

LADISLAV BARTKO
NATALIJA DZENDZELIVSKA
ŠTEFAN LIPTÁK*

K charakteristike slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine

BARTKO, L. – DZENDZELIVSKA, N. – LIPTÁK, Š.: On the Slovak dialects in Transcarpathian Ukraine. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 1, pp. 3–17. (Bratislava)

The paper deals with obtained results of, to some extent, complex field investigation of the Slovak dialects within the region of Transcarpathian Ukraine and, at the same time, specifies their phonological, morphological and lexical phenomena which are realized through contacts with language surroundings.

Linguistics. The Slovak dialects. Field investigation of the Slovak dialects. Transcarpathian Ukraine. Mixed dialects. Dialectal subtypes. Interferential phenomena. Languages contacts of dialects with Ukrainian, Hungarian and German dialects.

1.0. Na Zakarpatskej Ukrajine, predovšetkým v jej západnej a čiastočne aj centrálnej časti, spolu s Ukrajincami a príslušníkmi iných národností žije dnes aj značné množstvo Slovákov. Ich celkový počet v ostatnom období je podľa údajov z roku 1970 viac ako 10 tisíc (Dannye..., 1970), podľa najnovších odhadov okolo 22 tisíc (Slovenské zahraničie, 1997, s. 17).

Ide o potomkov slovenských prisídlencov z 18. – 19. stor., ktorí sem prišli prevažne z východného a sčasti aj stredného Slovenska. V novom prostredí sa slovenskí kolonisti usadzovali v kompaktných skupinách najmä v blízkosti miest dobývania nerastných surovín a pri dôležitých obchodných cestách, vytvárajúc tak v už existujúcich ukrajinských dedinách vlastné slovenské ulice, okraje, resp. osady vedľa nich. Tieto ich nové bydliská spravidla dostávali názvy, ktoré poukazovali na druh činnosti (*Huta* pri Kamianyckej Hute, *Hamra* pri Lysyčeve, *Potašňa* pri Perečyne a i.), alebo zachovávali pamäť na miesta, odkiaľ prisídlenci pochádzali (*Liptaki* pri Velykom Bereznom).¹ Jedinou novou obcou, ktorú Slováci na Zakarpatskej Ukrajine založili,

* Doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc., Katedra slovenského jazyka a literatúry, Prešovská univerzita, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov.

Doc. Natalija Dzendzelivska, CSc., Katedra slovenskej filológie, Užhorodská štátna univerzita, ul. Universitetskaja 14, 294 00 Užhorod, Ukrajina.

PhDr. Štefan Lipták, CSc., Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava.

¹ Názvy skúmaných obcí uvádzame (v prepise z azbuky do latinky podľa platných zásad) v ich súčasnej

je Klenovec (*Novi Klenovec*), pomenovanou podľa materskej obce Klenovec v západnom Gemeri.

1.1. Slovenskí prisídlenci sa usadili na viacerých miestach terajšieho Užhorodského, Perečynského, Mukačevského, Velykobereznianskeho, Svaľavského a Iršavského okresu. Tam, kde ich skupiny boli malé, prípadne kde – z rôznych príčin – zanechali svoje pôvodné zamestnanie a začali sa venovať poľnohospodárstvu, ich styky s miestnym ukrajinským obyvateľstvom sa rozširovali a zintenzívňovali, čo viedlo k ich postupnej asimilácii. Napr. v dedinách Dračyny, Hlyboke, Rodnykova Huta a Verchňa Hrabivnycia sa časť ich obyvateľstva dnes síce hlási k slovenskej národnostnej menšine, ale svoju rodnú slovenskú reč už nepozná a vo vzájomnom dorozumívaní ju nepoužíva. V Poľanskej Hute Slovákov dnes už niet, ale jej starší obyvatelia sa ešte pamätajú, že tu boli a zaoberali sa sklárstvom. V roku 1947 sa väčšina slovenských obyvateľov obcí Kamianycka Huta (miestna časť *Skľena Huta*) a Klenovec vrátila na Slovensko (Tóvik, 1963, s. 47; Turis, 1992, s. 20).

V dedinách Antonivka (Ant), Domanynca (Dom), Dovhe (Dov), Kamianycka Huta (miestne časti *Stredňa Huta* a *Suxa Huta*), Klenovec (Kl), Kolčyne (Kol'), Lysyčeve (Lys), Perečyn (Per), Seredne (Ser), Storožnycia (St), Turji Remety (TRe), Velykyj Bereznyj (VBe) a Zabrid' (Zab) sa do dnešných dní zachovali pomerne početné skupiny Slovákov (okrem obce Klenovec, kde ich je už veľmi málo), ktoré si uchovali svoj slovenský dialekt a aktívne ho využívajú na bežné dorozumívanie. Analýzu výsledkov výskumu nárečí práve týchto obcí² podávame v ďalšej časti nášho príspevku. Podklady pre túto analýzu sme získali metódou priameho výskumu v teréne.³

1.2. Hoci skutočnosť, že na Zakarpatskej Ukrajine oddávna žijú menšie i väčšie skupiny Slovákov, bola na Slovensku – najmä zásluhou historiografie (porov. napr. Místopis..., 1919, s. 18–19, 28–29; Petrov, 1928, s. 199–201, 238, 262, 302; Svetoň, 1942, s. 79–80, 158) – už dávnejšie známa, slovenská dialektológia o nárečia týchto Slovákov neprejavovala dostatočný záujem. Jednu z príčin tohto stavu možno vidieť v tom, že Slováci v novom prostredí – v dôsledku značnej územnej roztrúsenosti – nevytvorili väčšie etnické a jazykové celky a ich nárečia nenadobudli ráz jazykových ostrovov, ktoré by sa v tomto prostredí výraznejšie uplatňovali (porov. Štolc, 1994, s. 137–138). Odborná literatúra o týchto nárečiach je teda veľmi skromná a poznatky o ich rozšírení i charaktere sú zatiaľ len čiastkové.

úradnej ukrajinskej podobe. Slovenské nárečové názvy dedín (napr. *Antalouce*, *Novi Klenovec*) a ich slovenských častí (napr. *Liptaki* vo Velykom Bereznom) podávame vo fonetickom zápise.

² Kvôli úspornosti názvy obcí a častejšie sa opakujúce slová a termíny v ďalšej časti príspevku skrácujeme (pozri Skratky).

³ Výskum slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine je súčasťou grantovej úlohy „Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie“, koordinovanej v Slavistickom kabinete Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Doteraz sa uskutočnili štyri týždenné výskumné cesty v čase od mája 1996 do októbra 1997.

1.2.1. Pravdepodobne najstaršiu zmienku o existencii a tak trochu i o základnom charaktere slov. zakarp. nárečí v slov. dialektológii nachádzame vo Vážneho syntetickej práci o slov. nárečiach, a to v podobe krátkej ukážky nárečového textu z obce Lysyčeve a poznámky k tomuto textu. V poznámke autor spomína aj slov. nárečie neďalekej obce Dovhe (Vážný, 1934, s. 310).

Prvým a doteraz jediným väčším odborným vkladom slov. dialektológie do výskumu slov. nárečí na Zakarpatskej Ukrajine je príspevok Š. Tóbika (1963) o nárečí obce Klenovec. Ide o stručnú, no výstižnú charakteristiku tohto nárečia urobenú na základe výskumu u jeho nositeľov (v rokoch 1947 a 1956) po ich presídlení sa na južné Slovensko.

Rovnako zatiaľ jedinou zo syntetických prác o slovenských nárečiach, ktorá ako zahraničné územie výskytu slovenských nárečí popri iných krajinách širšie spomína aj Zakarpatskú oblasť Ukrajiny, je práca J. Štolca (dokončená v r. 1977, posmrtno vydaná v r. 1994). Autor objasňuje príčiny minimálnej miery znalostí o charaktere slov. zakarp. nárečí a hodnotí dovtedajšiu odbornú literatúru o nich (Štolc, 1994, s. 137–138).

1.2.2. Paradoxne väčšiu pozornosť ako slov. dialektológia slov. nárečiam na Zakarp. Ukrajine venovali ukr. dialektológovia. Ich pričinením sa získali doterajšie základné poznatky o celkovom charaktere a čiastočne aj o územnom rozšírení týchto nárečí.

J. O. Dzendzelivskij (1971) zozbieral a publikoval ľudové príslovia a porekadlá Slovákov z obce Turji Remety, čím nepriamo podal aj určitú charakteristiku nárečia tejto obce.

Priamou metódou v teréne zvukovú rovinu slov. zakarp. nárečí vo vybraných siedmich obciach preskúmala N. J. Dzendzelivska. Výsledky svojho výskumu spracovala v kandidátskej dizertácii a časť z nich publikovala aj na Slovensku (Dzendzelivska, 1974, 1978).

1.3. Slováci na Zakarp. Ukrajine sa zaoberali predovšetkým spracúvaním železa, zamestnávali sa v drevárskych, sklárskych a iných podnikoch a keďže takmer nemali svoju vlastnú pôdu, hľadanie nových možností práce a zárobku ich nezriedka donútilo zmeniť svoje bydliská a sťahovať sa z miesta na miesto. Táto skutočnosť, prirodzene, nemohla ostať bez vplyvu na charakter ich pôvodného nárečia.

S výnimkou nárečia obce Kl, ktorého pôv. ráz bol strslav. (západogem.), dialekty ostatných skúmaných obcí mali pôv. výchslav. charakter. Vyššie spomínané špecifické podmienky života ich nositeľov však spôsobili, že svoju celkovú podobu, donesenú sem zo Slovenska, tieto nárečia zmenili, a to do takej miery, že dnes ich už nemožno jednoznačne zaradiť k nijakému zo známych nárečových typov na Slovensku. Každé z nich má vo svojom systéme znaky minimálne dvoch výchslav. nárečových areálov, a tak dnes už predstavuje nárečie zmiešaného typu.

Podľa prevažujúcich znakov vydeľujeme týchto päť podtypov uvedeného zmiešaného typu slov. zakarp. nárečí:

- a) abovsko-šarišsko-zemplínsky (Dov, Koľ, Lys, Per, TRe, VBe);
- b) zemplínsko-abovsko-šarišský (Ant, Ser, Zab);
- c) užsko-zemplínsky (Dom, St);
- d) užsko-sotácky (KHu);
- e) stredoslovensko-východoslovenský (Kl).

2.0. Fonetický systém nárečí skúmaných dedín je v súčasnosti teda jednak výchsl. (všetky obce okrem Kl), jednak strsl. - výchsl. (Kl). Vyskytujú sa v ňom prvky spoločné všetkým výchsl., resp. strsl. nárečiam, ale aj znaky typické len pre niektorý z ich pov.

2.1. Slov. zakarp. nárečia s charakterom výchsl. nárečí (podtypy a – d) majú vo svojom fonetickom systéme napr. tieto celovýchsl. nárečové znaky:

- a) nedostatok fonologickej kvantity;
- b) penultimový prízvuk (okrem obcí Dom, KHu a St);
- c) typické formy s *rot-*, *lot-*: *rosnuc*, *rouni*, *lokec*, *loňski*⁴;
- d) e-ová jerová striednica: *deska*, *keďi*, *buben*, *oves*, *kotel*;
- e) nedostatok slabičného *r*, *l*: *horb*, *karčma*, *verba*, *žoltko*, *kurč*;
- f) za pôv. nosové *e* v krátkej pozícii je vokál *e*, v dlhej pozícii *a*, po labiálnych konsonantoch a po *r* je *ja*: *pamec*, *žekovac*, *začac*, *mešac*, *pjati*, *pamjatka*;
- g) labiovelarizácia pôv. *e*, *ě* > *o* po depalatalizovaných sykavkách: *čolo*, *čort*, *čolnok*, *išol*, *žobrac*, *žolti* (*žouti*);
- h) zmena pôv. *e*, *ě* > *a* v slovách *žaludek* (*-ok*), *žaluž* (*žalud'*), *čarni*, *večar*, v tvaroch zámen a prísloviak s predponou *da-*: *dagže*, *dajaki*, *daco* (*dačo*), *dajaki*;
- i) dôsledná asibilácia (okrem nárečí Dom, KHu, St): *zeći*, *zeľic*, *cixo* (*ciho*), *robic* (mäkké *d'*, *t'* sa vyskytuje len v cudzích slovách, v detskej reči a v onomatopojach).

2.1.1. Nárečový podtyp, ktorý sme podľa výskytu a dominancie javov označili za abovsko-zemplínsko-šarišský (a), charakterizujú najmä tieto fonetické zvláštnosti:

a) na mieste pôv. jerov v tvaroch so sufixom *-žk*, *-'k*, *prefixom sž*, v predložkách *sž*, *otž* a *podž* máme doložené *e*: *perstenek* (*-rsc-*), *zadek*, *oblaček*, *ňeboraček* (znak abov. a šar. nárečí), *zebrac*, *ze mnou*, *pode mnou* (jav známy v sev. Šariši);

b) neprebehla tu zmena *o* > *u*: *vol*, *koň*, *nož*, *moj*, *on* (znak abov. nárečí; sporadicky sa táto zmena, známa v šariš. aj zempl. nárečiach, vyskytuje v slovách ako *pujzem*,

⁴ Príklady nárečových slov a výrazov uvádzame vo fonetickom zápise, pričom pri jednotlivých slovách na ich konci znelé párové konsonanty ponechávame v neneutralizovanej podobe (napr. *xl'ib* – nie *xlip*, *š'nih* – nie *šnix*). Podľa zásad fonetickej transkripcie uplatňovaných v slovenskej dialektológii používame tu tieto osobitné znaky: *e*, *o* = zúžené vokály; *y* = zadná realizácia samohlásky *i*; *u* = obojpermé, neslabičné *v*; *ʒ*, *x* = konsonanty *dž*, *ch*; *ʒ̣* = konsonant *dž*; *ṣ̌*, *ẓ̌*, *ṣ̌'* = mäkké (palatálne) spoluhlásky; *s'*, *z'*, *c'*, *ʒ'*, *b'*, *p'*, *m'*, *v'* = zmäknuté (palatalizované) konsonanty; *r*, *l* = slabičné konsonanty; *d'*, *t'*, *ň*, *l'* = mäkké konsonanty (ich mäkkosť sa označuje aj v postavení pred prednými vokálmi *i*, *e*).

pujd, tie však možno označiť aj za lexikálne prevzatia z miestnych ukr. dialektov);

c) samohláska *e* za pôv. *e*, *ě* v krátkej i dlhej pozícii: *pero*, *pec*, *ketki*, *obed*, *bledi* (znak abov. nárečí); popri nich sa tu vyskytujú aj prípady *i*: *bida*, *bili*, *ciuka*, *zvirka* (znak vyskytujúci sa v šariš. aj zempl. nárečiach);

d) zmena *x > h* (Dov, Koľ, TRe): *hl'evik*, *mehi*, *muha*, *orehi* (ab. znak známy aj v juhozempl. nárečiach; sporadicky je tu aj *x*, vyskytujúce sa v šariš., zempl. aj ukr. nárečiach: *xiža*, *xozic*, *na oxotu*);

e) zmena *ś > s* a *ź > z* (Koľ, Lys, Per, TRe, VBe);: *seno*, *osem*, *spival*, *zima*, *zeleňina*, *vzal* (hodnotíme to ako výsledok ukr.-slov. jazykovej interferencie); v niektorých slovách sme zaznamenali zmenu *ś*, *ź > š*, *ž*, ktorá sa v nárečí Dov vykonala dôsledne: *žešati*, *muši*, *šneh*, *švetlo*, *žem*, *žeľeni* (znak abov. nárečí);

f) v nárečí Dov a Lys je zmena *dl > ll*, *dn > nn* a *dň > ňň*: *močillo*, *klalla*, *jenneho*, *okraňnu* (hodnotíme ako vplyv ukr. nárečí);

g) v nárečí TRe nastala depalatalizácia *l' > l*: *led*, *lehnuc si*, *bledi*, *bolesc* (ako v niektorých šariš. nárečiach – porov. Buffa, 1995, s. 73).

2.1.2. Značná časť fonetických javov druhého nárečového podtypu slov. zakarp. nárečí (b) svedčí o tom, že nárečia príslušných obcí (Ant, Ser, Zab) sú pôvodne zempl., ale do ich systému sa v novom prostredí dostali aj prvky typické pre abov. a šariš. nárečia. Ide najmä o tieto javy:

a) za pôv. jery v suffixoch *-ък*, *-'k* a v prefixe *съ-*, v predložkách *съ*, *отъ*, *подъ* je *o*: *jarmarok*, *parobok*, *lancok*, *harčok*, *zobrac*, *zo mnou*, *odohnac*, *podo mnou*, teda zhodne so stavom v zempl. nárečiach (výnimkou je nárečie Ant, kde je v týchto pozíciách abov.-šariš. *e*: *smutek*, *prašek*, *zebrac*, *ze mnou*);

b) na mieste psl. *o* v pôv. dlhých a zatvorených slabikách je tu striednica *u*: *stul*, *nuž*, *hmuj*, *txur*, *svuj* (podobný stav je v stred. a sev. Zemplíne a v šariš. nárečiach);

c) na mieste psl. *ě* v pôv. dlhých slabikách máme doložené *i*: *bida*, *hňiu*, *xľib*, *vira*, teda tiež zhodne so stavom vo väčšine zempl. a šariš. nárečí;

d) obojperné *u* za *v* na konci slabiky: *hňiu*, *krey*, *ziuka* (znak zempl., abov. a časti šariš. nárečí);

e) stvrdnutie konsonantov *ś*, *ź > š*, *ž* v nárečiach Ant a Zab: *šmece*, *žeľeňina* (znak abov. nárečí, ktorý sa v súvislosti s nimi všeobecne považuje za výsledok maď.-slov. jazykovej interferencie, tu však pripúšťame aj možnosť rozhodujúceho vplyvu okolitých ukr. nárečí); nárečie Ser (ako vo väčšine zempl. nárečí) si mäkké *ś*, *ź* zachovalo dodnes: *šveto*, *šľiuka*, *vožic*, *žvirka*; v skupine *str* celozempl. zmena *str > štr* (podobne ako v abov. a šariš. nárečiach) nenastala: *streda*, *stibro*, *stretnuc*;

f) predložka *v* sa vyslovuje ako *u*, zhodne so stavom v zempl. nárečiach: *u vajeoj*, *u Ameriki*;

2.1.2.1. V nárečí obce Ser sme zaznamenali aj tieto hláskoslovné zvláštnosti charakteristické pre zempl. nárečia (okrem ich južnej časti):

a) zjednodušenie spoluhláskovej skupiny *sc* na konci slova na *s* v neurčitkových tvaroch sloviess: *klajs, pľejs, najs* (v iných tvaroch sa táto zmena neuskutočnila, porov.: *poscel', na mosce, povinose*);

b) epentetické *j* pred *s* v tých istých tvaroch: *klajs, pľejs*;

c) minulé prídavné má všeobecnú zeml. podobu: *povid, jid, pik, ňis*;

2.1.3. Nárečie obcí Dom a St predstavuje zmiešaný užsko-zemlinský podtyp (c). Vyskytujú sa v ňom teda prvky dvoch areálov výchsl. nárečí na ich najvýchodnejšom okraji.

2.1.3.1. Hlásokoslovné zvláštnosti tohto nárečového podtypu, ktoré ho spájajú s už. nárečiami:

a) pohyblivý prízvuk;

b) mäkké *t'* v 3. os. množ. čísla sloviess prítomn. času: *čitajuť, kažuť, metajuť*;

c) v nárečí Dom je v niekoľkých slovách zafixovaná zmena *y > o* po perniciach: *mo, zubo*; tento jav, vlastný už. nárečiam a tiež juž.-záp. časti ukr. zakarp. nárečí (Dzdznelivskij, 1965, s. 31-32), sa v iných slovách v tej istej fonetickej pozícii nevyskytuje.

2.1.3.2. Znak tohto nárečia spoločné so zeml. nárečovým typom:

a) striednica *o* za pôv. jery v tvaroch so sufixmi-*zk, -'k*, prefixom *sʒ-*, v predložkách *sʒ, otʒ, podʒ*: *mlinik, harčok, zobrac, zo mnou, podo mnou*;

b) vokál *i* za psl. *ě* a *u* za psl. *o* v pôv. dlhých a zdĺžených zatvorených slabikách: *mliko, šnih, obid, mira, vuz, kuň, txur, ňebuj še, sul*;

c) výskyt mäkkých konsonantov *ś, ź*: *šeno, šestra, ješeň, žem, žima, na vože*;

d) zmena *str > štr* na začiatku slova: *štreda, štriblo*;

e) obojperné *u* na konci slova a vnútri slova pred konsonantom: *kreu, reu, ouca*, ako aj *u < l* v slovesných tvaroch prídavných: *mau, robiu, dau*;

f) zjednodušenie spoluhláskovej skupiny *sc > s* v tvaroch infinitívu sloviess: *jejs, klajs, pajs*;

g) protetické *v* v slovách ako: *vun, vona, vulxa, vuzic*;

2.1.4. Nárečie obce KHu reprezentuje zmiešaný už.-sot. nárečový podtyp (d) a je poznačené značným vplyvom miestnych ukr. dialektov. Charakterizujú ho najmä tieto zvláštnosti:

a) neustálený slovný prízvuk;

b) výskyt zatvorených (zúžených) samohlások, a to:

ę – na mieste psl. *e, ě* v pôv. dlhých slabikách: *będa, zęuka, mľęko*;

– za etymologické *y* v slove *ręba*;

– za pôv. *ʒ* v slove *dęšč*;

o – na mieste psl. *o* v pôv. dlhých a zdĺžených zatvorených slabikách: *kõň, nõž, stol*;

– v niektorých slovách za pôv. *u*: *kõrka, kõrnik, skõrka, kocõr* (porov.

Dzendzelivskyj, 1965, s. 38);

c) fonematické rozlíšenie zadného *y* a predného *i* vo vokalickom systéme: *šydl*o, *syr*, *dym*, *mlyn* – *ros*oh'i, *drah*'i, *hlux*'i, *cix*o; za *y* po perných spoluhláskach je *o*: *hrib*o, *slup*o, *m*o, *hlup*o*j* (porov. Dzendzelivskyj, 1965, s. 32);

d) zmena *č* > *š*: *maška*, *pšola*, *šižm*o (podobný stav je v ukr. nárečiach, porov. Dzendzelivskyj, 1965, s. 81);

e) zmena *l* > *u* v l'ovom participiu: *mau*, *vopi*u;

f) zachovanie historických alternácií *k/c*, *h/ž*, *x/š* v dat. a lok. sg. subst. pôv. a-kmeňa: *ruka-ruce*, *draha-draže*, *bl'axa-bl'aše*;

g) na rozdiel od ostatných výchsl. nárečí okrem mäkkých konsonantov *ň*, *l'* (*l'*, *d'*) sú tu aj palatalizované *c'*, *ž'*, *s'*, *z'*, *k'*, *h'*, *x'*, *r'*: *cele*, *zat'*, *saž'a*, *hus'atko*, *mlynar'*;

h) nedôsledná asibilácia, mäkké *ť*, *ď* sa vyskytuje:

– v 3. os. množ. čísla sloviess prít. času v zakončeníach *-ut'*, *-jut'*: *budut'*, *režut'*, *pasut' se*;

– v tvaroch infinitívu sloviess: *hl'edat'*, *karmit'*, *dat'* (výnimku tvoria tvary neurčitku zakončené na *-st'*, v ktorých nastala zmena *-st'* > *s'*: *klas'*, *priñes'*, *odves'*;

– v niektorých ukr. lexikálnych prevzatiach: *paprot'*, *tiñ*, *ščeš'a*.

2.2. Ako sme už uviedli vyššie, nárečie obce K1 ako jediné zo všetkých slov. nárečí v zakarp. obciach nemá pôv. výchsl., ale strsl. charakter. Dnes však už aj ono predstavuje zmiešaný strsl.-výchsl. (e) nárečový typ (porov. Tóvik, 1963, s. 49).

2.2.1. O jeho strsl. pôvode svedčí prítomnosť napr. týchto západogem. prvkov v jeho systéme:

a) za *ort-* je *rot-* v slovách ako *raspor*ka, *rasoxa*, ale aj *rot-* napr. v slovách *rokita*, *rožen'*, za *olt-* je *lot-*: *loket'*;

b) charakteristické jerové striednice: *lan*, *laxki*, *edon*, *o'ec*, *xlapš'ok*;

c) slabičné *r*, *l'*: *pr'vi*, *zr'no*, *vľ'na*, *pľ'ni*;

d) striednice za nosovky – za nosové *e* je *e*, *a*, *ia*: *mes*o, *peta*, *meku*o, *lahnut'*, *ta*, *sa*, *prasiatko*, *d'evjati*, *sed'ia*;

e) diftongy *ia*, *ie* *uo*: *riad'ila*, *b'jeda*, *puojd'em*;

f) mäkké konsonanty *d'*, *t'*, *ň*, *l'*: *d'eñ*, *o'ec*, *a'l'e*;

g) zmena *č* > *š*: *veš'er*, *oblaš'ok*, *laviška* (ďalšie znaky pozri Tóvik, 1963, najmä s. 50–51).

2.2.2. Vplyv okolitých výchsl. (obec Kol' leží len 2 km od K1) a ukr. dialektov v dnešnej podobe nárečia K1 reprezentujú napr. tieto fonetické javy:

a) strata kvantity;

b) penultimový prízvuk;

c) v niektorých prípadoch zjednodušená výslovnosť diftongov: *d'ita*, *mesac*, *stol*;

d) výslovnosť predložky *v* ako *u*: *u varošu*, *u Košicou*;

Ako skonštatoval už Š. Tóvik (c. d.), napriek čulým kontaktom obyvateľov Kl s nositeľmi výchsl. a ukr. nárečí pôv. strsl. prvky sa v nárečí Kl pomerne dobre zachovali. Porovnanie výsledkov nášho výskumu s jeho údajmi ukazuje, že charakter tohto nárečia sa výraznejšie nezmenil ani po odchode veľkej väčšiny obyvateľov Kl pred polstoročím na Slovensko. Zaznamenali sme iba prehĺbenie Š. Tóvikom zachytenej tendencie ubúdania diftongov v tomto nárečí.

2.3. Ako výsledok ukrajinsko-slovenskej jazykovej interferencie na fonetickej jazykovej rovine slov. zakarp. nárečí sa nám javia najmä tieto javy:

a) výskyt epentetického *l'* v tvaroch 3. os. pl. prít. času slovies v nárečí viacerých obcí (v jednotlivých slovách): (*oňi*) *farb'la, bav'la, trafl'a*;

b) plnohlasné tvary slov v nárečí Dom: *borona, vorona, korova*;

c) zmena *s > s* a *z > z* v nárečiach Kol, Lys, Per, TRe, VBe (2.2.1./e);

d) mäkké *t'* v neurčitkových tvaroch slovies v nárečí KHu (pozri 2.2.4./h);

e) mäkké *t'* v tvaroch 3. os. pl. prít. času slovies v nárečí Dom, St, KHu (pozri 2.2.3.1./b a 2.2.4./h);

f) zmena *dl > ll* v nárečí Dov a Lys (pozri 2.2.1./f).

3.0. Podobne ako v zvukovej rovine a v ostatných jazykových plánoch skúmaných slov. zakarp. nárečí špecifické podmienky, v ktorých sa tieto dialekty po príchode svojich nositeľov do nového prostredia za pomerne dlhý čas vyvíjali, našli svoj prirodzený odraz aj v ich morfológickom systéme. Ani podľa znakov tejto roviny (ako celku) nemožno spoľahlivo určiť konkrétnu, územne vymedzenú užšiu nárečovú oblasť na Slovensku, z ktorej slovenskí kolonisti do svojich terajších sídel prišli a s ktorej nárečím by sa ich terajšie nárečie vo všetkých hlavných rysoch zhodovalo. Možno tak urobiť len na základe jednotlivých znakov, prípadne časti znakov charakterizujúcich tieto nárečia.

Pri klasifikácii slov. zakarp. nárečí na vyššie uvedených päť zmiešaných podtypov (pozri 1.3.) sme popri hláskoslovných a lexikálnych javoch, prirodzene, primerane akceptovali aj znaky ich morfológického systému. To znamená, že aj z hľadiska morfológie môžeme hovoriť o štyroch podtypoch nárečí, ktoré majú charakter rôznym spôsobom zmiešaného – avov.-šariš.-zempl., už.-zempl. atď. – výchsl. nárečia (a–d) a jedným so znakmi strsl. i výchsl. nárečí (e). Dialekty, ktoré si dodnes (avšak v novej, zmiešanej štruktúre prvkov) zachovali celkový ráz výchsl. nárečového makroareálu, charakterizujú jednak znaky typické pre celý tento makroareál, jednak znaky vyskytujúce sa len v jeho užších nárečových areáloch (napr. v avov., zempl. atď.), v nárečí obce Kl nachádzame dnes prevažne pôv. strsl. (zápgem) morfológické javy, ale aj (v menšej miere) interferenčné javy výchsl. rázu získané v novom prostredí.

3.1. Slov. zakarp. nárečia s celkovým rázom výchsl. nárečí (a–d) charakterizujú dnes napr. tieto celovýchsl. morfológické javy:

a) vo flexii substantív: maskulína zakončené na *-a* majú v gen. sg. reliktnú príponu *-i*: *gazdi, družbi*; v dat. a lok. sg. maskulín zakončených na mäkkú spoluhlásku je prípona *-u*: *na kl'incu, na koňu*; tvary vokatívu v muž. i žen. rode: *kovaľu! Janku!, mamu! Odarko!*; v inštr. sg. maskulín je prípona *-om*: *s xlopom, zo sinom*; zakončenie gen. sg. feminín všetkých skloňovacích typov na *-i*: *ženi, paľici, dlaňi, žemi*; v dat. a lok. sg. feminín tvary *ruke, nohe* i *ruce, nože*, resp. i tvary s príponou mäkkých vzorov *-i*: *na ruki, u Ameriki*; zakončenie neutier na *-o*: *vajco, pľeco, poľo, moro*; v dat. a lok. sg. neutier zakončených na *-o* a *-e* spoločná koncovka *-u*: *vajcu, pľecu, vešeľu, žobraňu*; nom. pl. životných maskulín má zakončenie na *-i, -e, -ove*: *xlopi, ľuze, murare, kral'ove* (ale typ na *-ove*, bežný na vých. Slovensku, sa tu často nahrádza – bez alternácie spoluhlások *k/c, d/ž* atď. – tvarmi na *-i*: *družbi, d'edi, gazdi, Slovaki, vojaki, kozaki, bratňaki*); v dat. pl. majú všetky substantíva jednotnú koncovku *-om*: *sinom, ženom, zecom*;

b) vo flexii adjektív: popri bežnom výskyte tvrdých zachovanie zvyškov „mäkkých“ adjektív typu *nižňi, višňi, zadňi, ľetňi*; rovnaké formy v lok. a inštr. sg. s príponou *-im*: *(o, z) dobrim, bratovim*; nom. a akuz. sg. neutier a nom. a akuz. pl. akostných a vzťahových adjektív všetkých rodov na *-e* (okrem Dom, St, KHu): *dobre (žecko), valalske (xlopi, ženi)*; v nom. sg. neutier a nom. pl. privlastňovacích adjektív všetkých rodov spoločná prípona *-o*: *bratovo (žecko, domi, kravi, žiučata)*; inštr. pl. s príponou *-ima*: *dobrima, bratovima*; typické výchsl. formy pri stupňovaní: *velki – vekši, suxi – sukši*;

c) v skloňovaní zámen: typické výchsl. tvary zámen: *ja – mňe – zo mnu, ti – tebe – s tebu, mi – nas – z nami, naš – našo* (v nom. sg. neutier a nom. pl. všetkých rodov; okrem Dom, St, KHu), *co, xto, daxto* (častejšie *ko, dako*), *ten/toten* (okrem Dom, St, KHu) – *tota – toto – tote* (okrem Dom, St, KHu); dat. zvratného zámena len v širšej podobe: *sebe* („sebe“ aj „si“);

d) vo flexii čísloviek: jednotná forma číslovky *dva* pre všetky rody: *dva domi, dva perini, dva mesta*; spojenia základných čísloviek aj od 5 vyššie a neurčitých čísloviek s nom. pl.: *osem roki, peje kravi, paru Maďare*;

e) v ohýbaní sloviess: v I. os. prézenta prípona *-m* (okrem St, KHu), v I. os. pl. *-me*, v 3. os. pl. *-u, -a* (okrem KHu): *hutorim, volam – izeme, kupujeme – idu, xozã*; neurčitok na *-c* (okrem KHu): *robic, hľedac, vižec*; typické formy pomocného slovesa *bie* v minulom čase (okrem Dom, St, KHu): *bul – bula – bulo – buli*;

f) z morfológie ostatných slovných druhov: typické formy 2. a 3. stupňa prísloviess pri stupňovaní na *-i*: *dobre – ľepši – najľepši, šumňe – krajši – najkrajši*; predložka *do* vo význame „približovanie sa v priestore alebo v čase“ aj v spojení so životnými substantívami: *išľi do mladici, do sušeda*.

3.1.1. V zmiešanom abov.-šariš.-zempl. nárečovom podtype (a) okrem uvedených celovýchsl. znakov fungujú najmä tieto morfológické javy typické prevažne pre

abov. a šariš. nárečovou oblasť:; tvar dat. sg. substantív mužského rodu na *-ovi*: *ocovi*, *sinovi*; inštr. sg. feminín má koncovku *-u*: *zo ženu*, *s kosu*; nom. pl. mäkkých subst. muž. i žen. rodu má príponu *-e*: *klúče*, *koňe*, *kromple*, *ulíce*; gen. a lok. pl. substantív všetkých rodov a typov má jednotnú koncovku *-ox*: *rodičox*, *xížox*, *pol'ox*; rovnako jednotnú koncovku majú všetky substantíva aj v inštr. pl., a to koncovku *-ami*: *bratami*, *ženami*, *mestami*; akostné, vzťahové a privlastňovacie adjektíva, ako aj príslušné adjektíváliá maskulín a neutier majú v gen. sg. príponu *-eho* a v dat. sg. príponu *-emu*: *dobreho*, *bratoveho* – *dobremu*, *bratovemu*; od slovesa *bic* (,byť') v 1. os. sg. prezenta je tvar *som*, v 1. os. pl. *zme* a v 3. os. pl. tvar *su*, pričom tvary pomocného slovesa sa občas nahrádzajú os. zámenami *ja – mi*: *xožil som tam*, *tu som bival – buľi zme – tu su Slovaki – ja se tu narožil – mi špivali*;

3.1.2. Zmiešaný zempl.-abov.-šariš. nárečový podtyp (b) popri vyššie uvedených charakterizujú tieto tvaroslovné javy typické najmä pre zempl. nárečia: v dat. sg. substantív prípona *-oj*: *xlopaj*, *babaj (gu) kosceloj*; mužské adjektíva a adjektíváliá majú v gen. sg. príponu *-oho* a v dat. sg. príponu *-omu*: *veľkoho*, *mojoho – mladomu*, *čijomu*; podoby ukazovacieho zámena *tot – o tobe – s tobu* – nom. pl. *toti*; pomocné sloveso ,byť' má v 1. os. sg. tvar *mi* a v 1. os. pl. tvar *me/źme*: *bul mi tam*, *ňexcela mi še vidavac*.

3.1.3. Nárečia obcí Dom a St (c) navyše charakterizujú tieto špecifické už.-zempl. črty: v inštr. žen. subst. aj os. zámen prípona *-ou*: *ženou*, *s tobou*; tá istá prípona aj v gen., akuz. a lok. pl. subst. všetkých rodov: *xlopou*, *šestrou*, *mestou*; v nom. pl. subst. prípona *-i*: *figľi*, *vrabľi*, *samci*; v inštr. pl. spoločná prípona subst. všetkých rodov *-oma*: *vojakoma*, *druškoma*, *pl'ecoma*; podoby zámen *kotri*, *šicki*; v nom. pl. majú adjektíva aj zámená spoločnú príponu *-i*: *veľki*, *toti (bratove, žijki, vajca)*; v 1. os. sg. sloviess prípona *-u*: *robu*, *rozumu* (ale: *volam*); v 3. os. pl. prípony *-uť*, *-juť*: *kažuť*, *čitajuť*; l-ové prídavné má prípony *-u*, *-la*, *-li*: *robiu*, *robila*, *robiľi*.

3.1.4. Podobne ako v hláskosloví aj tvaroslovný systém nárečia obce KHu (d) sa vyznačuje viacerými špecifickými znakmi už.-sot. (navyše aj ukr.) pôvodu: v nom. pl. subst. okrem „bežných“ koncoviek, ako sú napr. *-i (buki, bitangi ,huncúti', klúči, ruky)*, *-e (vešare, poscele, ale aj stole, žone, hvězde)* sú tu aj osobitné koncovky *-o*, *-oj*: *dva domo*, *dubo*, *hl'ovo*, *slupo*, *r'ębo*, *kravo*; rovnako pestrý stav je vo flexii adjektív: nom. pl. pri maskulínach: *tvardyj*, *žoutyj*, *zeľenyj*, *calyj*, *xoryj*, ale *hlupoj*, *hruboj*, *ňedujdavoj*, pri neutrách: *slatki (ml'ęko)*, *šoroki (polo)*, *dobry (serco)*, *mlady (zeuče)*; v časovaní sloviess neuskutočnená asibilácia je nielen v prípone 3. os. pl. *-uť/-juť (iduť, znajuť)*, ale aj v prípone infinitívu *-ť*: *ľubiť*, *poboškať*, *šekat'* ,čakat' a i.

3.2. Nárečie obce Kl (podtyp e) si aj vo svojom morfológickom systéme zachovalo väčšinu zo svojich pôv. strsl. (zápsem.) znakov, ale v novom prostredí prijalo doň aj časť znakov okolitých (výchslov. a ukr.) nárečí. Napr. pri subst. v inštr. sg. feminín sú pravidelné pôv. tvary na *-ou*: *z rukou*, *zo sestrou*; v nom. pl. maskulín sú pôv. tvary

horari, doktori, ale aj novšie *vojaki, Slovaki*; v gen. a lok. pl. maskulín aj feminín je už prevzatá jednotná prípona *-ou*: *sinou, do kniškou*; rovnako už jednotnú príponu *-om* majú subst. všetkých rodov v dat. pl.: *sinom, ženom, mestom*; adjektíva si zachovali pôv. tvary *dobri – dobruo – dobriho*, ale v nom. pl. už tu funguje spoločná prípona pre všetky rody *-ie*: *dobrie* xlapi, ženi, mesta; slovesná flexia si v podstate zachovala svoj pôv. stav; podobne väčším zmenám odolali aj ostatné slovné druhy, pravda, okrem niekoľkých výnimiek, ako je napr. nahradenie predložky *v* (*v dome, fpeci*) prevzatou predložkou *u*: *u dome, u peci, u Užhorode*.

3.3. Z uvedenej charakteristiky morfológického systému slov. zakarp. nárečí vyplýva, že podmienky existencie a fungovania týchto nárečí v novom prostredí do značnej miery zmenili ich pôv. podobu. Pravda, rozsah zmien a ich príčiny v nárečiach jednotlivých obcí sú rôzne. Zatiaľ čo v nárečiach obcí KHu, Dom a St možno značnú časť ich nových znakov považovať za dôsledok kontaktu s okolitými ukr. nárečiami, nový charakter nárečí ostatných dedín sa javí ako výsledok ich ovplyvňovania sa navzájom.

Za výrazný výsledok ukr.-slov. jazykovej interferencie v tvaroslovnej rovine skúmaných nárečiach možno označiť najmä tieto javy: tvary nom. pl. životných subst. muž. rodu typu *Slovaki, d'edi*; tvary nom. pl. neživotných subst. typu *zubō, slupō, kravō* v nárečí KHu a Dom; formy muž. adjektív typu *calyj, hruboj* v nárečí KHu; tvary 3. os. pl. sloviess na *-ut', -jut'* (*pasut' se, čitajut'*) v nárečiach KHu, Dom a St; neurčitok na *-t'* v nárečí KHu (*karmit*).

4.0. V lexikálnej rovine slov. zakarp. nárečí existuje v súčasnosti taký stav, že slov. slovná zásoba z pôv. vlasti nositeľov týchto nárečí sa v nich v podstate zachovala a udržala podnes. Len isté prvky z jej okraja – v závislosti od jazykového okolia a životných podmienok jej používateľov – sa z nej postupne vytrácali. Napr. tam, kde v minulosti existovalo susedstvo lokalít s kompaktným slovenským jazykovým územím (máme tu na mysli niektoré lokality pozdĺž súčasnej slovensko-ukrajinskej štátnej hranice, predstavujúce vlastne presah našich užských nárečí), sa pôv. stav a uplatňovanie slovnej zásoby v užšom spoločenskom styku zachovalo takmer v plnom rozsahu. Geograficky vzdialenejšie lokality, a navyše aj roztrúsené, nemajúce teda oporu v udržiavaní aspoň sporadických kontaktov s materským slov. jazykovým územím, boli už vystavené nepriaznivejším podmienkam, čo sa nemohlo neodraziť aj na obraze ich slovnej zásoby. V nich sa postupne mohol upevňovať a napokon až prevládol slov.-ukr. bilingvizmus, v južnejšie položených obciach obývaných slov. národnostnou menšinou, kde je aj bezprostredná blízkosť s maď. národnostnou menšinou, prevládol slov.-ukr.-maď. trilingvizmus.

4.1. Počas výskumu v teréne naši informátori sami spontánne upozorňovali na použitie dvoch i troch jazykovo (nárečovo) rozdielných pomenovaní tej istej reálie. Použitie týchto pomenovaní závisí od účastníka rozhovoru alebo adresáta. Miera či

rozsah takto používaných pomenovaní súvisí aj s príslušnosťou k istej vekovej skupine. Vyššiu mieru sme pozorovali u najstaršej a staršej generácie, nižšiu u príslušníkov strednej generácie. U mladšej generácie sa už takáto variabilnosť používania slovných pomenovaní nevyskytuje.

Na dodnes dobre zachovaný stav slov. slovnej zásoby v slov. zakarp. nárečiach nepochybne malo značný vplyv slov. národné povedomie a udržiavanie tradičných slov. zvykov a obyčajov. Tam, kde sa tento základ naštrbil alebo celkom vytratil, došlo k oslabeniu, ba až k strate identity.

4.2. Medzi základné a súčasne aj najstabilnejšie prvky slovnej zásoby slov. zakarp. nárečí zaradíme pôv. slov. výrazy:

a) z okruhu pomenovania prírody a prírodných javov, napr.: *žem* KHu (*žem* TRe), *hvezda* Zab (*hvizda* St, Ser, *z'vizda* KHu), *dišč* Dom, *jeseň* Lys, *zima* Lys (*žima* TRe);

b) z okruhu rastlinstva a plodín: *plučnik* TRe, *olejander* Dov, *verba* Zab, *česnok* Dom, *cebuľa* KHu, *hrib* St, *duboučak* ,dubák' (druh huby) St;

c) z okruhu pomenovania zvierat a živočíšstva vôbec: *krava* St, *muxa* Dom, *vol* Ant, *kocur* Zab, *mežvež* Dov, *gunar* (st. gen.) – *husak* (ml. gen.) Zab;

d) z okruhu pomenovania rodinného, fyzického a psychického života človeka: *ocec* VBe, *mac* i *macer* Zab, *cetka* i *nejna* Ant, *svaška* Ser, *parobok* KHu, *blazen* Dom, *pijaňica* (o žene) Ser;

e) z okruhu bývania, odievania a jedál: *xiča* Dom (*hiža* TRe), *pujd* Zab, *priklet* Dov, *dvur* Zab, *čapka* St (*šapka* KHu), *košul'a* KHu, *hustečka* Dov, *poľiuka* St, *haluški* TRe;

f) z okruhu zmyslových prejavov človeka a jeho pocitov: *cerpec* TRe, *drimac* Dom, *septac* Zab, *čuc* ,počut' TRe;

g) z okruhu poľnohospodárskej a remeselníckej výroby: *pluh* Ser, *hrabl'e* Ant, *sersana* TRe i *sersama* Ant ,náradie', *pilka* TRe, *oblačar* ,sklenár' TRe, *plankač* ,kladivo' TRe, *balta* ,tesárska sekera' Ant.

4.2.1. Bohatosť slovnej zásoby a jej uplatňovanie v živej reči tunajšej slov. menšiny sa prejavuje najmä v pestrosti frazeologických spojení, prirovnaní, povrávok a v ustálených spojeniach: *mudri jak Salamon* Ser, *xitri jag liška* ,prefikany' Ser, *suxa jak tička* ,veľmi chudá' (o žene) St, *tlusti jag bočka* Ser, *smerzi jag duk/txur* ,veľmi smrdí' TRe, *behaž jak tota sobaka* (o nemravne žijúcej žene).

4.3. Značná časť slovnej zásoby nárečí Slovákov na Zakarp. Ukrajine už súvisí s novým prostredím: *muj človek* ,môj manžel' TRe, *davac zakaz* ,objednávať' TRe, *sujecic še* ,trápiť sa' Dov, *monax* ,mních' Zab, *postrojic* ,vybudovať, postaviť' Dom, *koloťuuka* ,habarka' Dom, *horňatko* ,hrnček' Ser, *zavivanka* ,čepčenie na svadbe' Dom, *zaňimac še* ,zaoberať sa' Ant, *rukovoctvo* ,vedenie' Ant, *čort'atka* ,zlá žena' Dov, *moločarňa* ,mliekareň' Dov, *burja* ,búrka' Dov, *kalxoz* Ant, *ploščatka* ,podstienie' Dov.

4.3.1. Na kontakty s maďarčinou poukazujú slová ako: *aršov* ‚rýľ‘ Ant, Ser, *bizouňe* ‚isto, naisto‘ TRe, *kerta* ‚záhrada‘ TRe, *hordou* ‚sud‘ Zab, *birou* ‚richtár, starosta‘ Zab, *fejša* ‚sekera‘ Ant, *čengeu* ‚zvonček‘ Ant.

4.3.2. Z bežnejších výrazov českého (súvislosť s existenciou I. ČSR) alebo nemeckého (najmä z okruhu remeselníckej terminológie) pôvodu sme zaznamenali napr. tieto: *prapor* (popri *zastava*) TRe, *žizek* ‚rezeň‘ Dom, *zboži* ‚tovar‘ Dom, *pak* ‚potom‘ Dom aj inde, *lacino* ‚lacno‘ TRe, *bloder* Dov, *rut* ‚oje na voze‘ Dov, *drajfus* ‚trojnožka u obuvníka‘ Dov, *štelazňa* ‚kuchynský kredenc‘ Dov, *hamra* ‚fabrika‘ Ant.

5.0. **Záver.** V príspevku sme sa pokúsili predstaviť ďalšie poznatky o rozšírení, a najmä o charaktere slov. nárečí na Zakarp. Ukrajine. Z nich vyplýva, že nárečia tých lokalít, z ktorých sa nám podarilo získať dostatok relatívne spoľahlivého jazykového materiálu (výskum ešte nie je ukončený), sú všetky nárečiami zmiešaného typu. Podľa prevažujúcich znakov v ich systéme sme tieto nárečia rozčlenili na päť podtypov, z ktorých štyri majú jednoznačne výchsl. charakter, piaty (nárečie obce Kl, ktorého nositelia prišli do tejto oblasti z územia strsl. nárečí) predstavuje dnes zmiešané strsl.-výchsl. nárečie. Vzájomné ovplyvňovanie sa nárečí skúmaných lokalít navzájom, a najmä pôsobenie okolitých ukr. dialektov, resp. i blízkych maď. a nem. nárečí, na ich systém našlo svoj odraz vo všetkých jazykových rovinách týchto nárečí. Pestrosť a špecifickosť jazykových kontaktov na skúmanom území, ležiacom v najjužnejšej časti východoslovansko – západoslovanského jazykového pomedzia, viedla tu k pestrým a špecifickým výsledkom jazykovej interferencie, ktoré možno označiť za zaujímavé a cenné nielen z pohľadu slov. či ukr. dialektológie, ale určite aj zo širšieho, slavistického hľadiska.

(Poznámka: Pri hodnotení javov v skúmaných slov. zakarp. nárečiach a pri ich porovnávaní so stavom v jednotlivých nárečiach na Slovensku sme sa opierali najmä o tieto práce: Bartko, 1978, 1983, 1995, 1997; Buffa, 1953, 1967, 1995, 1997; Krajčovič, 1988; Lipták, 1969a, 1969b, 1980, 1997; Semjanová, 1976; Štolc, 1981, 1994; Štolc a kol., 1968; Tóvik, 1963, 1965. Na iné práce odkazujeme priamo v texte štúdie.)

Skratky

abov.	– abovský	šariš.	– šarišský
gem.	– gemerský	ukr.	– ukrajinský
maď.	– maďarský	už.	– užský
psl.	– praslovanský	výchsl.	– východoslovanský
sot.	– sotácky	zakarp.	– zakarpatský
strsl.	– stredoslovanský	zempl.	– zemplínsky

Skratky obcí

Ant	– Antonivka	Per	– Perečyn
Dom	– Domanynci	Ser	– Seredne

Dov	–	Dovhe	St	–	Storožnycia
KHu	–	Kamianycka Huta	TRe	–	Turji Remety
Kl	–	Klenovec	VBe	–	Velykyj Bereznij
Koľ	–	Koľčyne	Zab	–	Zabrid'
Lys	–	Lysyčeve			

LITERATÚRA

- BARTKO, L.: Abovské a spišské nárečia. In: *Studia Academica Slovaca*. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Bratislava, STIMUL 1997, s. 198–205.
- BARTKO, L.: K charakteristike abovských nárečí. In: *Nové obzory*. 25. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1983, s. 253–266.
- BARTKO, L.: Ukrajinské, respektíve ukrajinsko-poľské, lexikálne prvky v abovskom nárečí na východnom Slovensku. In: *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodnioslowianskim*. Białystok, Uniwersytet Warszawski – Filia w Białymstoku 1995, s. 65–73.
- BARTKO, L.: Z tvaroslovia nárečia obce Trstené pri Hornáde v južnom Above. In: *Nové obzory*. 20. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 337–354.
- BUFFA, F.: K charakteristike šarišských nárečí. In: *Studia Academica Slovaca*. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Bratislava, STIMUL 1997, s. 206–213.
- BUFFA, F.: K charakteristike východoslovenských nárečí. In: *Nové obzory*. 9. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1967, s. 263–278.
- BUFFA, F.: Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese. Bratislava 1953.
- BUFFA, F.: Šarišské nárečia. Bratislava 1995.
- Dannyje Oblstatupravljenija Zakarpatskoj oblasti USSR. Užhorod 1970.
- DZENDZELIVSKA, N.: Slová z detskej lexiky v slovenských nárečiach na území USSR. – *Slovenská reč*, 39, 1974, s. 27–33.
- DZENDZELIVSKA, N.: Fonologický opis východoslovenských nárečí na území Zakarpatskej oblasti USSR. In: *Nové obzory*. 20. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 287–307.
- DZENDZELIVSKYJ, J.: Konspekt lekcij z kursu ukrajinskoj dialektolohiji (č. I. Fonetika). Užhorod 1965.
- DZENDZELIVSKYJ, J. O.: Slovenské ľudové príslovia a porekadlá z dediny Turji Remety (Perečynský okres, Zakarpatská oblasť USSR). In: *Nové obzory*. 13. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1971, s. 285–297.
- KRAJČOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava 1988.
- LIPTÁK, Š.: K prízvukovým pomerom na rozhraní západoslovanského a východoslovenského jazykového územia. In: *Slavistické štúdie jazykovedné*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969a, s. 19–34.
- LIPTÁK, Š.: Lexika zemplinských a užských nárečí vo svetle vzťahov k iným nárečiam a cudzím jazykom. In: *Nové obzory*. 22. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1980, s. 179–184.
- LIPTÁK, Š.: Príspevok k sotáckej problematike vo východoslovenských nárečiach. In: *Jazykovedný zborník*. 2. Venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi k šesťdesiatym narodeninám. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969b, s. 13–23.
- LIPTÁK, Š.: Z výskumu východnej skupiny východoslovenských nárečí. In: *Studia Academica Slovaca*. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Bratislava, STIMUL 1997, 214–220.
- Místopis a národnostní statistika obcí slovenských. (III. zkrácené a upravené vydání knihy prof. Dr. L. Niederla „Národopismá mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900“.) Praha 1919.
- PETROV, A.: Příspěvky k historické demografii Slovenska v XVIII. – XIX. století. Praha 1928.

- SEMJANOVÁ, M.: Pokus o vnútornú diferenciáciu zemplínskych nárečí. In: Nové obzory. 18. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1976, s. 371–378.
- Slovenské zahraničie (Časopis Domu zahraničných Slovákov), 1997, č. 9–10.
- SVETOŇ, J.: Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke štatistickej maďarizácie. Bratislava 1942.
- ŠTOLC, J.: Atlas slovenského jazyka. II. Flexia. Časť prvá. Mapy. – Bratislava 1981; Časť druhá. Úvod – komentáre. Bratislava 1975.
- ŠTOLC, J.: Slovenská dialektológia. – Bratislava 1994.
- ŠTOLC, J. a kol.: Atlas slovenského jazyka. I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Bratislava 1968.; Časť druhá. Úvod – komentáre – materiály. Bratislava 1968.
- TÓBIK, Š.: K charakteristike nárečia presídlencov z Nového Klenovca na Zakarpatskej oblasti USSR. – Jazykovedný časopis, 14, 1963, s. 46–56.
- TÓBIK, Š.: Východoslovenské nárečia. (Úvod do ich ďalšieho výskumu a štúdia.) In: Nové obzory. 7. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1965, s. 235–268.
- TURIS, J.: Kronika bez konca. Bratislava, Danubia print 1992.
- VÁŽNÝ, V.: Nárečí slovenská. In: Československá vlastivěda. 3. (Jazyk.) Praha 1934, s. 219–310.

Zur Charakteristik der slowakischen Mundarten in der Karpatenukraine

Ladislav Bartko – Natalija Dzendzelivska – Štefan Lipták

Im vorliegenden Beitrag wird eine kurze Analyse der Ergebnisse der Terrainforschung der slowakischen Mundarten in der Karpatenukraine gegeben. Die Autoren stellen fest, daß die Mundarten in allen 13 untersuchten Lokalitäten, wo ein zuverlässiges Material gewonnen werden konnte, bereits einen gemischten Typus darstellen, wobei der Charakter der Mundarten in 12 untersuchten Gemeinden ostslowakisch ist (mit den Elementen eines oder auch mehrerer ostslowakischer Mundartentypen); in einer Gemeinde (Klenovec) geht es um einen mittelslowakisch-ostslowakischen Typus (mit dem Übergewicht der ursprünglichen Westgerner-Elemente über den neugewonnenen Elementen, die für die Mundarten in der Ostslowakei charakteristisch sind). Aufgrund der Frequenz der Sprachelemente wurden diese Mundarten in 5 Mundartenuntertypen gegliedert. Außer den charakteristischen Merkmalen der einzelnen Untertypen wird im Beitrag insbesondere auf Interferenzerscheinungen hingewiesen, die ein Ergebnis der langjährigen intensiven Kontakte dieser slowakischen Mundarten mit den umgebenden ukrainischen (teilweise auch magyarischen und deutschen) Mundarten sind.

КСЕНИЯ КОНЧАРЕВИЧ*

Русская и сербская антропонимия
в лингвокультурологическом рассмотрении

KONČAREVIĆ, K.: Russian and Serbian Anthroponymy in terms of Linguoculturology. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 2, pp. 18–25. (Bratislava)

The Orthodox civilization model has exerted a powerful influence on most of the anthroponymic fields of the Russian and Serbian language. This paper analyses that influence in the sphere of anthroponymy (individual and group personal names). The author shows identical features, similarities and differences between the Russian and Serbian anthroponymic systems with respect to their qualitative structure (the relation between canonic and noncanonic personal names, the status of common names and the names which are characteristic for other confessions), to their statistical structure, social characteristics and their associative and phonic qualities.

Linguistics. Contrastive linguoculturology. The Orthodox civilization model. Anthroponymy (individual and group anthroponymics). Russian language. Serbian language.

0.1. Лингвокультурология как автономная область лингвистических и лингводидактических исследований сложилась в конце 60-х – начале 70-х гг. с целью обеспечения научных основ презентации и активизации данных о стране изучаемого языка при помощи филологической методики преподавания. В своем развитии она прошла путь сначала от общей к собственно лингвистической культурологии, а затем, с конца 70-х гг., от „нейтральной”, „универсальной” к сопоставительной лингвокультурологии, в которой явления и элементы иностранного языка и культуры (узус, номинационные и реляционные единицы с культурным компонентом, речевой этикет, невербальное общение) даются в сопоставлении с родным языком и культурой страны учащихся. Сопоставительная лингвокультурология понимается как „аспект преподавания выраженной в языке национальной культуры в процессе коммуникативного обучения этому языку как

* Ксения Кончаревић, Филолошки факултет, Студентски трг 3, Београд, Југославија

¹ Михелчић, Ј.: О неким видовима транспозиције руске нееквивалентне лексике на српскохрватски и словеначки језик. – Живи језици, Београд 1981, 1–4, с. 47–58; Величковић, Д.: Проблем преводњења руских паремија на српскохрватски језик. – Живи језици, 1983, 1–4, с. 87–96; Маројевић, Р.: „Седма сила“ (уз питање о природи крилатог израза). – Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад 1977, XX/2, с. 205–209; Величковић, Д.: Сопоставително учење руских и сербохрватских фразеологизмова. – „Изучење руског језика у сопостављењу с родним“, Велико Тврново 1984, с. 138–139; Волос, Р.: Гесте у руском језику у успоређењу с хрватским. – Страни језици, Загреб 1979, 4, с. 240–251.

иностранным с опорой на родную для учащихся культуру” (Томахин – Фомин, 1986, с. 253). В сопоставительных исследованиях русского и сербского языков лингвокультурология представляет одну из наименее изученных областей; имеются лишь немногочисленные работы, посвященные сопоставительному лингвокультурологическому изучению безэквивалентной лексики (Михелчич, 1981), паремиологии (Величковић, 1983), фразеологии (Маројевић, 1977; Величковић, 1984) и паралингвистики (Волос, 1979).¹

0.2. Одним из потенциальных объектов сопоставительных лингвокультурологических исследований является и ономастическая система. „Онимия, как и любая другая лексика, живо реагирует на все явления, происходящие в окружающей человека среде, в результате чего имена оказываются невольными регистраторами явлений природы и событий, имевших место в общественной жизни” (Суперанская, 1973, с. 36). Ономастический материал любого языка дает множество ценных сведений о климатических и амбиентальных условиях, флоре и фауне территории, заселенной носителями того или иного языка, об обычаях и обрядах, традициях, поверьях, мировоззрении членов данного культурно-языкового социума. Следы различных цивилизационных моделей (языческой, православно-христианской, восточной, западноевропейской) в ономастической системе русского и сербского языков также представляют значительный интерес для сопоставительной лингвокультурологии. Это в первую очередь относится к православной цивилизационной модели (ПЦМ), которая вследствие тысячелетнего непрерывного воздействия на русскую и сербскую культуру оказала заметное влияние на ономастическое пространство двух языков, начиная с антропонимии, системы макро-, микро- и мезотопонимов и кончая космонимами и астронимами. Влияние ПЦМ распространилось и на сферы прагматонимии, эргонимии, гемеронимии, артионимии, фалеронимии, словом, на большинство секторов ономастического пространства.

1.0. Цель данной работы – рассмотреть воздействие ПЦМ на сектор антропонимии, включая как индивидуальные (личные), так и групповые имена (фамилии).

1.1.1. В сфере личных имен сначала следует отметить, что, несмотря на наличие церковных правил и канонов, четко определяющих условия наречения имени в таинстве крещения и при принятии монашеского пострига (см. Мирковић, 1983, с. 23–34, 166–167; Поповић, 1981, с. 202), в народной традиции у сербов и у русских установились некоторые, между собой отличающиеся обычаи, нередко являющиеся отклонением от церковной нормы. Так, у русских вплоть до XX в. существовал обычай давать при крещении имя Святого, память которого чтится в день, когда ребенок появился на свет. Большей частотностью отличались имена, стоящие в месяцесловах в начале перечня Святых, упоминающихся в определенный день

(Суперанская, 1973, с. 219–220). Старообрядцы мальчикам присваивали имена Угодников, упоминающихся в восьмой день от рождения (в соответствии с церковным правилом), для девочек же внесли новшество давать имя в честь Святой, память которой чтится в восьмой день до появления на свет (Унбегаун, 1989, с. 327). У сербов, помимо придерживания церковного правила, наблюдается ряд других примеров выбора крестильного имени: в честь Святого, которому посвящен местный храм (при церемонии опоясывания церкви; см. Толстој, 1995, с. 171–175), в честь Угодника, перед иконой которого дольше других горела свеча, в честь восприемника, бабушки, дедушки, недавно умершего или поженившегося родственника, или, крайне редко (если новорожденные умирают) по отцу и матери (Вукановић, 1940, с. 57–58, 69–70). Другое крупное различие касается репертуара крестильных имен (соотношения между каноническими и неканоническими антропонимами, статуса народных имен, характерных для других конфессий, частотности и социальной маркированности канонических имен, структуры центральной и периферийной частей антропонимикона, и т. п.).

1.1.2. Сопоставительный анализ русских и сербских индивидуальных антропонимов с точки зрения лингвокультурологии позволяет выявить следующие сходства и различия в качественной структуре русского (РА) и сербского антропонимикона (СА):

(1) Преобладание канонических имен в традиционном РА, начиная с XIV и кончая вторым десятилетием XX в. (так, например, в конце XVII в. 90–95% имен, засвидетельствованных среди русского населения, имело канонический, календарный характер; ср. Бондалетов, 1983, с. 108–109), в отличие от параллельного функционирования канонических и неканонических имен у сербов. Для СА характерно, что в истории его развития не было ни одного периода монопольного господства канонических имен, наоборот: в эпоху средневековья, в свободном и независимом сербском государстве, наибольшей частотностью отличались неканонические имена, а со времен установления оттоманской власти и покорения сербских земель канонические антропонимы становятся более популярными, но все же при дальнейшем существовании, функционировании и развитии неканонического фонда имен (Вукановић, 1940, с. 68–70). Парадоксально, но в XIX в., в период восстановления государственности, календарные имена по патриотическим соображениям заменяются исконно сербскими. Однако, католическое население южнославянских земель было обязано соблюдать указ Тридентского собора 1563 г. об обязательном употреблении имен, канонизированных Римской церковью; родные для сербов католического вероисповедания и хорватов имена, тем не менее, остаются в употреблении (Рогић, 1955, с. 212).

(2) Употребление в качестве крестильных имен среди русских исключительно календарных имен греческого, древневрейского, латинского и, редко, славянского

происхождения, в отличие от сербского обычая присваивать при обряде крещения, помимо канонических, имен родного языка и даже мусульманских имен; последние присваивались главным образом в Черногории, Герцеговине и Боснии, нося апотропеический (профилактический) характер (Вукановић, 1940, с. 66–67). О распространении неканонических имен свидетельствует и тот факт, что священники, и даже представители высшей церковной иерархии, зачастую носили народные имена.

(3) Широкий репертуар неканонических имен, соотносящихся с православной верой и нравственностью, в СА – явление, почти не имеющее аналога в РА (только в древнерусском именнике существовали имена такого типа, как, например, *Тихонрав, Смиренка, Добрава, Постник*). В данной группе сербских личных имен можно выделить: (а) имена, отражающие представление о невещественном мире бесплотных духов (*Ангел, Анђелко, Анђелија, Аранђел, Дракун, Дракула*), (б) имена, инспирированные догматическим учением о Боге как Творце и Создателе человечества и идеей о богоподобии человека (*Сазда, Саздан*, теофорные имена типа *Бога, Богић, Богинья*), (в) имена, связанные с православной сотириологической доктриной (*Спаситель, Спасен, Спасенија*), (г) имена, значение которых указывает на разнообразные аспекты отношения человека к Богу (*Богослав, Христољуб, Христослав, Христивој, Славитель, Волиславка*), (д) имена, связанные с ветхозаветной (*Израело, Јорданка, Мисирка, Јерусалим*) и новозаветной традицией (теофорные: *Христа, Христосија; Апостол, Евангел, Вангел, Васкрсије*), (е) имена, возникшие на базе текстовой реминисценции, связи с богослужебными текстами и литургическими формулами (*Ваистина, Частислава* – от выражений „*во славу и честь*”, „*слава и честь*”, засвидетельствованных в ряде молитвословий), (ж) имена, образованные от названий служителей культа (*Бакон, Баконије*), (з) имена, отражающие явления и реалии повседневного христианского быта, орфопраксии: почитание креста (*Крста, Крстислав, Крстољуб, Крстија*), икон (*Иконија, Икона*), храмов (*Саборка*), определенных дней в неделе – воскресенья как дня победы Христовой над адом и смертью (*Неделько, Неделька, Неда, Неђа*), среды и пятницы как дней памяти предательства, страданий, распятия и смерти Христовой, когда, как правило, христиане воздерживаются от скоромной пищи (*Средан, Среда, Средоје, Петак, Петко, Петкан, Петка*), церковных праздников (*Благоје, Васкрсије, Огњенка, Бурђица*), (и) имена, отражающие представление о добродетелях и чертах христианской нравственности (*Верољуб, Благодијанка, Доброљуб, Братољуб, Доброгост, Девица, Даросав, Тихоје, Трпко, Утјеша, Блаженка, Богодхновен*); все примеры взяты из словаря М. Гркович (Грковић, 1977). Некоторые фитофорные и зоофорные имена также по своему происхождению связываются с православной традицией: таковы имена *Босиль, Босилько, Босиок, Босилька, Босиока* и под., образованные от серб. *босиок/босиљак* – рус. *душистый василек*: это растение

употребляется в некоторых обрядах (освящение агиазмы), им украшаются православные храмы и дома, а в народе есть и поверье, что рай пахнет васильком, и что душа человека с таким именем легко уйдет в благоуханные небесные обители. Профилактические имена *Соко*, *Соколина* отражают народное представление о соколе как о вестнике Божиим (ангелы являются людям в образе сокола); имена *Звезда*, *Звездан*, *Звездана* говорят о народном понимании звезд как „небесных лампад” (Вукановић, 1940, 58–59).

1.1.3. В статистической структуре РА и СА наблюдаются следующие сходства и различия: (1) редкое употребление в качестве крестильных имен древнееврейского происхождения в обоих антропонимиконах (Бондалетов, 1983, с. 109; Вукановић, 1940, с. 73); (2) высокая частотность имен наиболее почитаемых Святых в двух национальных церквях, таких, как *Николай*, *Георгий*, *Михаил*, *Василий*, *Дмитрий*, *Елена*, *Мария*, *Наталья* (Бондалетов, 1983, 138–162); (3) различия в частотности имен как свидетельство неодинакового распространения культа определенных Святых (*Савва*, *Лазарь* как очень популярные среди сербов имена, благодаря культу национальных Святителей – Св. Саввы, первого архиепископа сербского, и Св. блгв. кн. Лазаря Косовского; или, неодинаковый статистический статус „нейтральных” календарных имен, присваиваемых в честь Угодников из других, неславянских стран, таких, как *Варвара*, *Матрона*, *Ксения*, *Антонина*, *Зинаида*, *Серафима* и под., который тоже объясняется неодинаковым распространением их культа в двух национальных Церквях: к примеру, имя *Варвара* своей популярностью среди русских обязано факту, что чудотворные мощи этой Угодицы, родом из Финикии, хранятся в Киеве, а в этом заслужна ее тезоименница, дочь византийского царя Алексея Комнина, вышедшая замуж за Михаила Святополка, сына Изяславлева); (4) низкая частотность употребления русских календарных имен в СА, вплоть до их отсутствия (*Боголеп*, *Всеволод*, *Изяслав*, *Кукша*, *Мстислав*, *Судислав*, *Ярополк*) и аналогичное явление в РА, где сербские календарные имена являются либо низкочастотными (*Владислав*, *Милютин*), либо отсутствуют (*Урош*, *Урошица*).

1.2. Имена, присущие обоим антропонимиконам, могут отличаться неодинаковой маркированностью в двух культурах. Так, имя *Стефан* у сербов являлось династическим, и поэтому простолюдинам оно не присваивалось. Или: в русских деревнях вплоть до начала XX в. наибольшей популярностью пользовались такие имена, как *Анна*, *Евдокия*, *Параскева*, *Акулина*, *Фекла* (Бондалетов, 1983, с. 124), которые сербами воспринимаются как монашеские или имена, характерные для зажиточного гражданского сословия. Для представителей купеческого сословия характерными являлись имена *Савва*, *Васса*, *Фома*, *Гордей*, для интеллигентов – *Илья*, *Никита*, дворян – *Александра*, *Варвара*, *Елизавета*, *Ольга*, *Елена*, в городах широко распространенными были антропонимы *Игорь*, *Андрей*, *Алексей*, *Марина*, *Светлана*, а все это отнюдь не совпадает с их маркировкой в сербской культуре

(поэтому сербский читатель вряд ли догадается об ассоциативном фоне названий литературных произведений „Детство Никиты” А. Толстого или „Васса Железнова” и „Фома Гордеев” М. Горького). Монашеские имена в обеих культурах редко присваиваются мирянам в качестве крестильных имен; это особенно относится к именам, присваиваемым при принятии великой схимы. Архаические традиции в присваивании личных имен в русской культуре бережно хранились старообрядцами: антропонимы типа *Манефа*, *Анафролия*, *Назарета*, *Виринея*, *Перфил*, *Салангий* и т. п. (примеры взяты из романа П. И. Мельникова-Печерского „В лесах”) среди староверов функционировали в качестве как крестильных, так и монашеских имен. Аналогичная практика присваивания редкостных календарных имен какой-либо социальной группировкой в сербской культуре отсутствует.

1.3. Следует также упомянуть неодинаковую ассоциативную и фоновую ценность идентичных канонических антропонимов, связанную с разными представлениями об их знаменитых носителях в русской и сербской культуре, с различиями в их фразеологическом, паремиологическом и афористическом употреблении. Так, русскому читателю остается неясным смысл дистиха „*А шта ти радиш Тодоре / Тешем даске укопнице*” из стихотворения Л. Симовича „Питалице”, если он не знаком с фразеологическим употреблением данного имени в сербском языке, не свойственном его русскому эквиваленту *Феодор*, *Федор*. Или, скажем, имя *Марко* (*Марк*) у сербов ассоциируется с героем народного эпоса, *Јевросима* (*Евфросиния*) – с матерью того же былинного героя, *Петар* (*Петр*) – с известнейшим носителем этого имени в сербском народе, Петром Петровичем Негошем и королем Петром I Карагеоргиевичем; данные ассоциации у русских, естественно, отсутствуют, вследствие иного характера их фоновых знаний. Семантическая и ассоциативная ценность неканонических имен, соотносящихся с православной верой и нравственностью (см. т. 1.1.2.), дает возможность их использования в качестве средств создания оригинальных поэтических образов, трудно переводимых на русский язык вследствие отсутствия их эквивалентов в РА (ср., напр., сонет Р. Петрова-Ного „Извјештај владике захумско-херцеговачког” из сборника „На капијама раја”, Београд 1995).

2.1. В категории групповых антропонимов выявляется следующая типология отношений: (1) наличие фамилий, так или иначе связанных с ПЦМ, в обеих антропонимических системах; они соотносятся с принадлежностью к белому или черному духовенству (*Попов*, *Игумнов*, *Монахов*; *Поповић*, *Игуманов*, *Калуђеровић*), церковными послушаниями и ремеслами (*Псаломщиков*, *Келарев*, *Свечников*, *Проскурников*), заслугами и особым статусом в Церкви (*Ктитарев*), церковными реалиями (*Свечин*, *Колоколов*, *Монастырский*; *Крстић*, *Иконић*, *Босиоковић*), религиозной практикой и бытом (*Молитвин*, *Обеднин*, *Постников*), с христианской концепцией мира (*Райский*, *Адский*, *Небесный*, *Чертовский*;

Анђелић, Сотоница) и т. п. ; (2) наличие в РА особой категории искусственных фамилий духовенства (Унбегаун, 1989, с. 169–181), не имеющей эквивалента в сербской системе групповых антропонимов; (3) наличие в СА особой модели фамилий типа *Поп-Лазич, Поп-Стефанович*, указывающих на происхождение от определенного священнослужителя, безэквивалентной по сравнению с РА (аналогичная модель свойственна греческому языку: ср. фамилии типа *Пападимитриу* – ‘сын священника Димитрия’, *Папаригопуло* и под.); (4) употребление в СА титула *хаџи* (от слова *хаџија* – человек, ходивший на поклонение святым местам в Палестине) в составе антропонимной формулы имени (*Хаџи Неделко, Хаџи Драган*) или фамилии (*Хаџи Костић, Хаџи Тановић*), данное явление не засвидетельствовано в РА.

2.2. Многие фамилии, соотносящиеся с ПЦМ, обладают социальной окраской (совершенно устаревшей или все еще ощущаемой), коннотацией историко-социального плана. Так, носители фамилий *Проскурин, Проскурников, Просвиряков, Проскуряков* и под. происходили из низов русского общества, на что указывает и одна подробность из жития Преподобного Феодосия Печерского: желая быть ‘яко един от убогих’, Феодосий в юности выбирает себе ремесло просвиряка, в чем его мать усматривает (с полным правом) социальную деградацию и поношение родовой чести. Свой выбор юный подвижник оправдывает перед матерью аргументами мистико-литургического порядка: ‘лепо есть мне радоватися, ясно содельника мя сподоби Господь плоти Своея’ (*просфора* – это чистый пшеничный квасный хлеб, часть которого, так наз. Агнец, в таинстве Евхаристии пресуществляется в Тело Христово). Вплоть до 70-х г. XIX в. изготовлением просфор занимались преимущественно вдовы и сироты (ПБЭС, 1992, т. 2, с. 1924). С другой стороны, фамилии *Ктитарев, Титарев* свидетельствуют об уважаемости, высоком материальном статусе и привилегиях их носителей: ктиторы, т. е. церковные старосты, участвовавшие в церковно-приходском попечительстве, в частности в распоряжении церковным имуществом, избирались из прихожан с лучшей репутацией (торговцы спиртными напитками никоим образом не могли быть удостоены этого почетного звания) и пользовались многими преимуществами (освобождались от принудительных работ, телесных наказаний и под.); ср. ПБЭС, 1992, т. 2, с. 2115–2116. Вскрыть этот историко-социальный план – в этом и состоит лингвокультурологическая задача при обучении русскому языку в иностранной аудитории.

3. Таким образом, ПЦМ оказала заметное воздействие на антропонимическую лексику русского и сербского языков. Следовательно, необходимо знакомить учащихся как с культурной маркированностью конкретных антропонимов, так и с православной верой как первоосновой самобытной русской национальной культуры, русского духа и уклада.

ЛИТЕРАТУРА

- БОНДАЛЕТОВ, В. Д.: Русская ономастика. Москва 1983.
- ВУКАНОВИЋ, Т.: Лична имена код Срба. Гласник Етнографског музеја у Београду, XV. Београд 1940, с. 56–74.
- ГРКОВИЋ, М.: Речник личних имена код Срба. Београд 1977.
- МИРКОВИЋ, Л.: Православна литургија, т. 2. Београд 1983.
- ПОПОВИЋ, Ј.: Монашки живот по Светим Оцима. Београд 1981.
- Полный православный богословский энциклопедический словарь, СПб. 1992, тт. I–II. (репринтное издание).
- РОГИЋ, П.: Лична и породична имена у језику. Рад ЈАЗУ. Загреб, бр. 303, с. 209–217.
- СУПЕРАНСКАЈА, А. В.: Общая теория имени собственного. Москва 1973.
- ТОЛСТОЈ, Н. И.: Језик словенске културе. Прев. Љ. Јоксимовић. Ниш 1995.
- ТОМАХИН, Г. – ФОМИН, Б.: Проблематика сопоставитељног лингвострановедения. VI конгресс МАПРЯЛ: Доклады советской делегации. Москва 1986, с. 252–261.
- УНБЕГАУН, Б. О.: Русские фамилии. Москва 1989.
- ФЕДОТОВ, Г.: Святыя древней Руси. Нью-Йорк 1959.

Zum linguokulturologischen Aspekt der Anthroponymie im Russischen und Serbischen

Ksenija Končarević

Der Aufsatz stellt einen Versuch dar, die anthroponymischen Systeme des Russischen und Serbischen unter dem Gesichtspunkt des Einflusses des orthodoxen Zivilisationsmodells auf die qualitative und statistische Struktur von individuellen und Gruppenanthroponymen, ihre soziale Markierung und ihren assoziativen Wert zu kontrastieren.

Im Hinblick auf die Struktur der Systeme von persönlichen Anthroponymen sind wir durch die kontrastive Analyse zu folgenden Schlußfolgerungen gekommen: 1. Im Unterschied zum Vorherrschen von kanonischen Namen im traditionellen russischen Anthroponymikon funktionieren bei den Serben parallel kanonische wie auch nichtkanonische Namen; 2. Im serbischen anthroponymischen System ist ein ziemlich großes Verzeichnis nichtkanonischer mit dem orthodoxen Glauben und christlicher Sittlichkeit verbundenen Namen vorhanden; 3. Die Namen der am meisten verehrten Heiligen der Orthodoxen Kirche weisen in beiden Anthroponymika eine hohe Frequenz auf; 4. Die Gebrauchshäufigkeit einzelner Namen variiert infolge unterschiedlicher Beliebtheit von bestimmten Heiligen; 5. Die Gebrauchshäufigkeit von russischen Kalendernamen ist bei den Serben niedrig und umgekehrt; 6. Es besteht eine Reihe von Ähnlichkeiten und Unterschieden in bezug auf die soziale Markierung und den assoziativen Wert von russischen und serbischen kanonischen Namen.

Auf dem Gebiet der Gruppenanthroponymen (Familiennamen) äußern die bedeutendsten Unterschiede zwischen den beiden eng verwandten Sprachen 1. im Vorhandensein von künstlichen Familiennamen der Geistlichen im russischen sowie in deren Abwesenheit im serbischen Anthroponymikon; 2. im Vorhandensein besonderer serbischer Familiennamen, die auf die priesterliche Herkunft ihrer Träger hinweisen; 3. in der Verwendung des Titels „Hadschi“ als einer Komponente der anthroponymischen Formel des Vor- oder Familiennamens, was ein spezifisches Kennzeichen des serbischen Anthroponymikons ist. In beiden Sprachen sind ebenso die an die orthodoxe Überlieferung gebundenen Familiennamen bestätigt, die jedoch nicht den Geistlichen oder ihrer Nachkommenschaft angehören.

OLGA KUŽELOVÁ*

Fonéma X z porovnávacieho rusko-slovenského aspektu

KUŽELOVÁ, O.: The phoneme *X* from the comparative Russian-Slovak aspect. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 1, pp. 26–33. (Bratislava).

In this study the place of the phoneme *X* in the phonological system of Modern Russian and Modern Slovak is viewed and parallels and discrepancies in this domain are mapped. The problem dealt with is interpreted by the author from the background of the Moscow morphological conception of the phoneme.

Linguistics. Phonological system. Phoneme *X*. Russian and Slovak languages.

Hneď v úvode treba azda uviesť, že fonéma *X* má svoje špecifiká tak v ruštine, ako aj v slovenčine, a preto jej prináleží v zvukovom systéme jedného aj druhého jazyka osobitné miesto.

Nie je hádam potrebné povedať, že rozdiel medzi ruskou a slovenskou fonémou *X* nie je v artikulačno-akustickej charakteristike. Tú majú, prirodzene, zhodnú: obidve fonémy sú zadojazyčné, zadopodnebné, úžinové, tvrdé, neznelé a trené konsonantické prvky. Rozdiel medzi nimi spočíva v odlišnom fonologickom hodnotení, z ktorého, pravdaže, vyplývajú rozdielne možnosti ich fónickej reprezentácie.

Z fonologického hľadiska treba mať na pamäti, že ruská fonéma *X* na rozdiel od slovenskej fonémy *X*:

a) má mäkký fonematický náprotivok vo fonéme *X'*, a preto sa systémovo určuje ako *párová tvrdá* a zúčastňuje sa na mäkkostnej korelácii – *X-X'*: *же́рех[x]*, ale *же́рехэ[x' □ ó]нок*, *же́рехя[x' □ á]та*; *портниха[xэ]*, lež *портнихи[x'í]*. Slovenská fonéma *X* je, naopak, *nepárovou tvrdou* konsonantickou fonémou, a tak nie je členom mäkkostnej korelácie;

b) nemá znelý fonematický antipód v podobe fonémy *H*, a preto sa kvalifikuje ako *nepárová neznelá* konsonantická fonéma, ktorá sa nezúčastňuje na znelostnej korelácii. Naproti tomu slovenská fonéma *X* je *párovou neznelou* konsonantickou fonémou. Jej znelým opakom je fonéma *H*. Slovenský protiklad *X-H* je súčasťou znelostnej korelácie.

Vo fonologickej i fonetickej rovine sú ruské fonémy *X* a *X'* vo vzájomnej dištinkcii v *silnej pozícii* (obmedzenej len na ich určité postavenie pred určitými vokalickými fonémami), kde sa manifestujú vo fónach *[x]* a *[x']*, ktoré treba z fonologického hľadiska

* PhDr. Olga Kuželová, CSc., Katedra ruského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava.

posudzovať ako ich *základné zvukové reprezentácie*, podľa ktorých možno v ruštine vymedziť a pomenovať samy fonémy *X* a *X'*: *дýха, цéха, шáха; дýхи, цéхи, шáхи, хйтрый*. Vyslovujeme:

[dúxə, céxə, šáxə; dúx'i, céx'i, šáx'i, x'iatrij].

Pravda, otázka vymedzenia osobitnej párovej *mäkkej* konsonantickej fonémy *X'* v ruštine je dodnes spornou: hlásku [x'] možno v súčasnej spisovnej ruštine pokladať za osobitný fonémový prvok iba za istých podmienok, o ktorých sa nebudeme na tomto mieste zmieňovať, lebo sme už venovali tejto problematike pozornosť v samostatnej štúdii *Sú ruské spoluhlásky [k'], [g'], [x'] fonémami?* (Kuželová, 1997).

Fóna [x] ako *základný zvukový reprezentant* zastupuje ruskú fonému *X* aj v ďalších postaveniach:

a) pred sonórnymi fonémami *M, M', N, N', L, L', R* a *R'*: *дóхнем, жýхлый, лохмáч, лóхмы, пáхнет, пухл, пýхнуть, рыхлítть, рýхлый, сóхнет, хлеб, хмель, хна, хнýкать, хрáбрый, хрип, хрыч*. Vyslovujeme:

[dóxn'ít, žúxliĭ, lŭxmač. lóxmi, páxn'ít, púxl, púxnut', riaxl'iaqt', riaxliĭ, sóxn'ít, xl'ép, xm'ép', xná, xniakot', xrábriĭ, xr'iar, xriač];

b) pred fonémami *V* a *V'*: *о лихвé, хвалá, хвастýн, хват, хвátкий, хвóйный, хвóрот, хвост, хвóя*. Vyslovujeme:

[ŭ -l'ixv'é, xvŭlá, xvŭstún, xvát, xvátk'ij, xvójinij, xvórest, xvóst, xvóijə].

Hlásky [x] sa môže pred prestávkou článkovať taktiež na konci slova *бог[x]*, kde výnimočne manifestuje inú ruskú konsonantickú fonému – *G*, a preto ju fonologicky treba v danom postavení inak posudzovať – ako *štruktúrny* (pozičný) *variant* fonémy *G*. Fonéma *G* sa môže v ruštine vo vymedzených lexikálnych jednotkách vyslovovať ako [x] alebo [x□] tiež v tom prípade, ak nasledujú za ňou fonémy *K, K'* a *Č*, čiže v spojeniach *G+K, G+K'* a *G+Č*: *легká, легкó, легковáтый, легковóй, лёгкость, мягká, мягко, мягковáтый, мягкость, легкí, лёгкие, лёгкий, мягки, мягкие, мягкий; легчáйший, легчáть, лёгче, мягчáйший, мягчítельный, мягчítть, мягчённый, облегчítть, смягчáть*. Vyslovujeme:

[l'ixká, l'ixkó, l'ixkŭvátij, l'ixkŭvóij, l'óxkəsqt', m'ixká, m'áxkə, m'ixkŭvátij, m'áxkəsqt'];

[l'ixk'ia, l'óxk'ij, m'áxk'i, m'áxk'ij, m'áxk'ij];

[l'ixčájšij, l'ixč'áqt', l'éxč, m'ixč'ájšij, m'ixč'iaqt'il'nij, m'ixč'iaqt', m'ixč'ónij, ŭbl'ixč'iaqt', [sm'/*sm']ixč'áqt'].

Z fonologického hľadiska tu možno fóny [x] a [x□] vymedziť ako zákonité *kontextové* (kombinatórne) *varianty* fonémy *G*.

Ruská fonéma *X* sa môže okrem hlásky [x] artikulovať aj ako zadojazyčná, zadopodnebná, úžinová, tvrdá, znelá, trená a ústna hláska [g]. Táto možnosť zvukovej manifestácie sa ponúka fonéme *X* iba *fakultatívne* (*) pri splývavej výslovnosti v postavení pred šumovou znelou spoluhláskou na morfeematických a medzislovných

hraniciach a na hraniciach slovných základov : *вѣсох бы, горѡх взбѡчило от дождѣй, грех было сидѣть дома, оглох бы, он мне синь-порох в глазу, от сих до сих, пастух заболѣл, петух же пропѣл, свѣрх зарплаты; двухзальный, свѣрхдавление, трѣхглавый, четырёхгранник*. Vyslovujeme:

[viʌʂə [x/*g]-bə, gʊrɔ [x/*g]-wzbú [č]lə-Ůd:Ůž: [é]i, gr' [é] [x/*g]-biʌʂə-s'id' [é]t' -dómə, Ůgló [x/*g]-bə, on-mn' [é]-s' [i]n' -pórə [x/*g]-w-glŮzú, Ůt-s' [i] [x/*g]-dŮ-s' [i]ʌx, pŮstú [x/*g]-zəbŮl' [é]l, p'itú [x/*g]-žə-prŮ-p' [é]l, [s v'/*sv'] [ér] [x/*g]-zŮrpláti; dvu [x/*g]+zá [l'nij, [s v'/*sv'] [ér] [x/*g]+dŮvl' [é]n'ij, tr' [ò] [x/*g]+glávij, čtir' [ò] [x/*g]+grá [n':ik].

V tomto prípade fonologicky ide o *fakultatívny kombinatórno-štruktúrny* (kontextovo-pozičný) *variant* fonémy *X*.

Ak sa však dostane na morfematickej a medzislovnej hranici a na hraniciach slovných základov pri splývavej výslovnosti fonéma *X* do kontaktu s nasledujúcimi vokalicnými fonémami *A, O, U, E, I*, sonórami *M, M', N, N', L, L', R, R'*, fonémami *V, V'* a fonémou *J*, nepodlieha znelostnej asimilácii (ani fakultatívnej), ale si uchováva svoj dištingtívny príznak neznelosti – tu je vlastne tiež v silnej pozícii: *в пух и прах разбѣть, двухэлектродный, мох исландский, свѣрхзЫсканный, свѣрх очкѡв, трѣхосный, четырёхугольный; двухразовый, петух на крыше, мух много, пух летит, свѣрх мѣры, свѣрхнизкий, свѣрх нормы, стих нашѣл на брата, трѣхлѣтка, цехмастер, четырёхрядный; не грех выпить, свѣрхвысокий, цехвыборы; двухъярусный, свѣрх юбки, свѣрхестественный, трѣхязычный, цехячѣйка*. Vyslovujeme:

[f-púx-i-práx-rŮ [z b'/*zb'] [i]ʌ [t', dvúx+əl'i'ktródnij, móx-islánsk'ij, [s v'/*sv'] [ér]x+iaziskən:ij, [s v'/*sv'] [ér]x-Ůčkóf, tr' [ò]x+ósnij, čtir' [ò]x+ugó [l'n'ik; dvux+rázəvij, p'itúx-nŮ-kriaʂə, múx-mnógə, púx-l'i'-t' [i]ʌ [t, [s v'/*sv'] [ér]x-m' [éri, [s v'/*sv'] [ér]x+n' [i]ʌsk'ij, [s v'/*sv'] [ér]x-nórmi, s [t' [i]ʌx-nŮšól-nŮ-brátə, tr' [ò]x+l' [é]tkə, cəx+má [s [t'ir, čtir' [ò]x+r' [ád]nij; n'i'-gr' [é]x-via [p'it', [s v'/*sv'] [ér]x+visó [k'ij, cəx+viabəri; dvux+j [án]snij, [s v'/*sv'] [ér]x-j [ú]pk'i, [s v'/*sv'] [ér]x [s [t' [v' /stv'] in:ij, tr' [ò]x [i]zia [č]nij, cəx+ij [č] [é] [j]kə].

Dvojica *X–H* (rovnako ako dvojica *F–V*) má v slovenskom konsonantickom podsystéme svojské miesto.

Medzi neznelou fonémou *X* a jej znelým náprotivkom *H* je lokálny rozdiel – dané fonémy majú rozdielne *miesto artikulácie*. Základným zvukovým reprezentantom fonémy *X* je *zadójazyčná zadopodnebná* úžinová neznelá tvrdá hláska [x], na fonémy *H* – *hlasivková hrtanová* úžinová znelá tvrdá hláska [h]. So zreteľom na svojho základného zvukového reprezentanta sa kvalifikuje *X* ako *zadójazyčná zadopodnebná* úžinová neznelá konsonantická fonéma a *H* ako *hlasivková hrtanová* úžinová znelá konsonantická fonéma: *chlad–hľad* [xlat]–[hlat], *chrčat'–hrčat'* [xřčat']–[hřčat']

chudobný–*hudobný* [xudobni:]–[hudobni:].

Fonémy *X* a *H* sú vo fonologicko-sémantickej dištinkcii v rovine fonologickej (*X*–*H*) i fonetickej ([x] a [h]) v silnej pozícii – v koreňoch slov pred vokalicnými fonémami, slabičnými i neslabičnými sonórami a fonémou *V*:

<i>chod</i>	–	<i>hod</i>	[xot]	–	[hot]
<i>chod'</i>	–	<i>hod'</i>	[xot']	–	[hot']
<i>chodiť</i>	–	<i>hodiť</i>	[xod'it']	–	[hod'it']
<i>chody</i>	–	<i>hody</i>	[xodi]	–	[hodi]
<i>choriet'</i>	–	<i>horiet'</i>	[xorjet']	–	[horjet']
<i>chýbať</i>	–	<i>hýbať</i>	[xi:bat']	–	[hi:bat']
<i>chýriť</i>	–	<i>hýriť</i>	[xi:rit']	–	[hi:rit']
<i>chudobný</i>	–	<i>hudobný</i>	[xudobni:]	–	[hudobni:]

<i>chladiaci</i>	–	<i>hladiaci</i>	[xlad'iaci]	–	[hlad'iaci]
<i>chladiareň</i>	–	<i>hladiareň</i>	[xlad'iaen']	–	[hlad'iaen']
<i>chladit'</i>	–	<i>hladit'</i>	[xladit']	–	[hladit']
<i>chladný</i>	–	<i>hladný</i>	[xladni:]	–	[hladni:]
<i>chmat</i>	–	<i>hmat</i>	[xmat]	–	[hmat]
<i>chmatnúť</i>	–	<i>hmatnúť</i>	[xmatnu:t']	–	[hmatnu:t']
<i>chrám</i>	–	<i>hrám</i>	[xra:m]	–	[hra:m]
<i>chrčivý</i>	–	<i>hrčivý</i>	[xřčivi:]	–	[hřčivi:]

<i>chvála</i> [xva:la]	<i>hviezda</i> [hvjezda]
<i>chvat</i> [xvat]	<i>hviezdny</i> [hvjezdni]
<i>chvíľa</i> [xvi:l'a]	<i>hvízd</i> [hvist]
<i>chvoja</i> [xvoja]	<i>hvízdák</i> [hvizda:k]
<i>chvost</i> [xvost]	<i>hvízdať</i> [hvi:zdat']

Popravde povedané, fonémy *X* a *H* nie sú v protiklade same osebe. Vytvárajú privatívny protiklad so zreteľom na dištinkatívny príznak neznelosť-znelosť len na základe možných spoločných zvukových reprezentácií – fakultatívnej zadojazyčnej zadopodnebnej úžinovej *znelej* tvrdej trenej ústnej hlásky [ɟ] a zadojazyčnej zadopodnebnej úžinovej *neznelej* tvrdej trenej ústnej hlásky [x], ktoré môžu v istých fonetických podmienkach byť kombinatórno-štruktúrnymi variantmi tak fonémy *X*, ako aj fonémy *H*: *achjaj, postrach detí, úspech lyžiarov, vrch a dolina, ale tiež onehdy, postih brankára, postreh rozhodcu, roh ulice; hrach puči, hroch spí, nech chytí, okruch chleba, ale aj batoh trávy, bohchráň, hloh kvitne, ľahký, vlhkosť*. Vyslovujeme:

[a[h/*ɟ]+jaɨ, postra[h/*ɟ]-d'et'i, u:spe[h/*ɟ]-ližiarou, vř[h/*ɟ]-a-dol'ina;
on'e[h/*ɟ]+di, post'i[h/*ɟ]-branka:ra, postre[h/*ɟ]-rozhoc:u, ro[h/*ɟ]-ul'ice;

hrax-puči:, hrox-spi:, n'ex:it'i:, okrux:l'eba;
batox-tra:vi, box.ra:n', hlox-kvitn'e, l'ax+ki:, v|x+kost'j].

V slovenčine sú tak *dve znelé* úžinové hlásky – zadopodnebná [g] a hrtanová [h] – v protiklade s *jednou neznelou* úžinovou zadopodnebnou hláskou – [x]. Práve spoluhlásky [x] a [g] utvárajú znelostný protiklad, lebo majú zhodný porovnávací základ, t. j. spoločné všetky artikulačné a akustické vlastnosti okrem jednej – neznelosti-znelosti: obidve sú zadojazyčné, zadopodnebné, úžinové trené a nepárové tvrdé, no [x] je neznelá a [g] znelá. Z fonologického aspektu však nemožno hláske [g] priznať platnosť osobitného fonémového prvku, lebo sa iba fakultatívne vyslovuje na mieste foném *X* a *H* v postavení ich neutralizácie – v *slabej pozícii*, kde ju fonologicky treba hodnotiť diferencovane – raz ako fakultatívny kombinatórno-štruktúrny variant fonémy *X*, inokedy zasa ako fakultatívny kombinatórno-štruktúrny variant fonémy *H* (pozri nižšie), a nečlánkuje sa na ich mieste v postaveniach rozlíšenia – v *silnej pozícii*.

Hlasivkové hrtanové úžinové hlásky – tvrdá [h] a mäkká [h'] – figurujú aj v ruskom fonetickom systéme, ale nereprezentujú príslušné osobitné fonémy *H* a *H'*, lež výnimočne manifestujú fonémy *G* a *G'* v ortoepicky vymedzených prípadoch:

a) v interjekcionálnej podobe slova *господь – господи!* Vyslovujeme: [hóspəd'i];
b) v knižných slovách cirkevného pôvodu: v nepriamych pádoch slova *бог – бó-га, бóгу, о бóге, с бóгом* a v slovách *блáго, благодáть, благодарítъ, господь*. Vyslovujeme:

[bóhə, bóhŭ, Ů-bó□h'ĭ, z-bóhəm;

bláhə, bləhŮdá□t', bləhadŮr'□ia□t', hŮspó□t'];

c) v citoslovciach: *агá!, гоп! гоплá!, огó!, эгé!, э-гè-гè!, эгéй!* Vyslovujeme:

[Ůhá, hóp, hopl'□á, ohó, eh'□é, è□-h'□è□-h'□é, h'□é□j];

d) v prevzatom slove *рабитус*. Vyslovujeme: [há.b'itŭs].

V súčasnosti je však v daných slovách výslovnosť s [h] a [h'] na ústupe. Dodržiavajú ju predovšetkým príslušníci staršej generácie. Stredná a mladšia generácia používateľov ruského jazyka už uprednostňuje, a to hádam aj pod vplyvom grafiky (fonémy *G* a *G'* sa v ruskom písme zaznamenávajú písmenom *g*), výslovnosť týchto slov so zadojazyčnými, zadopodnebnými, úplnými záverovými, znelými, výbuchovými a ústnymi hláskami – tvrdou [g] a mäkkou [g']: Vyslovujeme:

[góspəd'i, bógə, bógŭ, Ů-bó□g'ĭ, z-bógəm;

blágə, bləgŮ dá□t', bləgadŮr'□i□t', gŮspó□t';

Ůgá, góp, gopl'□á, ogó, eg'□é, è□-g'□è□-g'□é, g'□é□j;

gá□b'itŭs].

Pretože sú v daných prípadoch hlásky [h] a [h'] na mieste foném *G* a *G'* iba prípustnými ortoepickými dubletami popri základnej výslovnosti [g] a [g'], možno ich fonologicky vymedziť ako *fakultatívne ortoepické variácie* foném *G* a *G'*.

Treba ešte pripomenúť, že v iných ruských slovách (okrem už uvedeného slova *bog*[x] a vymedzených prípadov s výslovnosťou [h], [h'], [xk], [x□k'] a [xč]) sa realizuje fonéma *G* ako ostatné ruské párové znelé tvrdé konsonantické fonémy: podľa dištingtívneho príznaku neznelosti-znelosti sa rozlišuje v silných pozíciách a neutralizuje v slabých pozíciách: *кладь – гладь, код – год, краб – граб, але друг, пор, супрýt; петербургцы, чикагцы* – [klá□t' – glá□t', kót – gót, kráp – gráp], ale [drúk, rók, suprúk; p'ít'i'rbúrki, čikákci].

Fónou [g] sa môžu slovenské fonémy *X* a *H* iba fakultatívne realizovať v *slabej pozícii* na medzislovných hraniciach a na hraniciach slovných základov v kompozitách, ak stoja pred vokalicnými fonémami, sonórmi, fonémami *V*, *J* a šumovými znelými konsonantickými fonémami okrem fonémy *H*. Tu je výslovnosť [g] iba prípustná popri výslovnosti [h], a preto fonologicky možno v daných postaveniach fónu [g] interpretovať ako spoločný *fakultatívny kontextovo-pozičný variant* foném *X* a *H*: *cech umelcov, hrach a šošovica, kalich a čaša, postrach ulice, strach o rodinu; cechmajster, krach na burze, opuch lakťa, ruch leta, smiech radosti, vdych nosom; orech vysychá, pach vína, pecúch vylihuje, rozruch v miestnosti, ruch v dome; na lazoch je bieda, záprah jeleňov; duch doby, nechže, ostych dievčata, prospech žiaka, úspech baníkov*. Vyslovujeme:

[ce[h/*g]-umelcov, hra[h/*g]-a-šošovica, kal'i[h/*g]-a-čaša, postra[h/*g]-ul'ice, stra[h/*g]-o-rod'inu;

ce[h/*g]+majster, kra[h/*g]-na-burze, opu[h/*g]-lakt'a, ru[h/*g]-l'eta, smje[h/*g]-radost'i, wdí[h/*g]-nosom; ore[h/*g]-visixa:, pa[h/*g]-vi:na, pecu:[h/*g]-vil'ihu-je, rozru[h/*g]-w-mjéstnost'i, ru[h/*g]-w-dome;

na-lazo[h/*g]-je-bjeda, za:pra[h/*g]-jel'en'ou; du[h/*g]-dobi, n'e[h/*g]+že, osti[h/*g]-d'jeučat'a, pro- spe[h/*g]-žjaka, u: spe[h/*g]-ban'i:kou],

ale tiež *druh ovocia, pluh a sejačka, roh izby, tvaroh aj vajcia, vrah utiekol; druh lepidla, ľah na chrčte, lúh rozleptal látku, prah nevedomosti, ľah lotérie; bohvie, boh vojny, obeh vody, roh vyčnieva, Váh vyviera; batoh jonatánok, beh jelšinou, Boh je milostivý, piroh je chutný, súbeh jazdcov; bohdá, bohďaj, bohzná, brloh zvierat'a, obeh družice, ostruh zeme, poťah z látky*. Vyslovujeme:

[dru[h/*g]-ovocja, plu[h/*g]-a-sejačka, ro[h/*g]-izbi, tvaro[h/*g]-ai-vajcja, vra[h/*g]-ut'jekol;

druh[h/*g]-l'epidla, l'a[h/*g]-na-xrpt'e, lu:[h/*g]-rozl'eptal:a:tku, pra[h/*g]-n'evedomost'i, t'a[h/*g]-lote:ri-e;

bo[h/*g]+vje, bo[h/*g]-vojni, obe[h/*g]-vodi, ro[h/*g]-vičn'jeva, va: [h/*g]-vivjera; bato[h/*g]-jonata:nok, be[h/*g]-jelšinou, bo[h/*g]-je- milost'ivi:, piro[h/*g]-je-xutni:, su:be[h/*g]-jascou;

bo[h/*g]+da:, bo[h/*g]+daj, bo[h/*g]+zna:, brlo[h/*g]-zvjerat'a, obe[h/*g]-družice, ostro[h/*g]-zeme, po- t'a[h/*g]-z-la:tki].

Výslovnosť [ɟ] na mieste foném *X* a *H* možno pred fonémou *H* na medzislovných hraniciach a na hraniciach slov v zložených slovách kvalifikovať ako systémovú, zákonitú a hlásku [ɟ] fonologicky označiť za ich spoločný *obligátny kontextovo-pozičný variant*. Ortoepicky tu, pravda, nie je chybná ani výslovnosť s geminovaným [h:], ale táto je artikulačne namáhavejšia a akusticky menej výrazná než zvukové spojenie [ɟ-h]. Výslovnosť s jedným, prostým [h] sa už pokladá za nespisovnú, a tak chybnú: *bez nových hračiek, duch humanity, na vežových hodinách, pach hydiny, plech hrdzavie, rozmach hnutia, rozruch hostí, zápach hniloby, z plastových hmôt, ale tiež beh horou, dlh hostinského, Dudváh hučí, prah hostinca, príbeh hudobníka, roh hotela, špeh hlási*. Vyslovujeme:

[bez-novi:ɟhračiek, duɟhumaniti, na vežovi:ɟhod'ina:x, paɟhid'ini, pl'eɟhɟdzavje, rozmaɟhnut'ja, rozruɟhost'i:, za: paɟhn'ilobi, s-plastovi:ɟhmuot; beɟhorou, dlɟhost'inske:ho, dudva: ɟhuči:, praɟhost'inca, pri:beɟhudobni:ka, roɟhotela, špeɟhla:si].

Slovenskú hlásku [x] možno so zreteľom na miesto jej výskytu fonologicky vnímať:

a) buď ako *základného zvukového reprezentanta* fonémy *X*, ak stojí *X* v silnej pozícii – v koreňoch slov pred vokalickými fonémami, sonórami a fonémou *V*: *chata, chichot, chotár, chúďa, chuť, chýbať, chyzná; chladno, chlap, chlieb, chliev, chlp, chmára, chmeľ, chmúrny, chňap, chňapnúť, chniapať, chrípka, chromý, chrup; chvastavý, chvatom, chvojina*. Vyslovujeme:

[xata, xixot, xota:r, xu:d'a, xut', xi:bat', xizna:;

xladno, xlap, xl'jep, xl'jeu, xlp, xma:ra, xmel', xmu:rni, xn'ap, xn'apnu:t', xn'japat', xri:pka, xromi:, xrup; xvastavi:, xvatom, xvojina];

b) buď ako *obligátny kontextovo-pozičný variant* fonémy *H* v jej slabej pozícii – na morfeatických a medzislovných hraniciach a na hraniciach slovných základov v zložených slovách, ak stojí pred akoukoľvek neznelou spoluhláskou: *bohchráň, knihkupectvo, knihtlač, ľahčený, ľahťikár, nohsled, obeh krvi, okruh pôsobnosti, podvrh pasu, popruch z kože, roh stola, sloh správy, strih šiat, ľah ceruzkou, tohto, trh práce, vlhký, vrh prasiatok, výťah stojí, záloh šperkov*. Vyslovujeme:

[box:ra:n', kn'i:x+kupectvo, kn'i:x+tlač, l'ax+čeni:, l'ax+t'ika:r, nox+sl'et, obexkɟvi, okru-x-puosobnost'i, podvɟx-pasu, poprux-s-kože, rox-stola, slox-spra:vi, strix-šiat, t'ax-ceruskou, tox+to, tɟx-pra:ce, vɟx+ki:, vɟx-prasjatok, vi:t'ax-stoji:, za:lox-šperkou].

LITERATÚRA

- BOLLA, K.: A Conspectus of Russian Speech Sounds. Atlas zvukov ruskoj reči. Budapest 1981.
- DVONČOVÁ, J. – JENČA, G. – KRÁL, Á.: Atlas slovenských hlások. Bratislava 1969.
- KRÁL, Á.: Systematika znelostnej asimilácie I – IV. Kultúra slova, 10, 1976a, s. 4–17, 48–52, 74–75, 108–113.
- KRÁL, Á.: Spoluhlásky [x – ɣ– h]. In: Kultúra slova, 10, 1976b, s. 145–49.
- KRÁL, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava 1984.
- KRÁL, Á. – SABOL, J.: Fonetika a fonológia. Bratislava 1989.
- KUŽELOVÁ, O.: Sú ruské spoluhlásky [kʰ], [gʰ], [xʰ] fonémami? Brno 1997 (odovzdaný rukopis).
- Orfoepičeskij slovarʹ ruskogo jazyka. Proiznošeniye, udarenije, grammatičeskije formy. Moskva 1983.
- PORÁK, J.: K otázce měkkostní korelace ruských velár. Sovětska jazykověda, 4, 1954, s. 227–232.
- Russkoje literaturnoje proiznošeniye i udarenie. Slovarʹ-spravočnik. Pod redakcijej R. I. Avanesova i S. I. Ožegova. Moskva 1960.

The phoneme X from the comparative Russian-Slovak aspect

Oľga Kuželová

The subject of the given study is the phoneme *X* in present-day Russian and present-day Slovak. It may be said that there is actually no difference in the articulatory and acoustic characteristics of the Russian and Slovak phoneme *X*. The discrepancies reside in the different phonological characteristics, from which follows the unequal, limited number of their possible phonic realizations depending upon the real phonetic context. The Russian phoneme *X* is paired „hard” non-acute (it has the „soft” acute phonemic counter-part *Xʹ*) and, therefore, is a member of the correlation of non-acute and acute consonant phonemes. It is, however, unpaired voiceless, while there being no corresponding voiced counter-part consonant phoneme in Russian. The Slovak phoneme *X*, contrary to the Russian phoneme *X*, is unpaired „hard” non-acute. There is no correlation of non-acute and acute consonant phonemes in Slovak at all. What the distinctive features voiced-non-voiced concerns, it is paired voiceless, while there being its corresponding voiced phonemic counter-part (the phoneme *H*) in Slovak. Consequently, the Slovak phoneme *X* is a member of the correlation of the voiced and voiceless consonant phonemes. From the phonetic point of view the Russian phoneme *X* may be represented by the constrictive sounds [x], [x̠] and [ʰ], while the Slovak phoneme *X* – by the constrictive sounds [x], [h] and [ʰ]. Although the corresponding voiced phoneme of the Russian voiceless phoneme *X* – *H* is not a member of the Russian consonant subsystem, it cannot be said that there is no glottal laryngal [h]-sound in Russian. On the contrary, there are even two: [ʰ] and [ʰʰ] but they are merely non-obligate, facultative phonic representants of the Russian phonemes *G* and *Gʹ* in a limited number of lexical units.

МАРИЯ АНГЕЛОВА-АТАНАСОВА*

Свободен асоциативен експеримент върху
материал от българския именник

ANGELOVA-ATANASOVA, M.: A free experiment conducted through associations and based on materials from the Bulgarian system of names. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 1, pp. 34–40. (Bratislava)

The study analyses data from a free experiment conducted through associations with 41 questioned persons on twenty seven traditional and new Bulgarian male and female names. On the basis of this experiment the author draws her conclusions: the greater part of the names can be associated with positive qualities (physical and moral); a name can be associated with polar qualities; a person's attitude to a name can be based on associating it with the domineering image of someone bearing that name. That is why people prefer the names of popular personalities. The names of high frequency are connected with a wide range of associations which makes those names more universal and quarantees their preservation.

Linguistics. Psycholinguistics. Onomastic sciences. Anthroponymy. Bulgarian anthroponymy. Bulgarian personal names.

Видните теоретици на собственото име (А. В. Суперанска, В. Бланар, Р. Шрамек, М. Кнапова, Е. Айхлер) разглеждат името като социален знак. В работите им намираме богатство от идеи, обясняващи сложната връзка между общество и име, в т.ч. и лично име.

Формирането на съвременния български именник, претърпял значителни промени през XX век и особено след 1945г., ни убеждава в нарастващата роля на личния избор на име, който е не само социално, а и индивидуално обусловен. Религиозните ритуали на именуване са заменени с граждански. Това не само ограничава ролята на религията в контролирането на именника, но и съществено разколебава традицията, свързана с точното възобновяване на имената на предци — преди всичко на дядовци и баби, с приоритет на предците по бащина линия. Постепенно имената се видоизменят, като най-често се избират имена с буквата или сричката, с която започват възобновяваните имена: *Иван — Ивелин, Ивайло; Йордан — Даниел, Диана; Кръстьо — Кристиан, Кристина* и под. Очевидно е, че разколебането на традицията е под влияние на променящата се мода, която показва променящо се отношение към имената, преди всичко към традиционните. Това е основание да се вгледаме по-задълбочено в причините, които обуславят тези промени и влияят на личния избор.

* Marija Angelova-Atanasova, CSc., Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava.

Личният избор, неограничаван от предписания и нормативни списъци, е обусловен преди всичко от вкуса и познанията на индивида и социума. На свой ред личният вкус е в пряка зависимост от асоциативните връзки на имената. Някои връзки добре се осъзнават и човек ги назовава, когато мотивира своите предпочитания и оценки за имената (виж данните от проведената анкета В: Състояние и проблеми на българската ономастика, т. 2, В. Търново, 1994, 147–152). Напълно възможно е, обаче, по-съществените от тях да не са така очевидни и да не се осъзнават. Това предположение ни подтикна към провеждането на един свободен асоциативен експеримент.

Подобни експерименти напоследък се провеждат по-често за изследване на апелативната лексика, но не ми е известно да са провеждани върху антропониимичен материал. Това е напълно логично и обяснимо. Активното иметворчество през последните десетилетия у нас и явният стремеж към отгласване от традиционния именник поставят пред българските езиковеди по-рано проблема за влиянието на личния избор и обуславящите го предпоставки, отколкото пред колегите им в страни с регламентирано именуване.

Експериментът е проведен през 1994 г. с 41 студенти-филолози от Велико-търновския университет. Подбраните 27 лични имена (*Георги, Стефан, Димитър, Митко, Николай, Никола, Ангел, Петър, Александър, Ивайло, Иван, Иванчо, Иванка, Ваня, Мария, Марийка, Мариета, Елена, Еленка, Йорданка, Неда, Стефана, Стефка, Даниела, Даниел, Даниелка, Вирджиния.*) са преди всичко от традиционния именник на българите, с няколко техни модификации за двата пола и по-нови техни приемници.

Задачата на анкетиранията беше да запишат срещу всяко от продиктуваните имена първата асоциация, с която свързват съответното име.

Основна цел на експеримента беше да се извлече материал за асоциативните връзки на ЛИ, който да ни даде възможност да вникнем в индивидуалното възприемане и оценка на имената и оттам в причините за личните пристрастия и в по-сложния процес на личен избор.

Данните от експеримента са представени в таблицата по-долу.

Не всички участници са посочили асоциации за всички имена, поради което общият брой на оценките (628) не е равен на броя на имената по броя на посочените асоциации (1845).

Таблица с обобщените данни от експеримента

	Г	С	Д	М	Н	Н	П	А	И	И	И	В	В	М	М	М	Е	Й	Н	С	Д	Д	В	О		
	Е	О	Т	И	И	И	Е	Л	В	В	В	А	А	А	А	А	Л	О	Е	Т	А	А	И	Б		
	Р	Ф	И	Т	К	К	Г	Е	А	А	А	Н	Н	Н	Р	Р	Е	Д	Д	Ф	Н	Н	Р	Ш		
	Г	А	Т	О	О	О	Т	К	С	А	Н	Ч	О	О	А	И	Н	А	А	Ф	И	И	Д	О		
	И	Н	Ъ	Л	Л	Л	Ъ	С	А	Н	Д	Ъ	Р											О		
																								Б		
																								Ш		
																								О		
																								О		
добър, благ, добронамерен	1	2	5	2	3	1	3	-	-	1	-	2	4	2	5	1	1	2	2	-	-	1	1	1	40	
весел, игрив, закачлив	-	-	-	1	1	1	-	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	2	1	1	-	-	1	-	22	
умен, остроумен	-	1	2	-	1	-	-	2	-	1	1	-	-	1	-	1	1	-	1	1	-	-	-	1	14	
любознателен	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	
юначен, мъжествен, силен	1	-	7	-	1	4	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	18	
царствен, властен	-	-	-	-	1	-	1	-	18	5	5	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	33	
горд, дързък	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	3	
естествен, непринуден	-	-	-	1	2	2	-	-	-	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	
благороден, изтънчен	1	1	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	1	2	12	
директен, прям	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	
амбициозен	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1	3	
интересен, колоритен	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	3	
тих, скромн, свит	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	4	
нежен, мил, гальовен	-	1	-	1	-	1	3	-	2	-	1	-	-	4	4	1	1	4	3	2	1	1	1	3	2	37
женствена	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	-	1	3	1	2	-	-	-	2	1	15
упорит, работлив, сериозен	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	1	1	7	
твърд, уравновесен	-	-	1	-	-	1	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	12	
свят, божествен	1	2	4	-	-	2	7	2	-	-	-	-	-	6	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	25	
обаятелен, симпатичен	-	-	3	4	4	1	2	-	1	1	-	-	7	2	-	-	1	1	-	2	1	1	5	2	1	40
красив, хубав, млад	1	1	-	-	-	4	-	1	-	1	-	1	-	9	-	-	14	-	3	-	-	-	3	-	6	44
бял, рус	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	1	1	1	1	-	9	
висок, строен, левент, атлет	-	-	-	-	3	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	1	1	1	1	-	12	
традиционен, консервативен	1	-	2	1	-	3	1	1	-	-	1	2	2	-	-	-	-	1	2	1	-	-	-	-	18	
пламенен, огнен	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
груб, жесток, опасен	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	1	2	-	-	-	1	9	
особен, страянен, чужд	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	-	-	-	1	2	-	9	
претенциозен, превзет	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	5	-	-	2	-	-	-	2	1	-	11	24
затворен, мълчалив	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	4	
нисък, дребен, малък	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	4	
дебел, флегматичен	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	2	1	2	-	-	-	12	
лош, подъл, непочтен, злобен	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2	2	1	1	-	9	

самолюбив	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	
прост, невъзпитан	2	-	-	-	2	1	-	-	2	-	2	6	-	-	3	-	-	2	1	6	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	31
твърдоглав	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
неприятен, нагъл, нахален	1	-	-	-	-	2	1	-	-	3	-	1	1	-	-	3	2	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	20	
развратен, покварен, порочен	-	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	
лекомислен, безотговорен	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	9	
невръстен, инфантилен	-	-	-	8	-	1	1	-	-	-	7	1	-	-	2	1	-	4	1	1	-	1	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	32	
лигав, глезлив	-	-	-	3	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	10	
тъп, ограничен, глуповат	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1	12	1	1	-	8	-	1	-	1	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	
банален, отегчителен	1	-	-	-	-	-	1	-	-	4	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2	12		
двуличен, фалшив	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	
невзрачен, посредствен	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	7	
креслив, шумен, бърбърив	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	
чер, грозен	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3	
Общо :	11	27	20	33	32	23	21	33	27	19	27	18	19	37																					
		10	23	29	21	11	27	25	22	39	23	17	24	10																				628	

Констатации и изводи:

1. По-голямата част от асоциациите са свързани с положителни качества, еднакво честотни за нови и стари имена.

2. Имената най-често се свързват с „красив, хубав, млад” (44), „добър, благ, добронамерен”(40), „юначен, мъжесвен” (18), „весел, игрив, закачлив”(22), „царствен властен” (33), „нежен, мил, гальовен”(37), „обаятелен, симпатичен”(40), а също с „претенциозен, превзет” (24) „прост, невъзпитан” (31), „неприятен, нагъл, нахален” (20), „невръстен, инфантилен”(32) и „тъп, ограничен, глуповат” (28). Това е един набор от противоречиви оценки, които формират основните критерии за оценка на личността и оттам — отношение към името.

3. Едно име може да бъде асоциирано с полусни качества. Напр. *Димитър* е „добър, благ, добронамерен”, „умен, остроумен, „благороден, изтънчен”, „твърд, уравновесен”, „свят, божествен”, „обаятелен, симпатичен”, но и „традиционен, консервативен”, „нисък, дребен”, „дебел, флегматичен”, „развратен, порочен”. Това изглежда закономерно следствие от факта, че името се асоциира с различни хора, именувани еднакво, като за всеки анкетиран това вероятно е доминиращата личност от всички едноименни познати.

4. Най-висока стойност за отделна асоциация е регистрирана при *ЛИ Александър* — 18 човека го свързват преди всичко с „царствен, властен”. Тъй като някои са допълнили и по-конкретното внушение — *Велики, Македонски*, не е трудно да се досетим, че този царствен образ, доминиращ над всички познати на анкетираните личности, носещи същото име, определя асоциациите им. Тъй

като същото наблюдаваме и при *Иван* (свързан с *Иван Грозни*), *Георги* (св. *Георги Победоносец*), *Иванчо*, *Марийка* (герои на вицове), имаме основание да обобщим, че отношението към определено име се базира преди всичко на асоциирането му с доминиращ образ на именуван с него.

5. С асоциации за святост, божественост са свързани имената на календарни светии, като най-високи стойности са отбелязани за *Димитър*, *Ангел* и *Мария*. Тези асоциации не се пренасят върху деминутивите *Митко* и *Ваня*, т.е. те не получават в наследство ореола на изходните имена.

Във връзка с констатациите в този и в предходния абзац можем да си обясним и по-безболезненото скъсване на връзките с традиционния именник. Когато житията на съответните светци са били познати, имената им са се свързвали с качествата и с епитетите, използвани за тях. Липсата на такива знания ги е превърнала в списък от остарели и нищо неговорещи имена, непредизвикващи никакви колективни асоциации с положителни качества, т.е. лишила ги е до голяма степен от тяхната притегателна сила.

6. Високи стойности на доминиращи асоциации са отбелязани при *Елена* („красива, хубава” — 14 пъти) и *Иванчо* („тъп, ограничен, глуповат” — 12 пъти). Явно е, че яркият образ, свързан с определено име, му създава траен ореол и потвърждава сентенцията, че не името прави човека, а човекът — името. При такива асоциации не е никак чудно, че хората избират за децата си имена на известни личности — царе, царици, очароващи ги звезди от естрадата, киното и т.н. Това обяснява появата и лесното проникване на чуждоземни имена — *Изаура*, *Касандра* и под., бързата и трайна кариера на името *Десислава* след появата на разнообразни художествени произведения, прославящи ктиторката на Боянската църква.

7. Интерес представлява високата стойност на асоциацията „претенциозен, превзет” при *ЛИ Вирджиния* (11). За това сравнително рядко име имаме само още една висока стойност — „красив, хубав” (6). Едва ли е случайност, че първото качество е отбелязано още веднаж с по-висока стойност — при *Марията*. Очевидно несвойствените на системата имена, схващани като чужди, наваяват асоциации за претенциозност и превзетост, дори когато са достигнали по-висока честотност.

8. Докато положителните асоциации са свързани с известни личности или художествени образи, носили съответното име, отрицателните не могат да се обяснят по друг начин, освен като плод на конкретна връзка с доминиращ образ на познат с такова име. В този смисъл те не са от такова значение за всеобщото приемане или отхвърляне на едно име поради тяхната индивидуалност и в този смисъл кратковечност.

9. Традиционните имена с *-ка*, *-чо* са свързани без изключение с асоциация за традиционност, консервативност. *Стефка* и *Даниелка* с основание са приети

за по-нови. Наличието на споменатите форманти е в основата и на други негативни асоциации — за всички имена от този тип, асоциация с „прост, невъзпитан” и „невръстен, инфантилен”, а за някои още и „тъп”, „глуповат”, „бъбрив”. Явно е, че формалният белег за първоначалната умалителност вече се схваща като носител на по-обща информация за духовна изостаналост, ограниченост, инфантилност. Безспорно това е резултат от съвпадението на хронологичните граници на два процеса — урбанизацията на България и изоставянето на умалителните форми на имената с *-ка* и *-чо*, поради което те започват да се схващат като белези за социална принадлежност. Това превръща имената с тези маркери в низвергната група, колективен носител на понятието за село, изостаналост, консервативност и под. и решава съдбата им по-бързо, отколкото при нормални условия на именен развой.

10. Освен с ярките качества на съответните видни личности и светци, традиционните имена (и презрените на *-ка* и *-чо*) се свързват с редица асоциации като „упорит, работлив”, „тих, скромнен”, „обаятелен”, „естествен, непринуден” и под., които явно са резултат на възприемането и оценката на личността на близки и обичани хора, възможно — собствените родители, баба, дядо. Това е основание да направим още едно обобщение — високочестотните имена имат по-добри шансове за свързване с широка гама от разнообразни асоциации, което ги прави по-универсални, необременени с нищо определено. Това може да бъде важно условие за тяхното съхраняване (напр. *Йорданка*).

Все в тази връзка трябва да търсим обяснение и на поразителния на пръв поглед факт, че анкетираните са посочили само около 35% от възможните асоциации за изследваните имена, като тъкмо високочестотните МЛИ най-често са останали без назована асоциация.

11. Вникването в магията на връзката между личност и име е основание да заключим, че именуването не е само много важен социален акт, чрез който личността е призната и приета от обществото, но и акт, който споява в едно личност и име. Следствие на това е трайното свързване на качества на известни личности с имената им. Остава неизяснен съвсем немаловажният въпрос доколко човек се чувства обвързан и задължен да изисква от себе си поведение, съответстващо на колективните асоциации, които името му събужда. Това сигурно е така, щом не приемаме *Черньо* да бъде светлорус, *Снежана* да бъде черна, а детето, което на десетина години е научило, че е съществувала възможност да се казва *Тихомир*, въздъхва с облекчение, като обобщава, че не му е присъщо нито да е тихо, нито мирно.

Този аспект на взаимоотношения между име и личност е третиран вече в ономастичната литература, като някои от информациите за практиката на древни и днешни народи събуждат у нас удивление и предизвикват снизходителна

усмивка. Невероятно ни изглежда, че съдбата на човек може да се промени чрез смяна на името; да се избяга от зла карма чрез скриване на името; името да се отгатва, вместо да се наследява или избира; да се отнема името при направен дълг до неговото връщане... Всъщност внимателното вглеждане в практиките на именуване у собствения ни народ ще ни позволи да видим тези неща по-близо до себе си, отколкото предполагаме. И ще се изненадаме, че съзнанието ни на модерни хора включва все още толкова древни неща.

Воľný asociatívny experiment na materiáli bulharských krstných mien

Maria Angelova-Atanasova

V štúdiu sa analyzujú údaje z uskutočneného voľného asociatívneho experimentu so 41 respondentmi, ktorí odpovedali na otázky o 27 tradičných i nových bulharských mužských a ženských krstných menách. Na základe týchto údajov dochádza autorka k záverom: väčšina mien sa spája s kladnými vlastnosťami (fyzickými i psychickými); jedno meno sa môže spájať s polarizovanými vlastnosťami, vzťah k istému menu sa zakladá na jeho asociácii s dominantným obrazom pomenovaného; preto ľudia uprednostňujú mená známych osobností; veľmi frekventované mená sa spájajú so širokou škálou asociácií, čím sa stávajú univerzálnejšími a garantuje sa ich pretrvávanie ap.

ROZHĽADY

MÁRIA RAPOŠOVÁ *

Z doterajších slavistických výskumov R. M. Cleminsona

RAPOŠOVÁ, M.: R. M. Cleminson's work in Slavonic studies. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 1, pp. 41–43. (Bratislava)

A selective bibliographical notice on R. M. Cleminson, an English Slavist working primarily in the fields of mediaeval cyrillic manuscripts and early printed books. Particular attention is given to his work on material originating or now held on the territory of present-day Slovakia.

Linguistics. Slavonic Studies. Slovak Studies. Manuscripts. Early printed books.

Anglický slavista Dr. Ralph Martin Cleminson pôsobí od jesene 1996 na nedávno založenej Stredoeurópskej univerzite v Budapešti ako mimoriadny profesor. Dovtedy bol docentom slovanských štúdií na School of Languages and Area Studies, University of Portsmouth vo Veľkej Británii a súčasne zastával funkciu tajomníka Slavonic and East European Mediaeval Studies Group – združenia pre výskum slovanského a východoeurópskeho stredoveku, členovia ktorého pochádzajú nielen z Veľkej Británie, ale aj zo Švédska, Nemecka, Ameriky, Číny a z iných krajín.

Najprv sa orientoval na slovanskú gramatiku, literatúru a ruské dejiny, neskôr hlavne na výskum historických cyrilských textov, nezávisle od miesta ich pôvodu či krajiny ich dnešného výskytu. V súčasnosti sa v spolupráci s kolegami pochádzajúcimi z rôznych krajín, pôsobiacimi na Stredoeurópskej univerzite, ale aj inde vo svete, zaoberá úpravou systému zavádzania starých slovanských textov do počítačového systému, ako aj možnosťami ich skúmania, opisu a spracovania pomocou počítača.

V r. 1986 publikoval v zborníku *The Study of Russian History from British Archival Sources*, zostavenom J. M. Hartleyovou a vydanom v Londýne/New Yorku, prácu *The Union Catalogue of Cyrillic Manuscript Codices in the British Isles*.

V nasledujúcom období sa R. M. Cleminson venoval zostavovaniu centrálného katalógu cyrilských rukopisov pochádzajúcich z 13. až 19. stor., nachádzajúcich sa

* PhDr. Mária Rapošová, Slovenský literárny ústav Matice slovenskej v Martine, Mudroňova 1, 036 52 Martin.

v súčasnosti v britských a írskych zbierkach. Tento katalóg vydal knižne v Londýne r. 1988 pod názvom *A Union Catalogue of Cyrillic Manuscripts in British and Irish Collections*. Okrem toho publikoval rad štúdií a recenzií v zborníkoch i časopisoch, napr. príspevok *The Ashmole Russian Manuscripts and the Summary Catalogue*, uverejnený r. 1986 v *Bodleian Library Record*, roč. 12, s. 247–249. V nasledujúcom roku vyšla v *Slavonic and East European Review*, roč. 65, s. 399–403 jeho štúdia *Boris Godunov and the Rector of Woolley*.

Výsledkom Cleminsonovho výskumu dejín východoslovanských šlabikárov, ako aj ich vzťahu ku katechetickým tradíciám bolo publikovanie štúdie *East Slavonic Primers to 1700* v *Australian Slavonic and East European Studies* 1988, roč. 2, č. 1, s. 1–27.

Dlhšiu dobu sledoval pôvod a históriu legend o sv. Basilovi a svoje zistenia uverejnil v štúdiu *The miracle De juvene qui Christum negaverat in the pseudo-Amphilochian Vita Basilii and its Slavonic adaptations* v austrálskom časopise *Parergon* n. s. 9, 1991, č. 2, s. 1–15.

Na Morave ho zaujali dve dovtedy vedecky neopísané cyrilské prvotlače, nachádzajúce sa v Štátnej vedeckej knižnici v Olomouci. Príspevok o nich pod názvom *Two Early-Printed Primers at Olomouc* publikoval v *Solanus* n. s. 8, s. 75–79.

Cyrilské rukopisy skúmal aj v univerzitnej knižnici v Budapešti. Výsledkom bola štúdia *The Cyrillic Manuscript Codices of Budapest University Library*, ktorú uverejnila Polata Knigopišnaja, zv. 27, s. 4–11.

Od r. 1991 do 1995 každoročne pripravoval pre *The Years's Work in Modern Language Studies* časť o ruskej literatúre *Literature, from the Beginning to 1700*, ktorá postupne vychádzala: roč. 53 (1991), s. 997–1001, roč. 54 (1992), s. 1012–1015, roč. 55 (1993), s. 1096–1102, roč. 56 (1994), s. 1047–1054, roč. 57 (1995), s. 1002–1009.

Osobitnú kapitolu záujmu anglického vedca predstavujú staré cyrilské tlače a rukopisy, nachádzajúce sa na území Slovenska. Ich výskumu sa venuje asi od polovice 80-tych rokov. Prvou jeho publikovanou prácou tohto druhu bola štúdia *Cyrillic Printing in Trnava, c 1680–1727*, uverejnená v časopise *Oxford Slavonic Papers*, zv. 26 (1993), s. 40–54. Zaoberal sa v nej dvanástimi cyrilskými tlačami z produkcie historickej kníhlačiarne Trnavskej univerzity, ktorá ich v súvisе s protireformačnými úsiliami poskytla gréckokatolíckej cirkvi na Podkarpatskú Rus, ale aj uhorským Chorvátom a Rumunom, pričom trnavské cyrilské tlače vyrobené pre Podkarpatskú Rus sa stali historicky prvými cyrilikou tlačenými knihami určenými pre tento región. Boli to katechizmy, učebnice, šlabikáre a iné náboženské publikácie.

Prvým samostatne vydaným slovacikálnym dielom anglického slavistu je kniha *Cyrillic Manuscripts in Slovakia: a Union Catalogue*, vydaná r. 1996 Maticou slovenskou v Martine. Predstavuje anglicky písaný katalóg s opismi 62 cyrilských

rukopisných kníh alebo zlomkov kníh pochádzajúcich z obdobia od 14. do pol. 19. stor., nachádzajúce sa dnes v štátnych, cirkevných i súkromných zbierkach na Slovensku, z čoho 51 rukopisov je preukázateľne miestnej proveniencie, 7 srbskej a 4 sú ruské. Tento katalóg poskytuje prehľad o všetkých v súčasnosti prístupných zbierkach tohto druhu, nachádzajúcich sa v Slovenskej republike. Neobsahuje však materiál archívneho charakteru, ani rukopisy novodobej svetskej kultúry.

Na viacnásobných študijných cestách po slovenských knižniciach, archívoch a farách nachádzal však spomínaný bádateľ aj tlačené, dosiaľ odborne neopísané alebo nedostatočne opísané knižné pamiatky s cirkevnoslovanskými náboženskými textami, ktoré si zaslúžia pozornosť širších bádateľských vrstiev, preto informácie o nich poskytol na publikovanie do časopisu *Slavica Slovaca*.

RALPH MARTIN CLEMINSON*

**Knihy niektorých slovenských zbierok
v cirkevnej slovančine**

CLEMINSON, R. M.: Some Church Slavonic books in Slovak collections. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 1, pp. 44–48. (Bratislava)

The article provides a handlist of books in Church Slavonic in five collections in Eastern Slovakia, previously undocumented in scholarly literature. The books are predominantly Ukrainian printings of the 17th and 18th centuries. A brief introduction of the collections to be typical for the region.

Linguistics. Slovakia. Church Slavonic. Early printed books. Cyrillic.

Skromný príspevok do slovenskej bibliografie, ktorý obsahuje tento článok, nemožno nazvať ani úplným, ani definitívnym: je to súpis (a nie opis) kníh tlačených v cirkevnej slovančine z niektorých zbierok východného Slovenska. Nie je plodom systematického výskumu, ale skôr náhody, lebo autor získal tento materiál počas svojich návštev príslušných slovenských textových fondov, sledujúc v prvom pláne iné bádateľské zámery. Predsa sa ho však odvažuje uverejniť, lebo predstavuje takú súčasť dedičstva príslušných krajov, ktorá je dokonca aj svojim majiteľom takmer neznáma, a to najmä preto, že polovica kníh sa zachovala bez titulných listov. Miesta, kde sa knihy zachovali (až na jedinú výnimku), navštevujú odborníci veľmi zriedkavo a zo samotných kníh iba u jednej existuje nádej, že bude zaradená do Generálneho katalógu tlačí 16. storočia, zachovaných na území Slovenska (do jeho 11. zväzku). Preto autor nepovažuje za zbytočné sprístupniť bádateľom aspoň tie informácie, ktoré získal.

Ak má tento článok vedecký význam, tak najmä ako vzorka výskytu cirkevnoslovanských kníh na východnom Slovensku. Uvádzané knihy boli bez výnimky používané vo farskej praxi východného rítu (pravoslávneho, resp. gréckokatolíckeho). Prevažná väčšina je ukrajinského pôvodu a z nich viac ako polovicu predstavujú produkty ľvovských tlačiarní. Najbohatšie zastúpené je 18. storočie, a to sedemnástimi knihami, z ktorých iba dve posledné (viedenské euchologion z r. 1795 a budínske liturgikon z r. 1799) neboli vytlačené na Ukrajine. Podobný obraz poskytuje 17. storočie, kde benátsky žaltár z r. 1638 je jedinou z desiatich kníh, ktorá na Slovensko neprišla spoza Karpát. Väčšiu rozmanitosť badáme v neskorších vydaniach, ktorých je však menej, zatiaľ čo najstaršia kniha v zozname – srbský žaltár z r. 1544 – je, zdá sa, aj

* Dr. Ralph Martin Cleminson, The Central European University, Nádor u. 9. H-1051 Budapest, Hungary.

miestom vzniku, aj časovo celkom osamotená.

Skúmané zbierky sú v tomto ohľade dosť typické pre bývalé severovýchodné Uhorsko.¹ Ich zloženie potvrdzuje naše poznatky o knižnom zásobovaní týchto krajov, najmä v 17. a 18. storočí, keď nielen pravoslávne, ale aj gréckokatolícke farnosti dostávali napriek znepokojeniu biskupov bohoslužobné knihy obyčajne od ukrajinských kníhkupcov.² Prítomnosť počajevských mníchov počas medzivojnového obdobia v Ladomírovej môže byť príčinou rozsahu tamojšej zbierky, ba aj výskytu moskovských (no nie budínskych) vydání, ale ani tam, ani inde nepozorujeme mimoriadne zvláštnosti.

Pretože zloženie jednotlivých zbierok je z vedeckého hľadiska dôležité, bol zoznam kníh zostavený tak, aby rešpektoval príslušnosť kníh do jednotlivých zbierok. Uvádžame v ňom iba základné údaje o knihách: konvenčný názov, miesto a rok vydania, odkazy na najdôležitejšie bibliografické opisy (uvedené na konci zoznamu) a údaje o stave výtlaku. V troch prípadoch sa nám nepodarilo určiť miesto ani rok vydania, preto iné údaje o knihe podávame o niečo podrobnejšie. Iba knihy z Východoslovenského múzea uvádzame s ich signatúrami; knihy z iných zbierok uvádzame v chronologickom poradí.

JEDLINKA, Chrám Pokrova presvätej Bohorodice

1. Euchologion, Kyjev, 1646. Zapasko-Isajevyč, 354, Ukr. kn. 93. Len malá časť (okolo 440 listov, bez začiatku) z veľmi rozsiahlej knihy (ktorú tvorí 1566 alebo až 1670 listov). Známa je ako *Trebník Petra Mohyly*.

2. Triodion pôstne, Lvov, 1717. Zapasko-Isajevyč, 927.

3. Apoštol, Lvov, 1719. Zapasko-Isajevyč, 954.

4. Evanjelie, Lvov, 1722. Zapasko-Isajevyč, 1001.

5. Horologion, Lvov, 1726. Zapasko-Isajevyč, 1055.

6. Menaion služobné, neidentifikované vydanie. Chýba titulný list; obsahuje 3 nečíslované listy, číslované listy 2–492, jeden nečíslovaný list (posledný). Text je rozdelený do dvoch stĺpcov, v jednom sa nachádza 38 riadkov, výška 10 riadkov dosahuje 64 mm. V zoznamoch cyrilských kníh zo 16. až 18. storočia sa takéto vydanie

¹ Pozri prehľad nedávno publikovaných prác na túto tému v článku: Földvári, S.: „Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet”, *Hodinka Antal Emlékkönyv: Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére*, szerk. Udvari István, Nyíregyháza, 1933, s. 295–301.

² Tejto otázke sú venované výpisky z korešpondencie mukačevského biskupa Andreja Bačinského (1732–1809), zaznamenané v rôznych archívoch historikom Antonom Hodinkom (1864–1946), zachované v knižnici Maďarskej akadémie vied (MS4813/21–22). Biskup sa znepokojuje, že v gréckokatolíckych farnostiach sa používajú knihy, tlačené v pravoslávnych ukrajinských tlačiarňach, a usiluje sa získať zásobu kníh zo „spoľahlivejšieho” prameňa, najmä z viedenskej tlačiarne Kurzböck, ktorej vláda v tom období zverovala všetku oficiálnu cyrilskú tlač, ale ktorá zrejme nebola schopná pokryť dopyt po nej. Autorovi týchto riadkov sa podarilo nájsť v týchto výpiskoch dôkaz, potvrdzujúci jeho domnienky (Cleminson, 1996, s. 12–13) o zvláštnom nedostatku hudobných bohoslužobných kníh, menovite v liste z 23. apríla 1794, kde sa píše: „inde ab initio episcopatus mei me continua fatigat sollicitudo, quali nam modo librorum choralium ruthenicorum in divino ritu nostro usuari solitorum, quorum defectum maximum in diocesi observasti, supplere possum.”

neuvádza; toto pochádza pravdepodobne z 19. storočia.

KOŠICE, Východoslovenské múzeum

H37001. Žaltár, Kyjev, 1693. Zapasko-Isajevyč, 685, Ukr. kn. 159. Kniha je neúplná; obsahuje zlomky listov, potom listy 5–6, 9–184, 197–200, ?210, 234–235. Kyjevské vydanie malo 10 nečíslovaných a 250 číslaných listov. Nápis na ll. 36–36v: **СѢА КНѢЖИЦА || ГЛАГОЛЕМАА ѠАЛТЪРЪ | ГИМАНСКОИ ЦЕРКВѢ** a na ll. 95v–96 **СѢА ѠАЛТЪРЪ ГЛАГОЛЕМАА [...]**. Dedina Hyma sa dnes nazýva Chym (okr. Košice-vidiek).

H37002. Octoechos, Kyjev, 1629. Zapasko-Isajevyč, 189, Ukr. kn. 57. Chýbajú všetky listy do l.20 vrátane. Nápis na l.146v: **Салѡтем' рыхтаре Титисе Приказѡ авѡсте Пришли, a na ll. 190–192: сню книгѡ кѡпиль || раѡѡ бѡин днакъ стефанѡ цѡрѡко | за седем' марѡишѡ || [...] на | [...] раф[.] на || дѡхрамѡ ѡтѡх' верѡхоапѡтолоѡ [!] петра и павла до гимѡ ѡ бѡ ѡѡм | м сеп. д[...]**.

Kniha tvorí konvolút s rukopisným Životom sv. Vladimíra (Cleminson 20), väzba sa však nezachovala.

H37003. Dva srbské žaltáre, obidva neúplné, pravdepodobne Milošev, 1544 a Benátky, 1638. (Karatajev, 34, 475). Z prvého sa zachovali hárky 3₃₋₈, 4–6, 7₁₋₆, 8, 9₁₋₆, 8, 10₂₋₈, 11–16, 20_{1-3, 6-8}, t. j. 112 nečíslovaných listov, avšak so signatúrami. Obsahujú žalmy a nedel'né tropariá. Z druhého sa zachovali ll.126–127, 129–259 a 262–267. Obsahujú tropariá a kontakiá na rôzne dni a príležitosti počas roka. Za posledným listom druhého žaltára je uložený ešte jeden list z prvého. Žaltáre tvoria konvolút v spoločnej väzbe spolu s 28 rukopisnými listami (Cleminson 21).

H37004. Žaltár, neidentifikované vydanie. Chýba titulný list a niekoľko listov na začiatku. Prítomné sú 4 nečíslované listy s neúplným úvodom k žaltáru a 225 číslaných listov so žalmami, piesňami a paschovou tabuľou. Hárok pozostáva zo 4 listov, na každom liste v prostom rámčeku je alebo 20 riadkov (výška 10 riadkov dosahuje 75 mm) alebo 24 riadkov (výška 10 riadkov dosahuje 65 mm). Kustódy. Pravdepodobne ukrajinské vydanie 19. stor., určite nie skoršie než z polovice 18. stor., ale nezodpovedá žiadnej doteraz opísanej knihe obdobia do r. 1801.

H37005. Apoštol, Kyjev, 1738. Zapasko-Isajevyč, 1309.

H37007. Anfologion, Lvov, 1738. Zapasko-Isajevyč, 1308.

LADOMÍROVÁ, Chrám sv. Michala

1. Evanjelium, Lvov, 1665. Zapasko-Isajevyč, 421, Ukr. kn. 184. Dátum sme určili podľa zmienky v knihe o kráľovi Jánovi Kazimírovi (1648–68); bibliografia neuvádza iné cyrilské evanjeliá vydané za jeho panovania a typografické údaje tohto výtlačku sa zhodujú s opismi Lvovského vydania z r. 1665. Podľa nich má evanjelium 10 nečíslovaných a 414 číslaných listov, ale tento výtlačok obsahuje 11 nečíslovaných a 411 číslaných listov. Chýba titulný list a niektoré listy (pravdepodobne 3) v závere.

Pôvod „nadbytočných“ listov na začiatku zostáva nevysvetlený.

2. Triodion kvetné, Ľvov, 1666–67. Zapasko-Isajevyč, 433, Ukr. kn. 191. Chýba všetko do l.8.

3. Menaiá všeobecné, Kyjev, 1680. Zapasko-Isajevyč, 584, Ukr. kn. 140.

4. Liturgikon, Ľvov, 1681. Zapasko-Isajevyč, 598, Ukr. kn. 208. Chýbajú začiatok (do l.17 prvej foliácie) i koniec (po l.56 druhej foliácie). Pôvodne mala kniha 417 listov, a to 4 nečíslované a 350 + 60 číslovaných, v závere ešte 3 nečíslované.

5. Triodion pôstne, Ľvov, 1689. Zapasko-Isajevyč, 653, Ukr. kn. 225. Prvý list poškodený, po ňom 4 listy nečíslované (z ktorých posledné 2, tlačené väčším typom, pochádzajú pravdepodobne z iného vydania, lebo podľa uvedených opisov tejto knihy by v nej mali byť 4 nečíslované listy, vrátane titulného; jeden z nich teda chýba) a 431 číslovaných; v závere chýba 5 listov.

6. Horologion, Ľvov, 1692. Zapasko-Isajevyč, 675, Ukr. kn. 232. Chýba prvých 6 (nečíslovaných) listov, väzba sa tiež nezachovala.

7. Euchologion, Ľvov, 1719. Zapasko-Isajevyč, 955.

8. Euchologion, Počajiv, 1741. Zapasko-Isajevyč, 1399. Na začiatku chýba 6 nečíslovaných listov (zo 7) a 3 (z 11) na konci. Všetkých 348 číslovaných listov sa zachovalo. Nápis na prvom liste: Nikolaj Bojko.

9. Triodion pôstne, Ľvov, 1753. Zapasko-Isajevyč, 1831.

10. Triodion pôstne, Ľvov, 1753. Zapasko-Isajevyč, 1831. Druhý výtlačok. Vo väzbe boli používané listy z rukopisu 17. storočia.

11. Žaltár s dodatkami, Černihiv, 1763. Zapasko-Isajevyč, 2291. Neúplný: iba ll.6–419 z druhej foliácie. Kniha obsahovala pôvodne 581 listov ([2]+10+569).

12. Liturgikon, Ľvov, 1780. Zapasko-Isajevyč, 3013. Chýba začiatok (do l.2).

13. Euchologion, Viedeň, 1795.

14. Liturgikon, Budín, 1799. Mihailovič, 390. Chýbajú všetky listy po l.27 (pôvodne malo 146 listov). V jednom rohu listy poškodil oheň, ale bez ujmy na texte.

15. Octoechos, Moskva, prvá štvrtina 19. storočia. Neúplný.

16. Modlitebná knižka neidentifikovaného, pravdepodobne ukrajinského vydania. Chýbajú všetky listy do l.4. Posledný list s číslom 276 je súčasne štvrtým listom hárku so signatúrou ѠѢ; domnievame sa, že to môže byť aj pôvodný posledný list knihy. Listy majú alebo 11 riadkov, z ktorých 10 riadkov dosahuje výšku 122 mm, alebo 18, z ktorých 10 riadkov dosahuje výšku 80 mm.

17. Žaltár, Kyjev, 1856.

18. Menaion za apríl, Moskva, 1868.

19. Apoštol, Moskva, 1869. Neúplný.

20. Modlitby ranné, Počajiv, 1903. Chýbajú všetky listy po l.39.

MIKULÁŠOVÁ, Gréckokatolícky chrám

1. Evanjelie, Lvov, 1722. Zapasko-Isajevyč, 1001. Kniha sa zachovala v mimoriadne dobrom stave.

UBĽA, Pravoslávny farský úrad

1. Liturgikon (Služebnik), Počajiv, 1744. Zapasko-Isajevyč, 1479. Chýba prvých 5, ako aj posledných 5 listov.

2. Oktoechos, Počajiv, 1758. Zapasko-Isajevyč, 2044. Chýba prvých 5 listov (t. j. prvý nečíslovaný a 4 ďalšie číslované) a taktiež chýba posledný list.

* * *

Autor srdečne ďakuje Dr. Márii Rapošovej za jazykovú redakciu článku.

LITERATÚRA

CLEMINSON, R. M.: Cyrillic Manuscripts in Slovakia/Cyrilské rukopisy na Slovensku. Martin 1996.

КАРАТАЕВ, И. П.: Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами. С.-Петербург 1883.

МИХАИЛОВИЧ, Г.: Српска библиографија XVIII века. Белград 1964.

Укр. кн.: Украинские книги кирилловской печати XVI–XVII вв.: каталог изданий, хранящихся в Гос. библиотеке СССР им. В. И. Ленина. Москва 1976–90.

ЗАПАСКО, Я. – ИСАЄВИЧ, Я.: Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні, Львів 1981–84.

ŠTEFAN ŠVAGROVSKÝ*

Jazyková situácia v Rusku v 18. storočí

ŠVAGROVSKÝ, Š.: Language Situation in 18th Century Russia. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 1, pp. 49–57. (Bratislava)

There are two languages used in Russia during the 18th century. Church Slavonic as well as Russian language. The fight between these two languages was definitely solved in favour of modern literary Russian only in the first third of the 19th century. Problems connected with coexistence of these two languages and development of their use create the content of this article.

Linguistics. Church Slavonic and Russian languages.

S prijatím kresťanstva východného byzantského obradu dostal sa do Ruska aj cirkevnoslovanský jazyk. Na začiatku bol jazykom vnútorného a vonkajšieho života ruskej cirkvi, neskôršie sa jeho funkcie rozšírili aj na mimocirkevnú spisbu. Rozšírenie jeho funkcií bolo dôsledkom jednak jeho vysokého štatútu, jednak na tú dobu nedostatočne vypracovaného domáceho staroruského jazyka.¹ V hovorenej forme sa cirkevnoslovanský jazyk a staroruský jazyk vyvíjali vedľa seba, do značnej miery autochtónne; v písanej forme, v závislosti od žánrovej povahy mimocirkevnej spisby, dochádzalo v rôznej miere k ich kontaminácii. Jazykový dualizmus v Rusku je realitou už od konca 10. storočia. V ďalších storočiach bolo smerovanie jeho vývoja úzko spojené s vývojom ruskej spoločnosti a ruského štátu. Jeho základnými míľnikmi po zániku Kyjevskej Rusi boli: a) vznik moskovského veľkokniežatstva za vlády Ivana Kalitu v prvej štvrtine 14. stor.; b) rozšírenie moskovského veľkokniežatstva (prípojením Novgorodu a Rostova) za Ivana III. v prvej pol. 15. stor.; c) rok 1547, keď sa moskovské veľkoknieža Ivan IV. vyhlásil za cára zjednoteného ruského štátu. So zjednocovacím procesom ruských kniežatstiev (a vedúcim postavením Moskvy), ktorý sa zavŕšil vytvorením centralizovaného ruského štátu, sa postupne formoval popri cirkevnoslovanskom jazyku aj ruský jazyk vo svojich predpisovných formách pre potreby zákonodarstva, súdnictva (zákonníky z r. 1497 a 1550), úradnej agendy a pod. Rozhodujúcu úlohu pri jeho formovaní, podľa mienky významných ruských jazykovedcov a historikov², zohralo moskovské koiné, ktoré spolu s rokovacím jazykom

* Doc. PhDr. Štefan Švagrovský, CSc., J. Cígera-Hronského 26, 831 02 Bratislava.

¹ V. V. Vinogradov na jeho označenie používa termín *narodno-literaturnyj tip drevnerusskogo jazyka*, Ju. S. Uluchanov – *narodno-razgovornaja vostočnoslavianskaja reč*. Používajú sa aj iné termíny.

² ISAČENKO, A. V.: Historický, zemepisný a sociálny základ spisovnej ruštiny. In: *Fonetika spisovnej ruštiny*. Bratislava 1947, s. 20.

z 13. a 14. stor., plniacim špecifické funkcie (zmluvy, testamety, súkromné listy kniežat, ich posolstvá a pod.), vyústilo do konštituovania tzv. jazyka moskovských kancelárií, t. j. úradného jazyka centralizovaného ruského štátu. Koncom 17. a začiatkom 18. stor., za vlády Petra I., sa začal od základu meniť charakter ruského štátu. Prevratné zmeny poznačili najmä jeho hospodársky a spoločenský život. Duchovenstvo, ktoré v predchádzajúcich storočiach bolo výlučným šíritel'om kultúry a vzdelanosti, muselo za panovania Petra I. túto pozíciu prepustiť svetskej moci, najmä šľachte³ a vzdelaným mešťanom. Práve tieto dve spoločenské sily ovplyvnili v nasledujúcich desaťročiach osud tak cirkevnoslovanského, ako aj ruského jazyka.

Do riešenia otázky dvojjazykovosti ako prvý zasiahol sám Peter I. Zasiahol síce len do čisto formálnej stránky jazyka, do jeho abecedy, ale aj tak to malo v uvedenej dobe veľký význam. Treba si uvedomiť, že keď Peter I. nastúpil na trón (1689), v písaných prejavoch sa ešte slová od seba neoddeľovali medzerami a sám Peter ešte začiatkom 18. stor. písal listy bez medzier. Petrova reforma abecedy, jej zjednodušenie, bolo prvým zákonodarným aktom v dejinách ruského písma. Vznikla nová abeceda, odlišná od cirkevnoslovanskej, ktorou sa začali tlačiť knihy a iné písomnosti so svetským obsahom a zameraním. Pre túto abecedu použil po prvýkrát Peter I. termín *graždanica*, neskôršie sa vžil termín *graždanka*. Čím sa vyznačovala nová ruská abeceda? Jej litery mali jednoduchšiu grafickú podobu a viac sa priblížili svojim tvarom literám latinskej abecedy. V tlačených textoch sa prestal označovať prízvuk a prestali sa skracovať slová pomocou titla. Nová abeceda už nemala litery *ksi*, *psi*, *omegu* a *jusy* (x, y, w, Ж, А). Prvé tri litery označovali v cirkevnoslovanskej abecede číslice 60, 700, 800 (*ksi* a *psi* okrem toho aj hlásky v prevzatých slovách z gréčtiny). *Jusy* zaviedol tvorca staroslovienskej abecedy Konštantín Filozof do abecedy v pol. 9. stor. na označenie nosových samohlások; pretože však nosové hlásky na východoslovanskom území v čase, keď sa naň dostali staroslovienske pamiatky, t. j. v 10. stor., už neoznačovali osobitné hlásky (denazalizovali sa na ústne samohlásky), *jusy* sa stali už dávno nepotrebné. Po Petrovej reforme boli z abecedy vylúčené, resp. prestali sa používať litery *ižica* n a *fiťa* Q, ktoré sa písali v slovách gréckeho pôvodu namiesto litery *i* a *f*, ale neskôr sa do ruskej abecedy opäť dostali a zostali v nej až do jej reformy v r. 1917. Okrem týchto dvoch litier v spomínanom roku boli vyradené ešte dve ďalšie nepotrebné litery: *jať* ѣ a *I s točkoj*, *I desiatiričnoje*⁴, pretože sa vo výslovnosti neodlišovali od litier *e*, resp. *i*. V. V. Vinogradov takto zhodnotil význam novej abecedy: „Введение русской гражданской азбуки обозначало упадок церковно-книжной культуры средневековья, утрату церковнославянским языком господ-

³ Nič nemení na tejto skutočnosti ani to, že niektorí šľachtici (bojare) boli negramotní.

⁴ Pomenovanie litery podľa toho, že v cirkevnej slovančine označovala číslicu 10, na rozdiel od *i*, ktoré označovalo číslicu 8. Petrova reforma odstránila v Rusku označovanie čísel literami a namiesto toho zaviedla arabské číslice.

ствующего положения в структуре русского литературного языка и вместе с ним намечало пути дальнейшей борьбы за создание на народной основе национально-русского литературного языка.”⁵

Peter I. sa nepričinil len o ruskú abecedu, ale má veľkú zásluhu na rozšírení kníhtlače v Rusku; hoci kníhtlač bola v Rusku známa už v 15. stor., až Peter I. osobne zriadil prvé kníhtlačiarne v Petrohrade⁶, vyberal prvých prekladateľov kníh západoeurópskych autorov z najrozmanitejších vedných odborov (vojenstva, stavby lodí, architektúry, staveľstva, matematiky, fyziky, prírodných vied atď.). Peter I. nariadil, že prekladatelia majú byť: 1. cudzinci, ktorí už zvládli ruštinu; 2. prekladatelia Posol'skogo prikaza, t. j. ministerstva zahraničných vecí; 3. absolventi Kyjevskej a Moskovskej akadémie; 4. prekladatelia Svätého synodu. Za panovania Petra I. a za jeho priamej účasti a finančnej podpory začali v Rusku vychádzať prvé noviny.⁷ Cár Peter bol prvým redaktorom i korektorom prekladov z cudzích jazykov do ruštiny; a neraz pri ich čítaní s dešpektom použil slovo „slavenščina”, vyčítajúc prekladateľovi nadmerné používanie cirkevnoslovanizmov v preklade. Peter I. pri prekladoch svetskej spisby, pri formuláciách zákonov, vo vojenských správach a pod. jednoznačne uprednostňoval cudzie slová (najmä holandské, nemecké a francúzske) sčasti aj v poruštenej podobe pred slovami cirkevnoslovanského jazyka. Žiaľ, po jeho smrti (1725) nasledujúce desaťročia neboli priaznivé pre pokračovanie Petrových reforiem, vrátane riešenia otázky jazykového dualizmu. Zanikli viaceré kníhtlačiarne a dva roky po jeho smrti aj prvé ruské tlačene noviny, ktoré v r. 1703 sám založil. Cirkev získala opäť stratenú moc v šírení vzdelanosti a kultúry, opäť sa uprednostňuje cirkevná slovančina aj v tých žánroch a písomnostiach, z ktorých už bola za Petra do značnej miery vytlačená. Spomíname tieto skutočnosti najmä preto, že ony nemohli nepoznačiť aj polemiku okolo jazykového dualizmu, teda okolnosť, do akej miery Trediakovskij, Sumarokov, Lomonosov (pri príprave svojej gramatiky) a ďalší vtedajší spisovatelia, kultúrni predstavitelia, vedeckí pracovníci mohli nebrať do úvahy kultúrne cirkevnoslovanské dedičstvo, vrátane cirkevnoslovanského jazyka.

V nadväznosti na Petrovu reformu ruskej abecedy podujal sa básnik a filológ V. K. Trediakovskij reformovať aj pravopis. Svoje náhľady na reformu pravopisu vyložil vo vyššie štyristostránkovej knihe pod názvom *Разговор между чужестранным человеком и российским об орфографии старинной и новой и о всем что принадлежит к сей материи* (1748). V tejto knihe nastolil Trediakovskij dôležitú otázku: čo má odrážať pravopis. Podľa neho treba písať „po zvonam”, čiže podľa výslovnosti. To je zložitý

⁵ VINOGRADOV, V. V.: Очерки по истории русского литературного языка XVII–XIX вв. Москва 1938, s. 80.

⁶ Prvý zriadil v r. 1711, druhú – v r. 1720 pri Alexandro-Nevskom kláštore, ďalšie dve v r. 1721 a to: senátinu a synodálnu, t. j. pre potreby Senátu a Svätej synody.

⁷ *Vedomosti* vychádzali od r. 1703 najprv v Moskve, neskôr v Petrohrade. Zanikli čoskoro po Petrovej smrti v r. 1727.

problém, ktorý vtedajšia jazykoveda sotva mohla riešiť⁸, hoci Lomonosov o niekoľko rokov po Trediakovskom vo svojej gramatike pripomína, že pravopis má odrážať „следы произвождения и сложения речений”, t. j. genetické väzby medzi slovami; bol teda za historicko-etymologický pravopisný princíp, ale súčasne pripúšťal v niektorých prípadoch „rozumné” ústupky fonetickému pravopisnému princípu. Jazykovednými otázkami sa v 18. stor. zaoberali vlastne len spisovatelia a historici. Ojedinelú mimoriadnu výnimku predstavoval Lomonosov, ktorý bol vzdelaním metalurg-chemik. O nedostatočnej pripravenosti Trediakovského riešiť otázku dvojjazykovosti, resp. stanoviť hranicu medzi cirkevnoslovanským jazykom a jeho terminológiou „простым русским языком” svedčia nasledujúce slová z jeho prekladu knihy *Езда на остров любви*, ktorými vysvetľuje, prečo sa snažil prekladať „почти самым простым русским словом, то есть каковым мы меж собой говорим”. Vo vysvetlení uvádza tieto tri argumenty: 1. svetskú povahu knihy – „язык славенской у нас есть язык церковный, а сия книга мирская; 2. nezrozumiteľnosť „славенскаго, который в нынешнем веке у нас очюнь темен, и многия его наши читая неразумеют” a knihe o sladkej láske majú porozumieť všetci; 3. rigidita (жесткость) cirkevnej slovančiny – „язык славенский ныне жесток моим ушам слышится, хотя прежде сего не только я им писывал но и разговаривал со всеми.” Ale v tomto „самом простом русском языке” je záľaha cirkevnoslovanizmov (бремя, глас, брег, зрак, древеца, ночь, хошу, понеже, такожде, паки, зело), hoci súbežne sú v preklade aj čisto ruské slová a tvary, napr. хочешь, перестань, нахожу, от берегу, оборотившийся, города (gen. sg.) atď. Ale ako dosvedčuje Trediakovského poézia, tento chaos v používaní cirkevnoslovanských a „prostých ruských slov” nebol len výsledkom jeho predstavy o rozdieloch medzi týmito dvoma jazykmi, ale aj konzervatívneho prístupu k literárnemu jazyku. Potvrzuje to aj fakt, že keď sa Sumarokov vysmieval tým cirkevnoslovanským slovám⁹, ktoré Trediakovskij používal a ktoré už v tej dobe sa veľmi výrazne pocítovali ako archaické, Trediakovskij mu takto odpovedal:

Не голос чтения там¹⁰, а сладостнейший глас

Не лоб там, но чело, не щеки, но лакиты;

Не губы и не рот, уста там багряниты...

Священна книга вся сих нежностей полна

A takáto zámerná konzervatívna štylizácia je prítomná tiež v Deržavinovom básnickom jazyku, hoci v čase, keď obaja tvorili hovorový jazyk ruských vzdelancov bol štylisticky a frazeologicky značne vypracovaný a fakticky nejestvovali rozumné prekážky uviesť ho v plnom rozsahu do literatúry.¹¹ Nie je dodnes jasné, prečo vzdelaná

⁸ Podrobnejšie o dejinách ruského pravopisu v populárnej knihe M. V. Panova *I vsio-taki ona choroša*. Moskva 1964.

⁹ *Коль еще точною обычай истребил;*

Кто нудит, чтоб ты их опять в язык вводил?

(Епистола о Русском языке). Op. cit. sub 2, s. 36.

¹⁰ T. j. v cirkevnej slovančine.

ruská spoločnosť tak dlho váhala uviesť do literatúry jazyk, ktorý sa sformoval prirodzeným vývojom.

Trediakovskij tvrdil, že „вся разность между русским и славянским касается токмо, так сказать, до поверхности языка, а не до внутренности” a spočíva len vo výpožičkách „нововводных словах, воспрятых от чужих языков”, ďalej „отменных словах (аще вместо ежели)” a „в простейшем выговоре от народа введенном (глава – голова, пити – пить). Ale tieto rozdiely nebránia, podľa Trediakovského „быть нашему языку одним и тем же с славянским”.

Jazykovým otázkam v širšom zábere sa venoval aj ďalší spisovateľ A. P. Sumarokov. Zo súčasného hľadiska z jeho početných článkov a úvah sú zaujímavé jeho postrehy o výslovnosti niektorých ruských samohlások v 18. stor. a presné údaje o tom, kedy bola veľká časť cudzích slov prevzatá do ruštiny. Zaujímavé je konštatovanie o vplyve „maloruštiny” na výslovnosť kňazov a iných cirkevných predstaviteľov, spôsobené tým, „что знатнейшия наши духовныя были по стыду нашему только одни малороссиянцы... отчего и все духовныя, слепо следуя их неправильному и провинциальному наречию, вместо *во веки* и проч. говорили *во вики*... V pravopisných úvahách Sumarokov už celkom správne robí rozdiel medzi literou a hláskou (výnimku tvorí *у*, ktoré nepokladá za osobitnú samohlásku). Jeho etymologické články poznačila doba, v ktorej vznikli.

Normatívny jazyk sa nezaobíde bez gramatiky a slovníka. Ale až do vydania Lomonosovovej gramatiky bola normovaná len gramatická stavba a slovník cirkevnej slovančiny. Ruština do polovice 18. stor. nijakú po rusky napísanú gramatiku nemala. Existovala len Ludolfova a Abadurovova; prvú napísal po latinsky a v r. 1696 vydal v Oxforde anglický bádateľ Ludolf, druhá bola napísaná po nemecky a tvorila prílohu k nemecko-latinsko-ruskému slovníku, vydanému v Petrohrade v r. 1731. Ludolfova gramatika bola originálnym dielom, Abadurovova gramatika (jeho autorstvo nie je dodnes isté) bola skrátenou Smotrického gramatikou cirkevnej slovančiny, prispôbena ruštine. Až v r. 1735 bolo pri Ruskej akadémii vied (Российская Академия Наук) ustanovené *Российское собрание любителей русского слова*, ktorého úlohou bolo „радеть о возможном дополнении российского языка, о его чистоте, красоте и желаемом потом совершенстве.” Prvým rečníkom na zasadnutí bol Trediakovskij. V prednáške *О чистоте российского слова* nastolil požiadavku Ruskej akadémie vied vydať „добрую и исправную грамматику и составление дикционария полного и довольнаго”. Voľba napísať takúto gramatiku padla na M. V. Lomonosova, sotva dvadsaťpäťročného

¹¹ Vhodným príkladom sú *Famäti* N. B. Dolgorukej (1717–1771), obshujúce list, ktorý napísala synovi krátko pred smrťou. Jeho jazyk sa vlastne nelíši od súčasnej ruštiny: „Я не имела такой привычки, чтоб сегодня любить одного, а завтра другого; в нынешний век такая мода, а я доказала свету, что я в любви верна. Во всех злополучиях я была своему мужу товарищ; и теперь скажу самую правду, что будучи во всех бедах, никогда не раскаявалась, для чего я за него пошла.” Op. cit. sub. 2, s. 38.

absolventa moskovskej Slaviano-greko-latinskej akadémie, neskôr tiež absolventa petrohrskej univerzity a štipendistu-asistenta na nemeckej univerzite v Marburgu, ktorý už od začiatku štyridsiatych rokov zhromažďoval jazykový materiál na napísanie takejto gramatiky. Gramatika vyšla až po dvadsiatich piatich rokoch (1755) s názvom *Российская грамматика* a vytlačila ju tlačiareň Ruskej akadémie vied. Bola to na tú dobu originálna, skutočne už vedecká normatívna gramatika, ktorá unifikovala ortografické a ortoepické pravidlá, stabilizovala gramatickú stavbu a aspoň rámcovo aj lexikálnu normu ruštiny (dokiaľ nebude k dispozícii normatívny slovník). Jej originalita tkvie jednak vo výbere zhromaždeného jazykového materiálu, jednak v jeho spracovaní a systematizácii. Na jeho spracovaní badať indukčnú metódu exaktného bádateľa. Vo vzťahu k jazyku a jeho faktom za normu považuje jeho „рассудительное употребление”, v ničom neopravuje živý jazyk. V otázke pravopisu poukazuje, že „правописание одному употреблению повиноваться должно” a pripúšťa aj čiastočné ústupky fonetickému pravopisu, zároveň zdôrazňuje nevyhnutnosť etymologického princípu v pravopise, pretože jeho nedodržiavanie by bolo „весьма странно и противно способности легкаго чтения”. Lomonosov vyčlenil v ruštine dve konštitučné zložky: 1. už v tej dobe sformovaný, živý hovorový jazyk, vrátane jeho regionálnych nárečí; 2. церковнославянский осадок, внесенный многовековой совместной жизнью живаго народного языка с книжным славянским языком”. Cirkevnú slovančinu, jej význam pre formovanie ruštiny prirovnal k významu latinčiny pre západoeurópske jazyky. Lomonosov uprednostnil zo všetkých ruských nárečí¹² moskovské najmä z dvoch dôvodov: „для важности столичного города и для его отменной красоты.” Delimitácia „slavianizmov” a „rusizmov” pridala Lomonosovovej gramatike porovnávací charakter. Mnoho poznámok v Lomonosovovej gramatike o výslovnosti hlások, resp. slov, o výskyte a použití určitých tvarov a pod. má aj v súčasnosti pre historika jazyka značnú cenu. Za hlavný nedostatok Lomonosovovej gramatiky považovali niektorí ruskí jazykovedci¹³ na začiatku 20. stor. spracovanie slovesa. Vyčítali autorovi gramatiky, že slovesný vid, ktorého zárodok bol podľa nich už v Smotrického gramatike, ani neocenil, ani nerozvinul. Namiesto toho vraj vytvoril komplikovanú sústavu desiatich časov. B. A. Larin¹⁴ v šesťdesiatych rokoch tvrdil, že kategória vidu sa vyvinula neskoršie, že 18. storočie bolo ešte dobou, keď sa systém vidových významov ruských slovies len vytváral a že teda Lomonosov vo svojej gramatike vlastne zachytil ten prechodný stav, kedy sa časové a vidové tvary celkom nediferencovali. Potvrdzujú to nakoniec úvodné kapitoly gramatiky, kde Lomonosov píše o troch časoch slovies, teda nemohol si popliesť kategóriu vidu s kategóriou času. Lomonosov sa až na výnimky vo svojej gramatike pridržal tej terminológie, akú použil Smotrickij. Bolo to dosť pochopiteľné, pretože táto terminológia, počínajúc Zizanijom a následne Smotrickým,

¹² Lomonosov rozdelil ruské nárečia na moskovské, pomorské (severo-veľ'koruské) a maloruské (západoruské).

¹³ S. K. Bulič a E. F. Karskij.

¹⁴ LARIN, B. A.: Lekcii po istorii russkogo literaturnogo jazyka X – seređiny XVIII v. Moskva 1975.

mala už stopäťdesiatročnú tradíciu. Ani v súčasnosti neexistuje medzi rusistami jednotný názor, do akej miery Lomonosovova gramatika fixovala normu knižného a do akej miery vtedajšieho živého hovorového jazyka. K definitívnemu ustáleniu gramatickej normy ruštiny a k jej kodifikácii, opierajúcej sa o dve Vostokovove gramatiky, došlo až o sedemdesiatštyri roky (1831) neskoršie. Podľa týchto gramatík sa už v Rusku vyučovalo na všetkých školách.

V diele *Рассуждение о пользе книг церковных в российском языке* Lomonosov položil základy ruskej štylistiky tým, že delimitoval cirkevnoslovanskú a ruskú lexiku v rôznych literárnych žánroch. V historicky zameraných príspevkoch Lomonosov robil zreteľný rozdiel medzi starou ruštinou a cirkevnou slovančinou, poukazujúc na zmluvy ruských kniežat s Grékmi, na letopisy, zákonníky (Ruskú Pravdu) ako na písomné pamiatky ruské, a nie staroslovienske, resp. cirkevnoslovanské.

Po ustálení ortografickej, ortoepickej a gramatickej normy ruštiny bolo potrebné v druhej polovici 18. stor. normatívne ustáliť aj slovnú zásobu. Aj tu bol obdobný problém ako v prípade gramatiky. Všetky dovtedajšie slovníky boli slovníkmi cirkevnoslovanskej, a nie ruskej lexiky. Hlasy o potrebe pripraviť slovník ruštiny sa ozývali už v 17. stor. (J. Križanić), ale vážne sa o príprave a vydaní veľkého ruského slovníka začalo hovoriť až po vzniku Ruskej akadémie vied v r. 1724. Tvorcovia budúceho akademického slovníka ruštiny boli už od začiatku postavení pred množstvo problémov. Azda najhlavnejšie z nich boli tri: 1. aká časť tzv. kultúrnej vrstvy cirkevnoslovanského jazyka, vrátane už jestvujúcej terminológie pre viaceré vedné odbory, prejde do pripravovaného slovníka; 2. v akom rozsahu bude v slovníku zastúpená lexika zo staroruských pamiatok a živého hovorového jazyka, vrátane nárečovej lexiky; 3. ktorá prevzatá lexika sa stane súčasťou slovníka. Štvorzväzkový slovník s názvom *Словарь Академии Российской* vyšiel v rokoch 1789–1794. Druhé vydanie vychádzalo v rokoch 1806–1822. Ako sa vyrovnali autori slovníka z konca 18. stor. so spomínanými problémami? Pokiaľ ide o zastúpenie cirkevnoslovanskej lexiky, tá bola v slovníku zaznamenaná nedostatočne. Autori ju prevzali zväčša len z dvoch jestvujúcich cirkevnoslovanských slovníkov (P. Beryndu¹⁵ a P. Aleksejeva¹⁶). Aj lexika zo staroruských pamiatok bola v slovníku zastúpená nedostatočne, na čo upozorňoval na začiatku 19. stor. v recenzii český slavista Josef Dobrovský. Živá hovorová lexika našla miesto v slovníku tiež len v obmedzenej miere a nárečová vôbec, hoci Lomonosov ešte v r. 1744 v materiáli ku svojej gramatike poznamenal, že moskovským nárečím hovoria na cárskom dvore, šľachta a vôbec obyvateľstvo v ostatných mestách blízko Moskvy. A v akom počte sa dostali do slovníka slová z cudzích jazykov, ktoré od konca 17 stor. temer masovo prenikali prostredníctvom prekladovej literatúry do ruštiny

¹⁵ BERYNDA, P.: *Leksikon slavenorosskij imen tlkovanije*. Kiev 1627.

¹⁶ ALEKSEJEV, P.: *Cerkovnyj slovar'*. Moskva 1773.

Záverečná poznámka: Pre dejiny slovenského jazyka je pozoruhodný fakt, že Lomonosov v úvode svojej Rossijskej gramatiky uvádza slovenčinu ako samostatný jazyk (v poradí šiesty) pod názvom *словакской*.

(nemecké – najmä v období vlády Petra I., francúzske – koncom 18. stor.), najlepšie svedčia tieto Puškinove verše z poémy Eugen Onegin:

*...панталоны, фрак, жилет,
Всех этих слов на русском нет,
А вижу я, винюсь пред вами,
Что уж и так мой бедный слог
Пестреть гораздо б меньше мог
Иноплеменными словами,
Хоть и заглядывал я в старь
В Академический словарь.*

Z celkového počtu 43 257 slov v Akademickom slovníku je len 74 slov z nemčiny a 92 z francúzštiny. To nezodpovedalo reálnej jazykovej situácii v Rusku v poslednej štvrtine 18. stor. Koncom 18. stor. značná časť francúzskych rojalistov našla azyl v Rusku a francúzština sa stala salónnym jazykom ruskej aristokracie. V prvej polovici 19. stor. mala ruská šľachta výlučne francúzske vzdelanie. Opäť sa pritom odvoláme na Puškinove slová z Eugena Onegina:

*...по-русски плохо знала
Журналов наших не читала,
И выражалась с трудом
На языке своем родном...*

Nezaradenie väčšieho počtu francúzskych, nemeckých, ale aj holandských, poľských a anglických slov, v tom čase používaných nielen v aristokratických salónoch, ale aj v rôznych vedných odboroch, bolo už začiatkom tých puristických tendencií, ktoré sa naplno prejavili neskôršie v polemikách A. S. Šiškova s N. M. Karamzinom. Slovník Ruskej akadémie bol výkladovým slovníkom. Za heslovým slovom bola uvedená stručná gramatická charakteristika a vysvetlený jeho význam. Význam slova bol doložený exemplifikáciou z písomnej pamiatky. Aj keď mal slovník už v tej dobe, v ktorej vznikol, podstatné nedostatky, predsa jeho kultúrny význam bol ocenený nielen v Rusku, ale aj v ostatnej Európe. Druhé vydanie slovníka malo čiastočne rozšírený heslár a celkové abecedné radenie slov, čo sa prejavilo aj v jeho názve *Словарь Академии Российской по азбучному порядку расположенный* (v prvom vydaní autori použili hniezdové radenie a len v jeho rámci abecedné). Nedostatočne vyexcerpovaný lexikálny materiál cirkevnoslovanských a staroruských pamiatok, ako aj hovorovej lexiky, ktorá sa vyskytovala v literatúre 18. a prvej polovice 19. stor., teda už aj lexiky z Puškinových, Lermontovových, Gogoľových diel, odstránilo až tretie vydanie akademického slovníka, ktorý pod názvom *Словарь церковнославянского и русского языка* vyšiel v r. 1847. Až toto tretie vydanie, ktorého heslár sa zväčšil o sto percent oproti druhému vydaniu, obsahovalo celú slovnú zásobu spisovnej, už kodifikovanej ruštiny. Až autori tretieho vydania splnili želanie jedného moskovského profesora z konca 18. stor.,

ktorý vyčítajúc autorom prvého vydania slovníka nedostatočne zastúpenú cirkevnoslovanskú lexiku, napísal: „My už mnohým cirkevnoslovanským slovám málo rozumieme, ba často si len domýšľame ich význam. Čo bude s našimi potomkami o niekoľko storočí, keď možno aj náš terajší jazyk bude už pre nich ťažký a nie vo všetkom zrozumiteľný.”

Koncom 18. a začiatkom 19. stor. sa končí Lomonosovská éra vo vývoji ruského jazyka. Na začiatku novej éry stál historik, spisovateľ a publicista N. M. Karamzin. Keď sa Karamzin vrátil z ciest po nemecky hovoriacich krajinách zapísal si do svojich cestopisných poznámok tieto slova: „Надо будет составлять или выдумывать новые слова, подобно как составляли и выдумывали их немцы, начав писать на собственном языке своем.” Bolo to v r. 1791. Vo svojej tvorbe Karamzin podstatným spôsobom ovplyvnil ďalší vývoj ruskej slovnej zásoby, syntagmatiky a frazeológie. Jemu vďačí ruský jazyk za stovky rozšírených (nových) významov slov, rozvinutých v predtým nepoznaných slovných spojeniach, za vydarené kalky hlavne z francúzštiny, nemčiny a latinčiny, ktoré už ruskí spisovatelia prvej polovice 19. stor. používali ako samozrejmé.

Z doterajšieho stručného náčrtu jazykovej situácie v Rusku vyplýva záver, že v 18. stor. nemožno ešte jednoznačne hovoriť o celkom stabilizovanom a jednotnom spisovnom jazyku v dnešnom ponímaní; jednotný spisovný jazyk bol potvrdený až umeleckou, publicistickou a vedeckou literatúrou prvej polovice 19. stor. a potom kodifikovaný vo všetkých rovinách v štyridsiatych rokoch uvedeného storočia.

LITERATÚRA

ALEKSEJEV, A. A.: Vnutrennaja chronologija russkogo literaturnogo jazyka. In: *Philologica slavica. K semidesiatiletiju akad. N. J. Tolstogo*. Moskva 1993, s. 238–244.

AMIROVA, T. A. – OECHOVNIKOV, B. A. – ROŽDESTVENSKIJ, Ju. V.: Očerki po istorii lingvistiki. Moskva 1975.

BULIČ, S. K.: Očerki istorii jazykoznanija v Rossii. S. Peterburg 1904.

ĐUROVIČ, E.: Kunkapsvakuum i Ryssland som stimulus för kunskap om Ryssland „pas” 1500–1700-talen. (Vedomostné vákuum v Rusku v 16.–18. storočí.) In: *Ur de slaviks felkens kulturhistoria*. Red. E. Đurovič. Lund, Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet, 1991, s. 7–16.

ĐUROVIČ, E.: Grammatika Akademičeskoj gimnazii. In: *Dolomonosovskij period russkogo literaturnogo jazyka*. (Materiály konferencii na Fagerudde, 20–25 maja 1980 g.) *Slavica Suedana, series B Studies*, vol. 1.) Red. A. Sjöberg, E. Đurovič, U. Birgegű. Stockholm 1992, s. 171–211.

ISAČENKO, A. V.: Historický, zemepisný a sociálny základ spisovnej ruštiny. In: *Fonetika spisovnej ruštiny*. Bratislava 1947, s. 13–41.

ISATSCHENKO, A.: *Geschichte der russischen Sprache*. Heidelberg 1983.

JEFIMOV, A. J.: *Istorija russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva 1967.

LARIN, B. A.: *Lekcii po istorii russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva 1975.

Ruskije pisateli o jazyke. Leninrad 1967.

ŠVAGROVSKÝ, Š.: *Stručné dejiny ruskej lexikografie*. Bratislava 1994.

ULUCHANOV, I. S.: *Slavianizmy v russkom jazyke*. Russkaja reč, 1968, s. 93–99.

PETER ŽEŇUCH*

Správa z výskumu v rukopisných oddeleniach v Zakarpatskom národopisnom múzeu a v Univerzitetnej knižnici v Užhorode.

ŽEŇUCH, P.: The Report of Research into Manuscript Departments in Transcarpathian Ethnographic Museum and in University Library of Uzhgorod. *Slavica Slovaca*, 33, 1988, No. 1, pp 58–66. (Bratislava)

The research work on pre-revival and revival activities in 17th–19th centuries in Carpathian region, the relations between Slovak, Ruthenian and Ukrainian cultural space and adjoining regions of Halič, opens new possibilities of recognition of the specific evolutionary tendencies in language, literature and history and also offers conditions for research on relations between the separate ethnic communities. The documents, which are saved in the departments of manuscripts of Transcarpathian Ethnographical Museum and in University Library in Uzhgorod, enrich our knowledge and that's why the business trip to Ukraine is important. At the present stage of the scholarly research the great part of this heritage is forgotten. The grant task, which investigates the Slovak-Ukrainian and the Slovak-Ruthenian relations may not omits this practically resolve question. The research work on language, literature, history and culture in this region is the inseparable base of cultural-social life and bases on tradions, which reached the climax in pre-revival and revival activities and in forming of national, cultural, literary and language consciousness.

Linguistics. Language. Literature. History and culture. Songbooks in manuscripts. Slovak-Ukrainian and Slovak-Ruthenian contacts. Pre-revival and revival activities

V rámci plnenia grantovej úlohy Slovensko-ukrajinské a slovensko-rusínske vzťahy v období národného obrodovania (*číslo projektu: 2/4009/97; doba riešenia projektu: od 0197 do 1299*) sú naplánované výskumné cesty do archívov na Ukrajine (Užhorod, Berehovo, Lvov). V čase od 15. do 25. júla 1997 bol realizovaný archívny výskum v Zakarpatskom národopisnom múzeu (*Відділ фондів Закарпатського краєзнавчого музею*) a v Rukopisnom oddelení Univerzitetnej knižnice (*Бібліотека держуніверситету*) v Užhorode. Zahraničnú výskumnú cestu financovalo Národné literárne centrum. Výskum sa sútreďil najmä na získavanie materiálov historického a literárneho charakteru, ktoré na základe lexikálnych prostriedkov, miestom vzniku jednotlivých dokumentov (resp. provenienciou), patria do kultúrneho prostredia karpatskej oblasti a východného Slovenska. V Národopisnom múzeu a v Univerzitetnej knižnici v Užhorode sa nachádzajú rukopisné spevníky z obdobia 17. – 19. storočia. Písané sú cyrilským písmom a cirkevnoslovanským jazykom s mnohými lexikálnymi prvkami

* Mgr. Peter Žeňuch, Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava.

východoslovenských dialektov, rusinizmami, polonizmami a pod. Možno povedať, že jazyková stránka a literárna podoba viacerých rukopisných zborníkov uložených v uvedených inštitúciách poukazuje na provenienciu karpatského regiónu a na kontakty s Haličou.

Súčasný stav bádania vzťahov rusínskeho, ukrajinského a slovenského kultúrneho života, jazykových a historických kontaktov sa v tomto priestore javí ako „*terra incognita*“. Predmetom archívnych výskumov na Zakarpatskej Ukrajine je získať údaje národopisného a historického charakteru. Realizovaná zahraničná výskumná cesta do archívu a knižnice v Užhorode bola prvým krokom pri poznávaní reálií predobrodenských a obrodenských aktivít rusínskeho živilu na východnom Slovensku. Na tieto zaujímavé a doteraz málo známe procesy poukazujú mnohé materiály, ktoré sa spájajú s ľudovou kultúrou a dejinami osídlenia tejto oblasti. Grantová úloha *Slovensko-ukrajinské a slovensko-rusínske vzťahy v období národného obrodenia* chce prispieť k osvetleniu toho, prečo „rusínske obrodenie“ nesmerovalo k ukrajinskej jednote a prečo takéto závažné otázky národného bytia, ako je otázka národnej identity, otázka jazyka a kultúrnej orientácie ostali nevyriešené až po naše dni. Dôležité miesto pri spracúvaní nastolenej problematiky tvoria otázky osvety, školstva, tiež náboženská otázka najmä v období po Užhorodskej únii (1646), jazyková situácia na pozadí rukopisnej i tlačenej spevníkovej (resp. Bohohlasníkovej tvorby; prvý tlačený spevník pod názvom Bohohlasník vyšiel zásluhou počajevských baziliánov v roku 1790), vznik prvých gramatík (Arsenija Kocaka, Michala Lučkaja a. i), tlačená a rukopisná kázňová tvorba, polemické spisy, didaktická tvorba poučiteľných evanjelií a pod. Ústrednou otázkou zostáva problematika dejín a národného bytia rusínskeho živilu pod Karpatmi, tiež otázka etnickej hranice a vzťahy s okolitým prostredím. Treba zdôrazniť, že región pod Karpatmi (zahŕňa dnešné Zakarpatsko, severovýchodné Slovensko a priľahlé časti Haliče) jurisdikčne patrilo do správy Uhorska; a dejiny Uhorska sú zároveň aj dejinami národov a národností žijúcich v tomto zväzku.

Vo fondoch Zakarpatského národopisného múzea a v Univerzitnej knižnici sa uchováva množstvo dokumentov, ktoré svojou provenienciou patrili do správy Užskej župy a religiózne spadali do Mukačevského biskupstva (neskoršie Užhorodského biskupstva). Po druhej svetovej vojne, keď Podkarpatská Rus pripadla bývalému Sovietskemu zväzu a v súčasnom období tvorí časť Ukrajiny, dokumenty a archívny materiál označovaný ako „Karpatická“ zostal uložený v archívoch v Užhorode, v Berehove a v Mukačeve. („Karpatická“ tvoria predovšetkým historické materiály zo 17. až 19. storočia, tiež dokumenty z obdobia Československej republiky po roku 1918, mnohé rukopisné a tlačené spevníky, kázňová tvorba, národopisný a demografický materiál, ktorý sa viaže ku karpatskému regiónu.) Treba povedať, že veľká časť archívnych materiálov, matríc, agendy panstiev, urbaniálne zápisy, súdne a iné právne protokoly, donácie a pod., mnohé rukopisné spevníky, staré tlače, ktoré zvyčajne

vykazujú karpatskú kultúrnu provenienciu, zostávajú bez náležitého historického, literárneho, národopisného i jazykovedného prístupu. Zriadením Košického exarchátu (dňa 21. februára 1997 pápež Ján Pavol II. zverejnil dekrét o zriadení Košického apoštolského exarchátu so sídlom v Košiciach a menoval vladyku Milana Chautura za prvého exarchu pre veriacich byzantského rítu na tomto území), ktorý vznikol z časti Prešovského biskupstva a „*de jure*” aj z časti Užhorodského biskupstva (doteraz niektoré obce na východnom Slovensku formálne spadali do jurisdikcie Užhorodského biskupstva), naskytla sa možnosť pre slovenskú historickú vedu, etnografiu, literárnu vedu a jazykovedu bližšie uvažovať o tomto fenoméne a zároveň hľadať spôsoby pre jeho moderný výskum. Riešenie takýchto závažných historických, etnografických, jazykových i literárnych kontaktov v uvádzanom priestore prispieva k sledovaniu vývoja etnického a kultúrneho života tamojšieho obyvateľstva.

Prínosným pre výskum jazyka a literatúry karpatskej oblasti sú rukopisné oddelenia Zakarpatského národopisného múzea a Univerzitetnej knižnice v Užhorode, ktoré obsahujú množstvo rukopisných materiálov z konca 16. do začiatku 20. storočia prevažne zo zberateľských aktivít *Haykovoro тов. Провсвѣта (Prosvita)* alebo zo súkromných zbierok (napr. Lelekača, Levitzkých, Vajdu a i.). Vo fondoch spomínaných inštitúcií sa archivuje napr. známy Mukačevský žaltár zo 14. storočia, Bohohlasník z roku 1790, rukopisné spevníky zo 17.–19. storočia, rozličné tlače zo známych tlačiarní v Haliči (Ľvov, Počajev, Žovkva, Przemysl a i.). Rukopisné spevníky zhromaždené vo fondoch Zakarpatského národopisného múzea a v Univerzitetnej knižnici v Užhorode sú písané cyrilikou s prvkami slovenskej, poľskej a rusínskej lexiky. Autorov jednotlivých rukopisných zborníkov zvyčajne nepoznáme, možno sa o nich dozvedieť najčastejšie z akrostichov, prípadne signifikácií pod textom, ktoré sa však v rukopisných spevníkoch zriedkavejšie vyskytujú. Rukopisy datujeme najčastejšie podľa cyrilského písma, ktoré je pre jednotlivé obdobia špecifické. Tieto v spomínaných fondoch vytvárajú cennú literárno-historickú bázu pre poznávanie kultúrno-spoločenského vývinu karpatskej oblasti.

Pre potreby ďalšieho výskumu pri plnení grantovej úlohy uvádzame krátku charakteristiku a signatúry vybraných rukopisných spevníkov. Všeobecný prehľad a základný opis rukopisov a tlačí vo fondoch Zakarpatského národopisného múzea a v Univerzitetnej knižnici v Užhorode podáva *V. L. Mikitas* v publikácii: *Давні рукописи і стародруки. Опис і каталог. I., II. Видавництво Львівського університету, 1964.* Z jednotlivých fondov uvádzame iba tie, ktoré sú zaujímavé predovšetkým z jazykového a literárno-historického hľadiska, resp. sa v nich nachádzajú signifikácie autorov alebo miestopisné označenia skúmaného regiónu.

Vo fondoch Zakarpatského národopisného múzea v Užhorode sa nachádzajú tieto rukopisné spevníky z oblasti východného Slovenska a z Podkarpatskej Rusi:

1. Rukopisný spevník uložený pod **sign. II-462** je zložený z viacerých zošitov,

ktoré sú navzájom spojené. Najstaršia, podľa poradia tretia časť pochádza pravdepodobne z prelomu 18. – 19. storočia. V poradí druhá časť je signovaná do polovice 19. storočia. Na fol. 10^r sa nachádza signifikácia pravdepodobne autora niektorých piesní, ale čo je hlavné, kantora (ДѦКЪ /dʲak = kantor/) v bližšie nemenovanej cirkvi (chráme). Na tejto strane je uvedené: 1855 Кўsz Iván, КѢСЬ Иванъ 1868 помоцѣ мол. 1898 ѿ года падеса[...] ДѦКЪ по дов[...] вснаго четвѣтаго. Úvodná časť zborníka pochádza asi zo začiatku 20. storočia. Usudzujeme tak na základe papiera, použitej ceruzy a cyrilského písma. Na fol. 8^r sa nachádza signifikácia pravdepodobne ďalšieho kantora *Tomineos János* bez vročenia.

2. Pod signatúrou И-468 vo fonde Zakarpatského národpisného múzea v Užhorode sa nachádza rukopisný zborník piesní, ktorý sa označuje ako ПѢСЕННИКЪ ЦЕРКОВНЫИ. Možno ho datovať do obdobia prelomu 17. – 18. storočia. Zborník je zošívajú. Na prebale zborníka sú veľmi ťažko čitateľné latinské poznámky, v ktorých je uvedené meno: *Levický*. Na tomto základe možno povedať, že zborník je zo zbierok rodiny *Levických*, ktorej členovia patrili k predstaviteľom haličskej inteligencie. (*Najznámejším bol Jozef Levický, ktorý v roku 1834 vydal prvú tlačenu gramatiku.*) Pod predsádkou nájdeme ďalšie málo zachované latinské poznámky prepísané mladším, slabo čitateľným maďarským textom. Na fol. 32^r je latinkou signovaný *Bandzak Janko*. Ide pravdepodobne o vlastníka rukopisnej zbierky. Vlastné meno *Janko* svedčí o východoslovenskej proveniencii pamiatky. V cirkevno-slovenskom alebo rusínskom jazyku by sa meno *Ján* uvádzalo ako ЮАННЪ, Иоан, Ivan. Rukopisný spevník obsahuje piesne na sviatky Pána, Bohorodičky a ostatných svätých, písané cyriliským písmom v cirkevnej slovančine s lexikálnymi prvkami východoslovenských dialektov, rusínskeho a poľského jazyka. Piesne na jednotlivé sviatky Pána, Bohorodičky a svätých nie sú tematicky usporiadané. Do zbierky ich zapisovala jedna ruka (pravdepodobne kantor). Najviac piesní je venovaných sviatku Narodenia Pána. (*Lexikálne prostriedky východoslovenských dialektov, polonizmy a rusinizmy vo všetkých ukážkach podčiarkujeme.*)

Радѣйтеса вси людѣ бѣ: радость на^м ѣ НѢа падае^т
 Гстѣпѣѣ до на^с ѣ въсокости бѣ: авѣ на^с моглѣ оуспѣхѣ спасти бѣ:
 Пришли ѣ немѣ трѣе Црѣи бѣ: поклонѣ даю^т, кладѣ^т дари бѣ:
 Лѣванѣ, смврнѣ, таѣ тежѣ злато бѣ: ѣ рознѣхъ краевѣ ѣ да^т то взѣто.
 Пастѣрѣе даю^т хвалѣ в: Приими ѿ насѣ Хрѣте Црѣю бѣ:
 А мы емѣ даймо сѣмленѣ бѣ: дасть на^м грѣхо^в ѿпѣщена
 Гѣѣ Трѣцѣ възнаваймо бѣ: Бѣѣ [...] хвалѣ здаваймо.

3. Ďalší rukopisný cirkevný spevník (signatúra И-464) pochádza pravdepodobne z druhej polovice 18. storočia alebo z prelomu 18. a 19. storočia. Obsahuje piesne ku Kristovi, Bohorodičke, k sviatkom a k svätým celého cirkevného roka. V rukopisnom

spevníku sa nachádzajú aj piesne k niektorým zázračným ikonám Bohorodičky: k ikone počajevskej Bohorodičky (dve piesne), k ikone kamjaneckej Bohorodičky, k zázračnej ikone póčanskej (*Pócsa; dnešné Maďarsko*) a pod. Rukopisný spevník pravdepodobne spadá do východoslovenskej oblasti, resp. širšieho kontextu karpatskej proveniencie, o čom svedčia lexikálne prvky práve východoslovenských dialektov. Poukazuje na to pieseň k ikone póčanskej Bohorodičky. Ikona v Pócsi je známa iba v karpatskom priestore. Všetky významné ikony východného obradu majú vlastnú liturgiu zapísanú v minejách. Pócsanská ikona ju nemá. Tradícia tejto ikony sa rozvinula na základe ľudového uctievania jej zázračnej moci. Uvádzame niektoré príklady z tohto rukopisného spevníka:

fol. 1^r: нѣжъ Мiхаiлe нѣжъ вѣ дѣды нѣжъ
Заграл [вѣтскочне*] Ивсiфъ старыи, iвно дeтiатко скачe
Безмѣры нѣжъ Гѣбо нѣжъ Иванe нѣжъ валлшкѣ нѣжъ ...
Гды андeлi вѣ нѣтѣ пѣснi спѣваютъ завшe Мiхаiла в нѣтѣ
шѣкаю^т нѣж(!) Гѣбо нѣжъ Иванe нѣжъ валлшкѣ нѣжъ

fol. 11^v: ... котрыи стра^х смертеiнныи на на^с настѣпѣ^т
геретическа рѣка: всѣх нас угартѣет
Глезы вѣлаiвала до своего Гѣна и плакала
чiста(!) пана(!), акъ мѣтка eдина(!)
Плакала в Повчви: оу весi(!) хѣдобнѣм,

fol. 12^r: не i оу Повчви, оугерскоѣ повѣтѣ
Ѡстр[о]и мечъ вострыи: Ѡ рѣк неприатель
скi^х, недай погѣвити, всѣх дiшъ хрестiанскiхъ
Пано(!), пречiста(!) храни(!) своа дѣти a вес(!) ме тa
оумiлно завшe могли пѣти.

4. Rukopisný spevník cirkevných piesní z polovice 19. storočia (**sign. II-458**) pochádza zo zbierok Наукового тов. Просвѣта Užhorode. Prosvita ho získala zo zbierok *Mikuláša Vajdu*, ktorého odtlačok pečiatky v zborníku nájdeme na viacerých miestach (*fol. 19^v, 28^r, 29^r, 43^r, 51^r, 59^r, 63^v, 64^v, 71^v, foliáciu dodatocne urobil pravdepodobne L. V. Mikitas*). Na predsádke sú uvedené mená používateľov zborníka: *Pany Káninecz János* (dvakrát signovaný) *Csehily Janos, Jevka Janos, Kužma Laszlo, Forczok Andreas, Ilko Pankulen, Bara Petro, Csehily Laslo, Barna Gyóry, Csenily Petro, Aneszka [...], Aneszka Voszel*. Na *fol. 2^r* je na hornej marginálii prečiarknutý text: *Csenily Laszlo Kan[...]* *Csenily Laszlo*, Na *fol 3^r* na hornej marginálii je prečiarknutý text: *Pany Kániécz János BP*. Na *fol 69^r – 70^r* sa nachádza text modlitby: chvály na Boha, napísaný iným rukopisom (o niečo mladším), ako sú jednotlivé texty piesní v spevníku. Text modlitby však nie je úplný, lebo úvodné časti modlitby boli

vytrhnuté alebo vypadli. Na *fol. 70^r* pokračujú signifikácie vlastníkov rukopisnej zbierky: *Kalaly Misko, Pinoska Stefan, Pinyoska Méter, Cheménecz Vaszko*. Na *fol. 70^v* signifikácie pokračujú: *Csenily László, 1912 Kántor Tanító, Orosz Zurk, Popowecz Vaszko, Levka László, Hólczuk - Bapcsurek, Valasén Vaszek, K. Juvavecs Iván, Juvavecs Pavel, Badan Michal*. Jednotlivé piesne v zborníku sú písané cyrilikou, obsahujú tiež množstvo prvkov východoslovenskej a rusínskej lexiky. Uvedieme niekoľko príkladov:

- fol. 13^r: **Сѣ́ый Великій прѣ́оче Іване**
Предитече до тебе днес волаемъ ласки твоей жадаемъ
Рачь намъ то оучинит(!), Хрѣста Бѣга оу
просити абы сме той вѣкъ прожили безъ вшеделкой
злой хвѣлѣ
А мы будемъ день твой сѣ́ый задыше
чесно(!) празновати(!); Крстителю(!) Іванѣ нма
твое в небѣ славне ...
- fol. 20^r: **Юже декретъ подписѣтъ, Пилатъ вѣрокъ**
южь сказѣтъ; на смѣрть бѣ: Крижовѣю Агнца,
тебе весего(!) свѣта творца.
Южь ѡкрѣтне зготованъо, Крѣтъ ѣ гвозды
покованъо; Ланцѣхъ бѣ: на шню складаютъ, Христа бѣ:
в рѣки катом даѣтъ.
Идетъ с Крестомъ Панъ сромотне; за нимъ
жидове ѡхотне, Кричатъ бѣ: не естъ то Сѣ́й Божій
заразъ бѣ: свой животъ положи(!)...

5. Zo zbierok M. M. Lelekača pochádza rukopisný spevník z 19. storočia, uložený pod signatúrou APX-5677. Uvádzaný rukopisný spevník je bez začiatku a konca a bez väzby. Na jednotlivé listy spevníka boli ceruzou dorábané linajky. Zborník predovšetkým obsahuje piesne na sviatky Krista, Bohorodičky a ostatných svätých, tiež pôstne a kajúčne piesne. Na *fol. 20^r - 20^v* sa nachádza pieseň na sviatok Zvestovania Panny Márie. Počiatkové písmená jednotlivých veršov v citovanej piesni vytvárajú akrostichon **Дениман**. S menom **Дениман** sa stretávme už v 18. storočí v rukopisnom spevníku zo zberateľskej činnosti Kalužňackého. Jeho zbierky piesní opísal *M. Vozňak* v práci *Матеріали до історії української пісні і вірші., том I., II., III., Львов 1913, 1914, 1925*. Treba podotknúť, že v rukopisných speníkoch sa nachádzajú nielen pôvodné piesne, ale zvyčajne aj odpisy piesní z iných zborníkov, alebo sa v spevníkoch nachádzajú piesne, ktoré si vlastník rukopisného spevníka zapamätal z procesií na pútnické miesta a pod. Takýmto spôsobom sa aj uvádzaná pieseň mohla dostať do spomínaného spevníka. Zborník okrem piesní obsahuje aj legendu: **Сонъ Прѣ́той двѣцѣ Маріи о Ісѣѣ Хрѣстѣ**, tiež **Сказание Ѡ дванадцатъ Пяткахъ**. Jazykom

jednotlivých textov je cirkevná slovančina s prvkami východoslovenskej lexiky.

s. 48 (fol. 44^v): Сонъ Прѣтой двѣцѣ Маріи о Исѣ Хрѣстѣ.

Заснѣла была прѣта вѣца во видѣнїи на горѣ олияной и прїиде ко ней Исѣ Хрѣстосъ и рече ей, матко моѣ наймилиѣйша ци спишѣ, ци чѣшѣ, она же рече емѣ спала емѣ сынѣ але емѣ сѣя збѣдила, снѣи ми сѣя сонѣ чѣднѣи о тебѣ вѣдѣла емѣ тебе пойманнаго, на крѣстѣ распѣятаго, изѣ твоей прѣтой главѣи и изѣ ребра твоего пободеннаго кровѣи плинила и рече **ИСѢ ХРѢСТОСЪ** ей **МАТКО МОЈА** наймилиѣйшаѣ, кто кольвекѣ той листѣи бѣдетѣ оу себѣ имѣти и правдиво его подержитѣ той человекѣи особливо ласкѣи бѣдетѣ оу мене матери при смерти его **САМЪ** предстанѣ, матка моѣи и ангѣи мой дѣшѣ его прїимѣтѣ во животѣи вѣчнѣи. аминѣ.

6. Pod signatúrou И-447 je v Zakarpatskom národopisnom múzeu uložený ďalší rukopisný zborník, ktorý tiež pochádza zo zberateľských aktivít užhorodskej Prosvity. Obsahuje iba kajúčne piesne, piesne o smrti, o zlom svete, pieseň kantorovi na pohrebe, smútočné a iné pohrebné a žalostné piesne. Na fol. 19^r sa nachádza miestopisný názov a signifikácia vlastníka z roku 1916: *Melnik László, Sz. rozstoka 1916. VIII/29.* (Sz. Roztoka - ide o miestopisný názov dediny *Kalná Roztoka* na východnom Slovensku, okr. Michalove). V zborníku sú ešte dva listy napísané iným rukopisom, pravdepodobne mladším, ako je text rukopisného spevníka. Na týchto vložených listoch nájdeme legendu „*Sen Prečistej Panny Márie*”, ktorá sa podobá na legendu v rukopisnom zborníku APX-5677. Prevládajú však lexikálne prvky východoslovenských dialektov, podobne ako v celej pamiatke (cirkevná slovančina je presiaknutá východoslovenskými lexikálnymi prvkami):

Исѣ Хрѣстови страсти вѣ снѣи авилса вѣли матери его коли вѣла заснѣла на горѣ Елеонской гдѣ сей листѣи изѣавилса, пречистаѣ Д[ѣва] г[о]ворила по томѣ снѣи до сына своего найми[л]ишиного; сынѣи мой наймилиѣйшїи видѣла [ѣ]мѣи та понманнаго зва[з]аннаго до Каафѣи приведеннаго и до столпа каменнаго привязаннаго тажко скатованнаго на главѣи терновѣи вѣнцемѣи вѣнчаннаго на крестѣи [...]а того рѣцѣи и нозѣи [гво]здѣи до креста [в]огвожденнїи и ребра копѣемѣи провоненнїи Исѣ Хрѣстосъ отвѣтилѣи матери своей; матери моѣи наймилиѣйшаѣ прѣдовѣи сей сонѣи исполнитса вскорѣи на гореи чело[в]кѣи [...] котрѣи за монахѣи мѣкѣи для себе спѣсенїѣи почерпнѣти не сѣоче з тен поконѣи Божеи отпѣсти намѣи согрѣшенїѣи наша.

Vo fondoch Univerzitetnej knižnice v Užhorode sa nachádzajú tieto rukopisy:

1. Rukopisný spevník cirkevných piesní z polovice 18. storočia bez začiatku a konca (**sign. 56Д/76**). Na *fol. 48^r* je signovaný pravdepodobne vlastníkom rukopisu **Стефан Вагановскій**. Na *fol. 58^r* vidíme latinský zápis: *Stephanus Wahanowski* (ide o toho istého majiteľa). Na *fol. 68^r* je latinské vročenie *Anno Domini 1731* a signifikácia vlastníka *Stefan Dozdanski: BM*. Na základe tohto možno povedať, že rukopisný spevník pochádza z 18. storočia. Na *fol. 80^v* sú podpisy viacerých osôb, o ktorých možno usúdiť, že boli používateľmi zborníka. Medzi nimi sa objavuje už spomínaný *Stefan Wahanowski*, **Юанъ Вагановскій**, pod ním je cyrilsko-latinská signifikácia **Юанъ Wahanowski**, ďalej je podpísaný **Григорий Праха** a i. Pravdepodobne ide aj o viacerých autorov alebo vlastníkov zborníka, ktorí sa podieľali na jeho tvorbe. Na *fol. 58^v – 59^r* sa nachádza pieseň na sviatok Uvedenia do chrámu Presvätej Bohorodičky, pod ktorým je podpísaný autor piesne: *Stefan Wahanowski Skrybere ego*. Okrem toho na spodnej časti listu vidíme nápis: **Почаевское витязство: аѡде (1675), Юла, к (20.) дна**. Na *fol. 52^r – 53^r* je zapísaná pieseň k zázračnej ikone v Bucneve. Jazykom pamiatky je cirkevná slovančina knižného (biblického) charakteru, ktorá dôsledne zachováva javy tohto jazyka. V piesni sa však zisťujeme lexikálne jednotky poľského a rusínskeho, resp. ukrajinského jazyka. Uvádzame krátky príklad:

- fol. 52^v: ...ѣ **мѣстечкѣ** Бѣцневоѣ чѣдо бѣше с невесей
плачетъ Цѣца слезнеѣ Дѣца ко Гнѣ
Неизглахолонаѣ бѣодать поданѣа со вѣше,
ѡ **Нѣсъ** цѣца пресвѣтлаѣ дейница,
паче **слоѣца** сѣаетъ чѣдо изавлаеѣ ѣ **мѣстечкѣ**...
- fol. 53^r: **Бодрствѣюще стоймо Марію воспоймо Цѣц[ѣ]**
иноци ѣ чистотѣѣ іерей ѣ лѣпотѣѣ, старци
со младѣци старци со дѣци пѣсненѣо краѣно
Глезяще молиѣ тѣ оусерѣно просиѣ тѣ
цѣце, **бѣди** за наѣ причина до твоего
ти сѣа, да не погивнемѣ лютѣ во **сѣ**
етномѣ тѣ **пѣти** вѣка сего.

2. Pod **signatúrou 344Д/126** sa uvádza rukopisná **Книга Бесѣды**, ktorá obsahuje opis cesty mnícha Daniila, archimandritu chorsunského monastiera do Svätej zeme, známy v ruských letopisoch. Rukopis bol pôvodne v zbierkach Prosvity. Ide o odpis z ruského letopisu z roku 1595. Odpis bol vyhotovený Ivanom Bradačom, pravdepodobne jedným z mníchov z kláštora v Bukovici na Zemplíne. V záhlaví tohto spisku sa nachádza zápis: **Списаса тѣа бесѣда рокѣ лѣѣоз (1777) ѡевѣѣаріѣа дна бѣ (2) ѡ Іѡ. Брадача А.Д.Г.В.М.Ѥ. et ОО. SS. или во честь, слаѣѣ і хѣвалѣ, ПДБ и**

ВСИМЪ СВАТЪЛМЪ. Tento spis obsahuje lexikálne jednotky zemlínkeho nárečia. Vidno to už na prvý pohľad pri písaní niektorých slov: **миста - мѣста, гришномѣ - грѣшномѣ, о гроби - о гробѣ** a mnohé ďalšie, ktoré pre krátkosť neuvádzame. (Krátky opis a interpretáciu tohto spisu spolu s odpublikovaním časti textu podáva I. Paňkevič v *Науковом Збірнику тов. Просвѣта*, т. IV. Užhorod 1925, s. 188–194.)

3. Rukopisný spevník, resp. Irmologion z 19. storočia (**sign. 376д/182**) obsahuje cirkevnoslovanské liturgické a bohoslužobné spevy: svitileny, tropáre, kondaky, evanjeliové stichiry a irmosy na sviatky cirkevného roka. Ide o liturgický, resp. bohoslužobný spevník, ktorý slúžil kantorovi pri spievaní bohoslužieb.

Záver

Prvá archívna výskumná cesta na Ukajinu do Zakarpatského národopisného múzea (Закарпатський краєзнавчий музей) a do Univerzitetnej knižnice (Бібліотека держуніверситету) v Užhorode bola úspešná. Rozšírila poznanie dokumentov uložených v rukopisných oddeleniach uvedených inštitúcií. Niektoré rukopisy boli síce známe už bádateľom na počiatku nášho storočia (I. Paňkevič, I. Franko, M. Vozňak, S. A. Ščegleva, N. Mirovič, F. Tichý a i.), ktorí sa zaoberali rukopisnou a tlačenou spevníkovou a kázňovou tvorbou v oblasti pod Karpatmi a v priľahlých častiach Haliče. V súčasnom štádiu vedeckého bádania však veľká časť tohto dedičstva ostala zabudnutá. Grantová úloha, ktorá sa zameriava na výskum slovensko-ukrajinských a slovensko-rusínskych vzťahov preto nemôže obísť túto prakticky neriešenú otázku. Rozvoj jazyka, literatúry, histórie a kultúry v tomto regióne tvorí neoddeliteľnú bázu kultúrno-spoločenského života. Styky Karpatskej oblasti s Haličou a Volyňou, s trnavským prostredím (mnoho klerikov východného obradu po únii študovalo v Trnave - napríklad aj bývalý biskup mukačevskej diecézy M. M. Olšavský bol študentom Trnavskej univerzity) vytvárajú predpoklady na bohatý rozvoj kontaktov medzi týmito oblasťami. (Na to vo svojich prácach poukázali už S. A. Ščegleva, N. Mirovič, M. Vozňak pri skúmaní Bohohlasníka počajevských baziliánov, F. Tichý v práci *Československé písně v Moskevském zpěvníku*, Praha 1931 a pod.) Spoločná história v rámci Uhorského kráľovstva vytvárala predpoklady na vznik tradície, ktorá vrcholila v predobrodenských a obrodenských aktivitách pri formovaní národného, kultúrneho, literárneho a jazykového povedomia.

V najbližšom období sa plánujú ďalšie dve výskumné cesty do archívov na Ukrajine (Berehovo a Lvov). Výskum predobrodenských a obrodenských aktivít v 17. – 19. storočí v priestore pod Karpatmi, vzťahy slovenského a rusínskeho, resp. ukrajinského kultúrneho priestoru s priľahlými oblasťami Haliče otvára nové možnosti poznávania špecifických vývinových tendencií jazyka, literatúry a histórie a zároveň ponúka predpoklady na skúmanie vzájomných vzťahov medzi jednotlivými etnickými spoločenstvami.

SPRÁVY A RECENZIE

K životnému jubileu Jany Benkovičovej

V januári r. 1997 sa v plnom tvorivom rozlete a pracovnom tempe dožila okrúhleho životného jubilea Jana Benkovičová, CSc., vedecká pracovníčka Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV a odborná asistentka Katedry ruského jazyka a literatúry FFUK v Bratislave.

Jana Benkovičová sa narodila 24. januára 1947 v Kostolišti. V r. 1965–1970 študovala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor slovenský jazyk – ruský jazyk. Ako stredoškolská profesorka pôsobila na Strednej poľnohospodárskej škole v Mošovciach a ako odborná asistentka na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. V r. 1979–1983 absolvovala internú aspirantúru na Filologickej fakulte Rostovskej štátnej univerzity M. A. Suslova v Rostove na Done a r. 1984 dosiahla hodnosť kandidátky filologických vied. V r. 1983–1986 pôsobila ako odborná asistentka na Katedre jazykov Vysokiej vojenskej technickej školy v Liptovskom Mikuláši. V r. 1986–1997 pracovala v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV na dlhodobej úlohe *Velký slovensko-ruský slovník* ako spoluautorka.

V súčasnosti sa venuje pedagogickej práci i vedeckovýskumnej činnosti. Predmet jej vedeckého záujmu tvoria najmä otázky lexikálno-štylistické. Rozpracovala problematiku významových odtienkov. Sústavnú pozornosť venuje konfrontačnému skúmaniu lexikálnych javov v ruštine a slovenčine. Pri lexikografickej práci uplatnila svoj zmysel pre precíznosť a dôslednosť.

Jana Benkovičová začala svoje praktické pôsobenie v pedagogickej práci a k tejto práci sa zasa vrátila.

Prajem jej z celého srdca v mene lexikografických spolupracovníkov i terajších kolegov ako aj v mene svojom veľa zdravia, pracovného elánu a optimizmu, aby ešte dlho mohla robiť prácu, ktorá ju teší a je užitočná, ako veľa šťastia a spokojnosti v osobnom živote.

Ella Sekaninová

Súpis prác Jany Benkovičovej za roky 1976–1996

Bibliografia prác J. Benkovičovej je uporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie a odborné články v odborných jazykovedných a iných odborných časopisoch a zborníkoch (polotučným petitom), za nimi (petitom) články, referáty, recenzie a drobnosti.

1976

Russkij alebo *rossijskij*? – Ruštinár, 11 (24), 1976, č. 10, s. 24–25.

1977

Russkij jazyk za rubežom, 1976. In: Ruštinár, 12 (25), 1977, č. 6, s. 31–32 (ref.).

1982

Problema ottenka značenija termina v russkoj lexikografičeskoj praktike. – Molodoj žurnalist (Rostov na Donu, Rusko), 1982, č. 3, s. 2 (tézy referátu na konferenciu).

1983

Poňatie ottenka značenija v linfvištičeskoj literature. Moskva, INION AN SSSR, dep. č. 12331, 1983. 16 s.
Lexikografičeskaja fixacija ottenka značenija. Moskva, INION AN SSSR, dep. č. 12286, 1983. 20 s.

1984

Ruské vševojskové učebné texty. 1. vyd. Liptovský Mikuláš, Vysoká vojenská technická škola československo-sovietskeho priateľstva 1984. 262 s. (spoluautori M. Firc, V. Balážová, H. Fedorková, E. Gešková, J. Smarža, M. Wollmannová).
Ottенок značenija slova v ruskoj lexikografičeskoj praktike. Avtoreferat dissertacii na soiskanie učonoj stepeni kandidata filologičeskich nauk. Rostov na Donu, Rusko, Rostovskij gosudarstvennyj universitet imeni M. A. Suslova 1984. 30s.

1985

Ako je to správne? (O prepise cudzích priezvisk do ruštiny.) In: Zborník vedeckých prác. 2. Red. M. Chebeň. Liptovský Mikuláš, Vysoká vojenská technická škola ČSSP 1985, s. 225–228.

1986

Formálno-sémantické obmieňanaie slova a paronymá. – Slovenská reč, 51, 1986, s. 153–162 (spoluautor J. Dolník).
Využívanie zvukovo blízkych slov. – Kultúra slova, 20, 1986, s. 273–279.
Jazykový aspekt obsahu termínu. In: Sborník studií a zpráv katedr jazyků VVŠ. 3. Red. M. Muzikant. Brno, VAAZ 1986, s. 57–64.
Združené pomenovanie v ruskom a slovenskom odbornom názvosloví. In: Zborník vedeckých prác. Red. L. Chebeň. Liptovský Mikuláš, Vysoká vojenská technická škola československo-sovietskeho priateľstva 1986, č. 1, s. 165–172.

1987

Rusko-slovenská lexikografia. – Nedel'ná Pravda, 20, 1987, č. 44, s. 7.

1988

Otázka významového odtienku v sovietskej lexikológii a lexikografii. – Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 79–86, rus. res. s. 86.
Obsah odborných termínov z hľadiska vyučovania. – Ruštinár, 23 (36), 1988, č. 1, s. 3–6.
K pravopisu ruských radových čísloviek. – Ruštinár, 23 (36), 1988, príl., s. 112.
Sovremennaja lexikografija j jejo roľ pri obučenii russkomu jazyku. In: Obščije i častnyje voprosy kommunikativno orientirovannogo obučenija russkomu jazyku kak inostrannomu. Tezisy dokladov i soobščenij. Nitra, ČSSR, 24–26 maja 1988 goda. Red. M. Soták et al. Nitra, Meždunarodnaja asociacija prepodavatelej russkogo jazyka i literatury – Pedagogičeskij institut v Nitre – Čechoslovackaja asociacija rusistov – Asociacija rusistov Slovackoj socialističeskoj respubliky 1988, s. 22–23.
Veľký slovensko-ruský slovník. 3. Red. E. Sekaninová. Bratislava 1986. In: Slavica Slovaca, 23, 1988, s. 99–101 (rec.).
Voff, E. M.: Funkcional'naja semantika ocenki. Moskva 1985. In: Slavica Slovaca, 23, 1988, s. 291–293 (ref.).

1989

Rečové (kontextové) paronymá. – Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie. Bratislava 29. –31. 1. 1986. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 199–202.

Rozsah významového odtienku (na ruskom a slovenskom materiáli). – *Slavica Slovaca*, 24, 1989, s. 3–12, rus. res. s. 12.

O slovanských priezviskách. – *Nedel'ná Pravda*, 22, 1989, č. 30, s. 7.

1990

Zložené slová v súčasnej ruštine. – *Ruštinár*, 25 (38), 1990, č. 1, s. 12–13.

Opisanie ruskich polisemantov v sopostavenii so slovacskimi (v učebných cel'ach). In: *Russkij jazyk i literatura v obščenií narodov mira. Problemy funkcionirovanija i prepodavanija. Doklady i soobščeniia čechoslovackoj delegacii. VII kongres MAPRJAL. SSSR, Moskva, 10–17 avgusta 1990 g. Praga 1990*, s. 44–48.

Taranenko, A. A.: Jazykovaja semantika v jejo dinamičeskich aspektach. Kijev, Naukova dumka 1989. 256 s. In: *Československá rusistika*, 35, 1990, s. 121–123 (ref.).

1991

Metódy konfrontačnej lexikológie. – *Slavica Slovaca*, 26, 1991, s. 38–50, rus. res. s. 50.

1992

Lexikálna polysémia v aspekte medzijazykových vzťahov. *Slavia*, 61, 1992, s. 53–60.

1993

Porovnávací opis lexikálnej zásoby. 1. vyd. Bratislava, Veda 1993. 192 s. (spoluautori J. Dolník, A. Jarošová).

Ref.: Horecký, J.: *Jazykovedný časopis*, 45, 1994, s. 55–57.

Veľký slovensko-ruský slovník. 5. diel. Red. E. Sekaninová. T – Vú. 1. vyd. Bratislava, Veda 1993. 496 s. (spoluautori P. Ďurčo, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová).

K probleme onomasiologičeskogo podchoda k sopostavleniju frazeologizmov (s akcentom na opisanije ich značeniija). – In: *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Red. E. Krošláková – P. Ďurčo. Nitra, Vysoká škola pedagogická, Fakulta humanitných vied, katedra slovenského jazyka 1993*, s. 22–28.

Z výskumu lexikálnych rusizmov v spisovnej slovenčine. – *Kultúra slova*, 27, 1993, s. 104–112.

O gramatických dvojtvoroch v slovenčine. – *Nedel'ná Pravda*, 2, 1993, č. 6, s. 6. – Tamže: *Za siedmimi horami* (č. 24, s. 6). – *Zošťihliet' – zošťihliť, zdražiet' – zdražiť* (č. 43, s. 6).

1994

Fragmatický, pragmatický. – *Kultúra slova*, 28, 1994, s. 247–248.

Tak zaujímavó – taký zaujímavý. – *Nedel'ná Pravda*, 3, 1994, č. 10, s. 6. – Tamže: *Fragmatický, pragmatický* (č. 12, s. 6). – *Španielčina alebo španielština?* (č. 32, s. 6). – *Zavádzat' verejnosť'* (č. 50, s. 6).

1995

Rusizmy v súčasnej slovenskej publicistike. In: *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. –29. októbra 1994. Red. J. Doruľa. Bratislava, Veda 1995*, s. 108–112.

Veľký slovensko-ruský slovník. (Paralelný rus. názov.) 6. diel. Vy – Ž. Red. E. Sekaninová. 1. vyd. Bratislava, Veda 1995. 704 s. (spoluautori E. Balážová, P. Ďurčo, T. Grigorjanová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová).

Obľubujete *thrillery*? – *Kultúra slova*, 29, 1995, s. 226–228.

Javorskaja, G. M.: Lexiko-semantičeskaja tipologija v sinchronii i diachronii. Kijev 1992. In: Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 75–76 (ref.).

O spojení *špinavé blond vlasy*. – Nedeľná Pravda v magazín, 4, 1995, č. 27, s. 19. – Tamže: *Kontraproduktívny a neprroduktívny* (č. 39, s. 19).

1996

Aufbau, Entwicklung und Struktur des Wortschatzes in den europäischen Sprachen. Red. B. Panzer. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, Verlag Peter Lang 1993. 214 s. In: Slavica Slovaca, 31, 1996, s. 78–79 (ref.).

Vyšiel *Synonymický slovník slovenčiny*. – Nedeľná Pravda, 5, 1996, č. 18, s. 19. – Tamže: O výraze *časový priestor* (č. 21, s. 21). – *Morálny a etický* (č. 39, s. 19).

Výber z prác doc. Teodora Haburčáka za roky 1953–1987 pri príležitosti jeho životného jubilea

1954

Rusko-slovenský terminologický lekársky slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1954. 168 s.

1955

Rusko-slovenský lekársky slovník. 1. vyd. Martin, Osveta 1955. 446 s.

1957

Ruská gramatika pre vysokoškolákov neruštínarov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957. 295 s. – 2. vyd. 1963. – 3. vyd. 1968. – 4. vyd. 1975 (spoluautor).

1959

Z pripravovaného slovensko-ruského lekárskeho slovníka. – Slovenské odborné názvoslovie, 7, 1959, s. 116–120.

1964

Slovensko-ruský stavebný slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry 1964. 208 s.

Slovotvorné postupy technickej terminológie v ruštine a slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Edičné stredisko Slovenskej vysokej školy technickej 1964. 184 s.

1967

Motivované a nemotivované termíny v ruskej technickej terminológii. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 19. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 51–62, rus. res. s. 62.

1968

Niektoré produktívne sufíxy tvorenia ruských odborných názvov. – Ruštínár, 3 (16), 1968, s. 117–120.

1971

Audioorálna učebnica ruštiny pre poslucháčov a vedeckých ašpirantov Stavebnej fakulty. 1. vyd. Bratislava, 1971. 370 s.

Audioorálna ruská konverzácia pre pracovníkov stavebníctva. 1. vyd. Bratislava, Ústav výchovy a vzdelávania pracovníkov v stavebníctve 1971. 150 s. (spoluautor).

Verbálne substantíva ako odborné ruské technické termíny. – Ruštinár, 6 (19), 1971, s. 129–132.

1973

Krátky prehľad ruskej gramatiky pre intenzívne kurzy vedeckých ašpirantov a poslucháčov. 1. vyd. Bratislava, Edičné stredisko Slovenskej vysokej školy technickej 1973. 176 s. – 2. vyd. 1977.

Združené pomenovania ako odborné termíny v ruštine a slovenčine. – Ruštinár, 8 (21), 1973, s. 289–292.

1979

Komplexnyje lexičeskije jedinicy kak techničeskije terminy v russkom i slovackom jazykach. In: Izbrannyje doklady i soobščeniya čechoslovackoj delegacii (časť II). Red. M. Soták et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 41–49.

Problemy obučeniya russkomu jazyku na intensivnyh kursach. – Ruština v teórii a praxi, 1979, č. 3, s. 42–48.

1980

Ruský jazyk pre 1. a 2. ročník študijných odborov stredných odborných učilíšť (štvorročných učebných odborov s maturitou). 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 384 s. – 2. vyd. 1983 (spoluautorka N. Milecová).

1982

Ruština pre stavbárov. 1. vyd. Bratislava, Alfa 1982. 376 s. – 2. vyd. 1985. 394 s.

Nekotoryje trudnosti russkogo naučno-techničeskogo texta dl'a slovakov. In: Doklady i soobščeniya čechoslovackoj delegacii. Piatyj Meždunarodnyj kongress prepodavatelej russkogo jazyka i literatury. Praga, ČSSR 1982. Sovremennoje sostojanije i osnovnyje problemy izučeniya i prepodavaniya russkogo jazyka i literatury. Red. M. Soták. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 100–102.

1983

Adjektivne paronymá ako ruské technické termíny. – Ruštinár, 16 (31), 1983, č. 4, s. 3–4.

1986

Ispoľzovanije glagolov v kačestve russkoj (slovackoj) naučno-techničeskoj terminologii. In: Naučnyje tradicii i novyje napravlenija v prepodavanii russkogo jazyka i literatury. Doklady čechoslovackoj delegacii. Praga, Čechoslovackaja asociacija rusistov 1986, s. 87–92.

Zostavil Ladislav Dvonč

KURKINA, L. V.: Dialektnejša struktura praslavianskego jazyka po daniim južnoslavianskej leksiki.

Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1992. 261 s.

Autorka recenzovanej práce Lubov V. Kurkinová je členkou pracovného tímu, ktorý pod vedením O. N. Trubačova od začiatku 60. rokov pripravuje fundamentálne dielo slovanskej etymológie – *Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov. Praslavianskij leksičeskij fond* (1. zv. Moskva 1974; v r. 1996 vyšiel 23. zväzok). L. V. Kurkinová sa v rámci prípravy slovníka špecializuje na slovinskú lexiku, tejto problematike je venovaná aj jej monografia. Cieľom recenzovanej monografie je „identifikácia toho fragmentu praslavianskej lexiky, ktorý možno pokladať za špecifický pre sloviančinu a západné južnoslavianske dialekty ako celok“ (s. 41), ako aj jeho lingvoetnická interpretácia.

Ak staršia slavistika predpokladala, že slovanské nárečové skupiny vznikli postupným členením či rozpadom pôvodne monolitného slovanského prajazyka, v súčasnom období sa prijíma názor o značnej dialektovej diferencovanosti praslavianky (novšie výskumy dokazujú mimoriadnu zložitosť vnútroslavianských izoglos), ako aj o dynamickosti jej nárečového členenia, keď okrem tendencií k diferenciacii tu treba predpokladať aj pôsobenie protikladných tendencií k integrácii. Týmito otázkami sa autorka zaoberá v úvode k monografii (s. 11–25), sústreďujúc sa na problematiku dialektového členenia južnoslavianskej jazykovej oblasti. Táto oblasť sa formuje „ako zväz blízko príbuzných jazykov/dialektov už v podmienkach života v novej vlasti“ (s. 20), kam Slovania prenikli počas migrácií v 6.–7. stor.: v jej rámci možno vyčleňovať západný a východný areál, celkovo však ide o súvislé dialektové kontinuum, v ktorom existujú minimálne štyri dialektové zóny (severozápadná, juhovýchodná, štokavská a torlacká) s vlastnými genetickými východiskami. Pre riešenie problému lingvistickej etnogenézy južných Slovanov je potrebné určiť, čo je v jednotlivých nárečových zónach zachované ešte z obdobia pred slovanskou migráciou na Balkán a do Východných Álp: z tohto hľadiska je veľmi dôležitá identifikácia izoglos, ktoré spájajú južnoslavianske dialekty so severoslavianským areálom, predovšetkým so západoslavianskými jazykmi. V súčasnosti je podľa L. V. Kurkinovej vhodné sústrediť sa na výskum severozápadnej skupiny južnoslavianských dialektov (sloviančina, kajkavské, čakavské a západné štokavské dialekty), ktorá si v značnom stupni zachováva svoju vývinovú kontinuitu; autorka taktiež uvádza fonetické a morfológické izoglosy, spájajúce dialekty tejto skupiny medzi sebou i s inými slovanskými dialektmi.

Keďže možnosti vnútornej rekonštrukcie na fonetickej a morfológickej úrovni sú už v značnej miere vyčerpané, pri výskumoch dialektovej diferenciacie praslavianky zohráva stále väčšiu úlohu lexika. Analyzujúc rôzne metodologické problémy súvisiace s interpretáciou izoglos (možnosť spoločných inovácií i nezávislého, paralelného vývinu), L. V. Kurkinová v 1. kapitole monografie (s. 26–51) poukazuje na dôležitosť tzv. separátnych izolex, ktoré v celoslavianskom kontexte charakterizujú výlučne iba príslušné dialekty, a teda umožňujú predpokladať, že medzi týmito dialektmi existujú určité genetické vzťahy; pri rekonštrukcii procesov lingvoetnického charakteru sú zvlášť cenné kompaktné zväzky takýchto izolex. Na základe doterajšej odbornej literatúry L. V. Kurkinová uvádza prehľad lexikálnych izoglos v rámci južnoslavianskej jazykovej oblasti, ako aj izoglos spájajúcich južné a severné slovanské jazyky.

Materiálové ťažisko práce tvoria nasledujúce dve kapitoly. V 2. kapitole monografie (s. 52–110) autorka analyzuje západnojužnoslavianske výrazy, ktoré sú na pozadí praslavianky zo štruktúrneho hľadiska izolované a majú izoglosné väzby iba v iných indoeurópskych jazykoch, ako aj výrazy, ktoré v slovanskom kontexte nachádzajú izoglosy s odlišnou ablautovou charakteristikou koreňa; 3. kapitola (s. 111–197) je venovaná lexikálno-slovotvorným dialektizmom západnojužnoslavianskeho areálu (substantívne sufixálne deriváty, bezsufixálne deverbatíva, prefixálne formácie).

Syntetizujúci prehľad problematiky prináša 4. kapitola (s. 198–215), v ktorej L. V. Kurkinová uvádza dialektizmy západnojužnoslavianskeho areálu podľa jednotlivých skupín – výrazy s izoglosnými väzbami

vo všetkých severoslovanských jazykoch (kvantitatívne najpočetnejšia skupina), vo východo- a západoslovanských jazykoch (medzi nimi je aj skupina výrazov s výraznými vzťahmi k českému a slovenskému areálu: **cěsta*, **dorga*, **drěko*, **obvbloko* atď.), v jednotlivých bulharsko-macedónskych dialektoch, ako aj výrazy v slovanskom kontexte izolované (archaická lexika s väzbami v iných indoeurópskych jazykoch, ale aj niekedy ťažko odlišiteľné dialektizmy z praslovanského obdobia a mladšie inovácie); osobitnú pozornosť autorka venuje izolexám s baltskými jazykmi. L. V. Kurkinová sa taktiež pokúša o zaradenie jednotlivých skupín izoglos z hľadiska relatívnej chronológie: najstaršie sú izoglosy s baltskými jazykmi, mladšie sú izoglosy s dialektmi lužickej a lechitskej skupiny a s východoslovanskými jazykmi (podľa autorky ide o izoglosy pochádzajúce ešte z ranopraslovanského obdobia, čo znamená korekciu staršieho výkladu, podľa ktorého tieto izoglosy vznikli v dôsledku účasti východných Slovanov na slovanských migráciách na Balkán), ako aj s východojužnoslovanskými jazykmi; izoglosné väzby s česko-slovenskou skupinou možno podľa autorky zaradiť do obdobia tesne pred slovanskými migráciami z pravlasti (lokalizovanej na sever od Karpát). Od 5. stor. Slovania prenikali zo svojej pravlasti aj do Panónie, v ktorej nastalo spolužitie slovanských etníc západného i južného typu; vytvára sa tu i naddialektný kultúrny jazyk, ktorý našiel odraz vo veľkomoravských literárnych pamiatkach. Panónia sa taktiež stala centrom slovanských migrácií smerom na juh, ale aj na juhozápad do Východných Álp a na juhovýchod (izoglosy medzi slovinčinou a dialektmi bulharsko-macedónskej oblasti možno podľa autorky interpretovať ako zachovanie starého stavu na perifériách južnoslovanského areálu).

L. V. Kurkinová sa vo svojej monografii opiera o bohatý lexikálny materiál: ako základné východisko využila slovinsko-nemecký slovník M. Pleteršnika, pri svojej analýze však zohľadňuje aj desiatky ďalších prác z oblasti slovinskej lexiky i lexiky západnojužnoslovanských dialektov, ako aj ďalších slovanských jazykov. Index foriem (žiaľ, nie vždy úplný) uvádza vyše 370 praslovanských formácií, ktorým sa v práci venuje pozornosť. Autorkinu analýzu lexikálneho materiálu možno právom nazvať minucióznou (porov. napr. výklad o praslov. **(b)poKa* – s. 74–77): L. V. Kurkinová presvedčivo ukazuje, ako práve slovinské, resp. západnojužnoslovanské dialekty neraz poskytujú materiál, ktorý je cenný pre slovanskú etymológiu vo všeobecnosti (porov. analýzu etymologických hniezd praslov. **pel-ti*, **pel-jc*; **plex-*: **plex-* – s. 104–109 a i.). V nejednom prípade autorka prináša nové hypotézy, ktoré predstavujú alternatívu k výkladom uvedeným v etymologickom slovníku F. Bezlaja.

Na záver chceme poukázať i na slovakistický aspekt recenzovanej monografie. Pri analýze slovinsko-inoslovanských izoglos venuje L. V. Kurkinová pozornosť aj slovenskému jazykovému materiálu a publikáciám slovenských lingvistov: autorka cituje práce J. Stanislava, R. Krajčoviča (v bibliografii však chýba autorova monografia *Slovenčina a slovanské jazyky. I. Praslovanská genéza slovenčiny*. Bratislava 1974), F. Buffu, A. Habovštiaka, J. Huťanovej, slovníky M. Kálala, J. Matejčíka, I. Ripku, J. Orlovského; trochu prekvapuje absencia akéhokoľvek odkazu na štúdie Š. Ondruša. – Autorkina interpretácia slovinského lexikálneho materiálu je neraz podnetná aj pre slovenčinu. Tak napr. slovinské *plàn* ‚Schwung; Anfall‘ L. V. Kurkinová vysvetľuje ako bezsufixálne deverbatívum od psl. **plan̥ti*, pričom ako inoslovanskú responziu uvádza slovenské gemerské *plan* ‚epidémia‘ (s. 185): predložený výklad slovinského dialektizmu sa vzťahuje aj na jeho gemerský pendant, a to aj pri zohľadnení možnosti nezávislého, paralelného vzniku uvedených lexém v príslušných dialektoch (tu však poznamenávame, že J. Orlovský uvádza substantívum *plan* ‚pliaga, epidémia‘ ako femininum: *Flno chorich v celé dedžine, to taká plan chodži po ludžoch* – porov. Orlovský, J.: Gemerský nárečový slovník. Martin 1982, s. 237; preto pokladáme za reálnejšie interpretovať gemerské *plan* ako reflex pôvodného **polnb*, t. j. išlo by tu o *i*-kmeňové abstraktum k praslov. **polnb* (*jb*) ‚planý‘). V širších súvislostiach sa autorka zmieňuje aj o slovenských výrazoch *kres* ‚dolná časť praslice‘ (s. 90–91), *trčnik*, *trčuľa* ‚Herminium‘ (s. 131), *šperútki* ‚rázpinka, rozťahovač plátňa pri tkaní‘ (s. 176), *snoha* ‚hrubá vetva stromu vyrastajúca z kmeňa‘ (s. 194) a i. Pravda, pokiaľ ide o predpoklad izoglosnej väzby slovinského dial. *dvôrec*, *dvôrek* ‚rukoväť vrtáka‘ (< praslov. **dur-*: **dvor-* s ďalšími možnými väzbami v keltských a baltských jazykoch) a novohradského *dôren*, *-ňa* ‚nástroj na rozšírenie diery v ráfe‘ (s. 95), zaujímame tu

skeptické stanovisko, keďže uvedený slovenský dialektizmus je relatívne recentným prevzatím z nem. *Dorn*, stachelige Pflanze; dornförmiges Gerät und Geräteteil; Werkzeug zur Herstellung bzw. Erweiterung von Löchern' (porov. Králik, L.: Niekoľko drobných lexikálnych výkladov. Slovenská reč, 62, 1997, s. 3–5); podobne východonovohradské *šaptati* 'krívať' (o krave)' predpokladá východiskovú formu **čaptati* (porov. novšie aj Slovník slovenských nářečí. 1. Bratislava 1994, s. 238), preto nie je adekvátne zaradenie tohto výrazu do etymologického hniezda praslov. **sup-*: **svep-*: **svap-* (s. 97 recenzovanej práce). V niektorých prípadoch možno autorkine údaje doplniť o slovenský materiál a takto upresniť konfiguráciu slovinsko-inoslovanských izoglos, načrtnutú v monografii. Napr. izoglosa spájajúca hornolužické *zelić* (< **zolić*) 'fluchen, Flüche ausstoßen' a slovinské dial. *zolit* 'kričať, revať' (s. 21) zasahuje aj južnú strednú slovenčinu, porov. gemerské *zolit* 'veľmi plakať' (Orlovský, 1982, s. 414; k sémantike porov. gemerské *revec* 'revať, plakať') – možno teda čiastočne korigovať názor, že „außerhalb des Sorb[ischen] nur sloven. dial. *zolit*“ (Schuster-Šewc, H.: Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. 23. Bautzen 1989, s. 1746). Monografia L. V. Kurkinovej preto nevyhnutne vedie aj k úvahám o slovinsko-inoslovanských izoglosných väzbách v oblasti lexiky a o praslovanských lexikálnych dialektizmoch v slovenčine. Žiaľ, pri súčasnom stave etymologického výskumu na Slovensku je príprava diela, ktoré by bolo akýmsi slovackistickým pendantom recenzovanej práce (či lexikálnym pendantom vyššie spomenutej monografie R. Krajčoviča), iba hudbou ďalekej budúcnosti...

Recenzovaná monografia L. V. Kurkinovej znamená cenný prínos pre slovanskú etymológiu i príbuzné lingvistické disciplíny (morfonológia, slovotvorba, lingvistická geografia). Pri celkovom hodnotení práce nemožno nesúhlasiť so slovami, ktoré napísal akad. F. Bezlaj vo svojom predslove k monografii: „Zaradí reševanja ključnih vprašanj slovanskega etimološkega in zgodovinskega jezikoslovja in spričo jasnih in čistih izpeljav si bo ta razprava, ki je z izčrpnou literaturo že pravi etimološki kompendij, nedvomno utrla pot med temeljna slavistična dela in si tam utrdila trajen položaj“ (s. 8). O význame monografie napokon svedčí – last but not least – aj čisto „technický“ aspekt jej vydania: skutočnosť, že dielo vyšlo v Lubľane, len podčiarkuje jeho dôležitosť pre slovenistikú; vydanie v ruštine zároveň sprístupňuje túto cennú prácu aj širšej odbornej verejnosti.

Lubor Králik

GOSTL, I.: Bohuslav Šulek. Otec chorvátskej odbornej terminológie.

Záhreb, Spoločnosť chorvátsko-slovenského priateľstva 1997. 139 s.

Popri významných Slovákoch, akými boli prvý záhrebský arcibiskup a kardinál Juraj Haulík, záhrebský kanonik, prvý predseda Matice slovenskej Štefan Moyzes, spoluautor všeobecnej chorvátskej encyklopédie Ivan Branislav Zoch či bračský lekár a spisovateľ Martin Kukučín, aj Bohuslav Šulek patrí k tým Slovákom, ktorých pôsobenie zanechalo trvalé stopy v kultúrnom dedičstve chorvátskeho národa.

Chorvátske vydanie knihy *Eogoslav Šulek. Otac hrvatskoga znanstvenoga nazivlja* vyšlo v Záhrebe v roku 1995 pri príležitosti 100. výročia smrti Bohuslava Šuleka (1816–1895) v edícii *Malá knižnica*, ktorú založila Matica chorvátska v roku 1906. Publikácia mala mimoriadny čitateľský ohlas, čo svedčí o stálom záujme chorvátskej kultúrnej verejnosti o Šuleka a jeho celoživotnú vedeckú a kultúrno-spoločenskú činnosť. Podnetom na jej slovenské vydanie, ako v predslove uvádza prof. Ante Vukasović, predseda Spoločnosti chorvátsko-slovenského priateľstva v Záhrebe, ktorá vydanie slovenskej verzie iniciovala, bol predpoklad, že „rovnaký záujem o Šuleka existuje aj medzi jeho krajanmi v Chorvátsku i na Slovensku“ (s. 7).

Autor monografie, Igor Gostl, vedúci oddelenia Chorvátskej encyklopédie a všeobecnej lexikografie Lexikografického ústavu Miroslava Krležu HAZU v Záhrebe, sa podujal z novodobej chorvátskej perspektívy priblížiť a zhodnotiť život a dielo slovenského vzdelanca, ktorý sa počas svojho päťdesiasedmročného pôsobenia v Chorvátsku (1838–1895) stal jednou z jeho najznámejších a najuznávanejších osobností, ktoré udávali smer v politickej, kultúrnej i vedeckej orientácii krajiny.

Okrem predslovu (s. 7–9), bibliografie (s. 125–132), menného registra (s. 133–135) a poznámky o autorovi (s. 137–139) má práca dve kapitoly: *Osudné roky v dejinách Chorvátska* (s. 12–40) a *Život a dielo Bohuslava Šuleka* (s. 41–124). V snahe podať ucelený obraz o Šulekových vedeckých a kultúrno-spoločenských aktivitách prináša Gostl syntetizujúci sumár väčšiny známych, dostupných a doposiaľ publikovaných faktov, ktoré čerpal z historických materiálov a novodobých chorvátskych prameňov.

V súvislosti s obsahovou náplňou prvej kapitoly treba oceniť, že prostredníctvom dejinných udalostí druhej polovice 19. storočia vhodne rámcuje obdobie príchodu, počiatky pôsobenia a vstupu B. Šuleka na scénu verejno-spoločenského života v Chorvátsku. Práca v tlačiarňach Ľudevita Gaja a Fraňa Župana, ktoré živo reagovali na politické pohyby v habsburskej monarchii a celej Európe, z tlačiarskeho praktikanta sformovali názorovo vyhraněného aktívneho novinára-publicistu. I. Gostl poukazuje na to, že jeho články vo viacerých periodikách (*Danica Ilirska; Novine Horvatske, Slavonske i Dalmatinske*, neskôr *Narodne novine; Slavenski jug, Otkor, Neven* a i.) udávali tón nielen v názorovej orientácii čitateľov počas jednotlivých etáp procesu chorvátskeho národného obrodzenia, ale aj v celkovom smerovaní novodobej chorvátskej žurnalistiky, ktorú Šulek svojou rozsiahlou, žánrovo a štýlovo pestrou publikačnou činnosťou povýšil na profesionálnu úroveň.

V úvode druhej kapitoly sa autor venuje Šulekovej osvetovej (tvorba učebníc pre základné školy a gymnáziá), literárnej, vedeckej (práce z oblasti histórie, jazykovedy a prírodných vied), náučno-popularizačnej a prekladateľskej činnosti. V tejto časti upozorňuje na jeho jazykovedné články (napr. *Zašto izostavljam o pred r-om u riečih n. p. krv?*, 1854; *O dvozglascu ie*, 1854), ktoré mali z ortografického hľadiska zásadný vplyv na formovanie chorvátskeho spisovného jazyka (tzv. Šulekov pravopis). Ťažiskom druhej kapitoly je analýza lexikografických diel B. Šuleka: *Němačko-hrvatski rječnik*, 1860; *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, 1874–1875; a *Jugoslavenski imenik bilja*, 1879. Tu treba zdôrazniť, že na pomerne malej ploche (47 strán, z toho 10 strán ukážok a ilustrácií) nemožno vyčerpávajúco obsiahnuť všetky historické, filologické a lexikografické otázky spojené s koncipovaním rozdielneho slovníkového materiálu (dvojjazyčný prekladový slovník, viacjazyčný slovník odborného názvoslovnia, botanický terminologický slovník), ak navyše uvážime, že spolu predstavuje 3648 tlačených strán. I. Gostl okrem faktografických údajov o podmienkach a časovom horizonte vzniku týchto slovníkov cituje aj náhľady na Šulekove slovtvorné a lexikografické postupy (J. Torbar, A. Veber, P. Skok, L. Jonke, R. Katičić, I. Šugar a i.). Ak však autor na viacerých miestach zdôrazňuje slovenský pôvod B. Šuleka a recenzovaná kniha „je prvým novodobým výkladom jeho života a diela“ (s. 8), mohol prehodnotiť otázku pôvodu slovanských výpožičiek v Šulekovom diele, ktoré vychádzajú z hodnotenia L. Jonkeho (1971) klasifikuje iba ako bohemizmy, rusizmy, slovinizmy, cirkevno-slavizmy a polonizmy. Slovenského čitateľa čiastočne vyvádza z omylu jediná poznámka pod čiarou prekladateľky A. Kulihovej: „Pod bohemizmami sa v chorvátskej jazykovede často chápali aj slovakizmy“ (s. 83). E. Horák (Slovenská reč, 61, 1996, č. 4, s. 201) v súvislosti s „bohemizmami“ v Šulekovom diele konštatuje, že „definitívna odpoveď na túto otázku sa bude musieť hľadať v rámci komplexného štúdia slovakizmov v Šulekových slovníkoch ... a analyzovať ich tak zo slovakistického, ako aj z komparatívneho slovakisticko-bohemistického hľadiska“. Na margo Šulekovej snahy o čistotu chorvátskeho spisovného jazyka sa žiada doplniť, že ako cudzinec v kotli balkánskych národov citlivejšie vnímal možné trecie plochy. Navyše pozorne sledoval a dobre poznal všetky okolnosti, ktoré viedli k uzákoneniu spisovnej slovenčiny.

Práve tento rozmer – náhľady na kodifikovanie spisovnej slovenčiny, vzťah k obrodenskému hnutiu na Slovensku, k L. Štúrovi, ku štúrovcom, jeho kontakty so Slovenskom – v Gostlovej knihe chýba. Aj preto

recenzovanú monografiu treba vnímať ako výzvu na hĺbkový rozbor Šulekovho mnohostranného a neobyčajne rozsiahleho diela vo všetkých historických súvislostiach minulosti i súčasnosti. A hoci o Šulekovom pôsobení v Chorvátsku písali viacerí (Š. Krčméry, J. Bodnár, J. Frýdecký, E. Horák, B. Choma, V. Matula, K. Palkovič a i.), Gostlovu monografiu treba chápať aj ako podnet pre slovenských chorvaticistov a slavistov, aby sa, parafrázujúc slová J. Škultétyho (Slovenské pohľady, 12, 1887, s. 282), „nestratil pre nás” aj v 20. storočí.

Mária Dobriková

HORBAČ, O.: Zibrani statti. VIII. Istorija movy. Dijalektolohija. Lexykolohija.

München, Ukrajinskij Viľnjj Universytet 1997. 381s.

Filozofická fakulta Ukrajinskej nezávislej univerzity v Mníchove vydala v poradí ôsmy zväzok vedeckých prác prof. Olexy Horbatscha z histórie jazyka, dialektológie a lexikológie.

O. Horbatsch je vo vedeckom svete známy najmä svojimi jazykovednými prácami z ukrajinskej dialektológie a historickej gramatiky. Celý svoj plodný život zasvätil vedeckému výskumu a pedagogickej činnosti. Od r. 1965 do odchodu na dôchodok (1985) pôsobil na univerzite vo Frankfurte. Bol lektorom ukrajinského a poľského jazyka na univerzite v Göttingene a Marburgu. V r. 1993 vystúpil na XI. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave.

Analyzovaná kniha obsahuje 13 autorových vedeckých prác z rôzneho obdobia.

Otvára ju recenzia *Zur Geschichte der ukrainischen Lexikographie im 16.–17. Jh* (s. 1–21), v ktorej hodnotí Svobodov Ukrajinsko-latinský slovník z prvej polovice 17. storočia.

Druhý príspevok *Lexika „dytačoji movy” v Ukrajini* (s. 22–35) je z r. 1963 a bol publikovaný v *Zapyskach Naukovoho tovarystva Ševčenko* (New York, 177, s. 88–101). Autor v ňom sleduje systém slovotvorných a lexikálnych prostriedkov, ktorý používajú dospelí (matky, pestúnky) pri jazykovej komunikácii s deťmi do 4.–5. roku ich života. Horbatschovi sa podarilo zapísať detskú lexiku od informátorov (emigrantov) z 30 obcí na Ukrajine. Podľa neho treba vo vývine lexiky detskej reči rozlíšovať dve etapy. V prvej z nich (1.–2. rok života dieťaťa) deti pomenúvajú zvieratá, predmety a rozličné činnosti pomocou citoslovieč a onomatopojí (*krava – mu, mu-mu, mačka – miau-miau*). V druhej etape sa podľa autora v detskej reči objavujú dvoj- až trojslabičné slová na pomenovanie členov rodiny, okolitého sveta, jedla, hračiek, fyziologických potrieb (*ciacia, hračka, pajkaje, spi*). O. Horbatsch prichádza k záveru, že detská reč je nerozlučne spätá s citoslovcami, ktoré napodobňujú hlas zvierat a zvuky na ich privolanie. Detská reč na Ukrajine sa i napriek príbuznosti s ruštinou a poľštinou (na Zakarpatskej Ukrajine a v Báčke s maďarčinou a slovenčinou) vyznačuje celým radom zvláštností a svojrázností. Jej dôkladné preskúmanie prinesie ešte veľa nového materiálu a poznatkov. Autor si tiež všíma, ako si deti osvojujú lexiku v cudzojazyčnom prostredí (v Nemecku).

Príspevok *Nimecki pozyceni slova v ukrajinskij movi* (s. 50–74) odznel na Medzinárodnej konferencii *Nauka i kul'tura miž slovjanskymy i nimeckomovnym svitom*, ktorá sa konala v Kyjeve r. 1995. Výskyt germanizmov v ukrajinčine na základe slovníkov Želechovského, Hrinčenko a historických materiálov skúmal I. Šarovoľskij. Za hlavnú historickú príčinu preberania germanizmov považoval príchod nemeckých remeselníkov do ukrajinských miest v 13.–14. storočí. Kriticky sa k výsledkom výskumu Šarovoľského postavil D. Šelud'ko, ktorý mu vyčítal malý počet germanizmov identifikovaných v ukrajinčine. Šelud'ko skúmal výskyt germanizmov v ukrajinskej právnickej terminológii, v terminológii obchodu, remesiel a rozvinutého priemyslu na Západe. Výskumu germanizmov v ukrajinčine sa venoval aj R. Smal-Stockij. O. Horbatsch spracoval terminológiu plavby, vinohradníctva, kartársku terminológiu, karpatské spracovanie

dreva a plavenie dreva. Podľa neho drevorubačskú terminológiu a terminológiu plavenia dreva priniesli na Bukovinu v 19. stor. tirolskí Nemci.

O. Horbatsch skúmal výskyt germanizmov aj v ukrajinských nárečiach na Slovensku. V nárečovej lexike Ostrune identifikoval 155 germanizmov, v Krásnom Brode pri Medzilaborciach – 314, v lexike jedla, kuchynského riadu a tkáčstva v lingvistickom atlase Z. Hanudelovej 91 germanizmov.

V štúdií *Vplyv Knapiusovho „Tezavrusa“ na Maxymovyčiv latyn- „slovjanskyj“ Lexykon* (s. 75–89) sleduje stopy vplyvu diela poľského lexikografa 17. stor. na rukopisný Dictionarium Latino-Slavonum (ďalej Slovník) Joannisa Maximowicza. Maximowicz chcel Slovník (1718–1724) venovať cárovnej Kataríne I. pri príležitosti jej korunovania v nádeji, že ho dá vytlačiť. Do Verejnej knižnice v Peterburgu sa rukopis dostal zo zbierky grófa Tolstého a v roku 1991 urobil O. Horbatsch z mikrofilmu jeho faksimile. Pri písaní analyzovanej štúdie sa autor opiera aj o poznatky poľskej bádatelky dvoch vydaní Knapiusovho Thesaurusa Jadwigy Puzyninovej. Konštatuje, že lexika Slovníka obsahuje množstvo botanických, zoológických a mineralógických termínov podobne ako Thesaurus. Botanické názvy sú väčšinou kalky z Thesaurusa. Slovník po prvýkrát v ukrajinskej lexikografii uvádza turcizmy, ktoré sú sčasti termíny prevzaté z Knapiusa. Značnú skupinu slov v Slovníku tvoria germanizmy a rusizmy. Späťosť Slovníka s Tezaurusom umožňuje podľa autora štúdie stanoviť čas prenikania cudzojazyčných elementov (najmä orientalizmov) zaznamenaných lexikograficky do ukrajinčiny.

Jedenásť strán knihy tvorí slovníkové heslo o ukrajinistike, ktoré O. Horbatsch vypracoval pre Encyklopédiu ukrajinoznavstva (Paríž-New York 1995).

V štúdií *Novohrecka mova v oxfordskom Heptahloti (16.–17. st.)* analyzuje rukopisný 7-jazyčný slovník, v ktorom sú do indexu 2 720 latinských slov zo slovníka A. Calepinu z roku 1574 uvedené prekladové ekvivalenty z novogréčtiny, krymskej tatárčiny, osmančiny, arménčiny, ukrajinčiny a rumunčiny. Autor štúdie sa vyjadruje ku gréckym vokálom a konsonantom, lexike a výpožičkám z iných jazykov.

V príspevku *Korotkyj nimeckomovnyj samonavčitel' ukrajinskoji movy* (s. 105–111) analyzuje krátku knihu Čecha Karla Pichlera, ktorá je určená úradníkom v ukrajinskej časti Haliče. Karol Pichler poznával slovanské jazyky a ich históriu, predovšetkým poľštinu. Svoje vedomosti využil pri prekladoch do češtiny, ktoré uverejňoval v časopise Včela v rokoch 1841–1843. V knihe podáva prehľad písma (cyriliky) a gramatiky, uvádza zbierku porekadiel, krátky nemecko-ukrajinský slovník a zbierku najviac používaných zvrátov. Ukrajinský jazykový materiál knihy tvorí vtedajší jazyk vzdelanej vrstvy Haliče popretkávaný nárečovými slovami ako ho poznáme z gramatik J. Levyckého, J. Lozynského, J. Holovackého a I. Vahylevyča.

V nasledujúcej štúdií *Mova perekladu vidozvy cisaria Franca Josyfa „Do mojih narodov“ 1866 r.* (s. 112–122) analyzuje text pamiatky z 19. stor. Panovník František Jozef v tomto dokumente oslovuje národy svojej koruny a objasňuje zo svojho stanoviska budúcu vojnu. Výzva bola preložená aj do vtedajšieho haličského variantu spisovného jazyka. O. Horbatsch skúma foneticko-fonologickú štruktúru textu, jeho morfológiu, syntaktické a lexikálne zvláštnosti. Text pamiatky bol pravdepodobne preložený z nemčiny (originál autor k dispozícii nemal). Záver štúdie tvorí faksimile analyzovaného textu.

V ďalších troch štúdiách O. Horbatsch spracoval nárečový materiál, ktorý získal z ukrajinských enkláv na území Rumunska.

V štúdií *Fivd.-bukovynska hucul'ska hovirka i dijalektyčnyj slovnyk s. Brodyna pov. Radivei* (s. 123–275) analyzuje nárečový materiál z Brodyny, ktorý zapísal počas krátkej letnej návštevy enklávy v rokoch 1967–1974. Po charakteristike nárečových javov publikuje rozsiahly nárečový slovník a súvislé texty. V závere príspevku uvádza národné piesne lokality a ich melódie.

V nasledujúcom príspevku *Marmaroska hovirka i dijalektyčnyj slovnyk sela Pol'any nad r. Ruskovoju* (s. 276–323) podáva krátku charakteristiku fonetických a lexikálnych javov tohto ukrajinského nárečia v Rumunsku, uvádza bohatý slovník a nárečové texty. Ako prvý z ukrajinských dialektológov nárečie Pol'any preskúmal Ivan Paňkevč.

V štúdií *Fivdena bukovynsko-pokutska hovirka s. Mylešovec bl. Radovec* (s. 324–376) po krátkej charakteristike nárečia a folklórnych zvykov lokality autor publikuje bohatý nárečový slovník.

Abecedný nárečový slovník, ktorý dopĺňa všetky 3 štúdie z dialektológie, podáva všestranný obraz o slovnej zásobe územia s nárečím, ktorého výskum je veľmi zaujímavý. Nárečový slovník poslúži nielen ukrajinistom, ale všetkým slavistom, ktorí sa zaujímajú o slovanskú slovnú zásobu.

Analyzovanú knihu prác O. Horbača uzatvára príspevok napísaný po nemecky *Die mediterranen Elemente in der ukrainischen Schifffahrtsterminologie* (s. 377–381).

Každá štúdia obsahuje nemecké resumé.

8. zväzok vedeckých prác O. Horbatscha svedčí o všestrannej lingvistickej erudícii autora.

Prof. Olexa Horbatsch zomrel 23. mája 1997 v Nemecku vo veku 79 rokov, niekoľko týždňov po vyjdení analyzovanej knihy. Veríme, že jeho veľkolepé vedecké dielo bude žiť naďalej a s úžitkom sa k nemu budú vracat' aj nasledujúce generácie.

Mária Čizmarová

ŽIGO, P.: Kategória času v slovenskom jazyku

Bratislava, UK 1997. 115 s.

Čas ako kategória zaujíma dôležité miesto v systéme spoločenských i prírodných vied. V jednotlivých vedných odboroch sa čas chápe rozdielne. Špecifickým spôsobom sa táto kategória odráža v jazykovede. Najnovšia publikácia P. Žiga nadväzuje na jeho predchádzajúce výskumy v tejto oblasti a prináša syntetizujúci pohľad na kategóriu času v slovenčine.

Autor na rozdiel od iných prác zaoberajúcich sa touto problematikou neskúma prostriedky, ktoré slúžia na vyjadrovanie jednotlivých časových stupňov v slovenčine, ale ide mu „o postihnutie základných významových zložiek jednotlivých časových stupňov zo všeobecného hľadiska“ (s. 11). Za východisko si zvolil mieru postihovania metrických a topologických vlastností jednotlivými časovými stupňami v jednoduchej vete a jednotlivými typmi časových viet v súvetí, ako ich definoval J. Dubnička (*Čas a kauzalita*. Bratislava, Veda 1986, 266 s.) pri charakteristike času ako filozofickej kategórie. Metrické vlastnosti času (homogénnosť, izotropnosť) vyjadrujú jeho kvantitatívny aspekt, kvalitatívny aspekt času vyjadrujú jeho topologické vlastnosti (jednorozmernosť, jednosmernosť, spojitosť, usporiadanosť, nekonečnosť). Diachronicko-synchronický prístup umožňuje komplexný pohľad na kategóriu času a zreteľne odráža zmeny vo vyjadrovaní časových významov v jednotlivých obdobiach – v staroslovenčine, v predpisovnej slovenčine (16. – 18. stor.) a v súčasnom spisovnom jazyku.

V prvej časti monografie (s. 10–49) sa autor zaoberá kategóriou času v rámci jednoduchej vety, t. j. v morfolologickej rovine, v druhej časti (s. 50–102) sa zamerá na charakteristiku tejto kategórie na syntaktickej úrovni, v rámci súvetia.

V úvode prvej časti autor venuje svoju pozornosť doterajším definíciám kategórie času v jazykovednej literatúre (Pauliny, Oravec, Horák, Krupa). Zhodne s nimi sa domnieva, že východiskom pre časové posudzovanie dejov je subjektívne kritérium, ktorým je moment prehovoru. Na základe tohto kritéria charakterizuje základné časové stupne (prítomný, minulý a budúci čas) v primárnych i sekundárnych funkciách. V prítomnom čase okrem indikatívu prináša aj charakteristiku imperatívu, kondicionálu a lexikálno-gramatickej kategórie vidu, pretože kategórie spôsobu a vidu sa tiež podieľajú na vyjadrovaní času. Pri minulom čase rozlišuje prétéritum a dávnominulý čas, ktorý však nie je základným, len pomerným časovým stupňom. V chápaní autora spoločným termínom dávnominulý čas označujeme predminulý čas vyjadrujúci dej, ktorý sa uskutočnil pred iným minulým dejom aj dávnominulý čas vyjadrujúci dej, ktorý nasleduje po inom minulom dejí.

Retrospektívna charakteristika obsahuje údaje o systéme časov v staroslovenčine (aorist, imperfektum, pluskvamperfektum, futúrum exaktum). V komentári k diachronickej charakteristike (s. 40–49) si autor P. Žigo kvôli nedostatku súvislých textov a absencii kodifikačných prác z predpisovného obdobia všima stav v predpisovnej češtine, ktorá bola slovenčine najbližšia. Pri charakteristike metrických a topologických vlastností vychádza zo systému časov, ako ho opisujú jazykovedné práce J. V. Rosu, P. Doležala a D. Krmana ml. Zo spisovného obdobia uvádza chápanie kategórie času v kodifikačných prácach A. Bernoláka, E. Štúra a M. Hattalu, ktoré je už blízke dnešnému chápaniu.

V prehľadnej tabuľke (s. 47–48) označuje mieru postihovania metrických a topologických vlastností jednotlivými časovými stupňami. Na základe zmien v miere postihovania týchto vlastností vysvetľuje vývinové zmeny v sústave časov. Autorovi sa podarilo dokázať, že napriek svojej špecifickosti gramatický čas odráža „všeobecné zákonitosti kategoriálneho systému všeobecných vied v celej jeho šírke i hĺbke“ (s. 49).

V druhej časti monografie autor podrobne rozoberá časový vzťah dvoch dejov v súvetí. Zvolil si rovnaký postup ako v prvej časti práce – opis synchronného stavu (s. 50–70), charakteristika súvetí s časovým významom v staroslovenčine (s. 70–81) a v predpisovnej slovenčine (s. 81–94). Autor postihuje všetky významové odtienky, ktoré konkretizujú časový vzťah hlavnej a vedľajšej vety. Okrem tejto klasifikácie sa doteraz časovým vzťahom dvoch dejov v spisovnej slovenčine podrobne zaoberala len A. Ferenčíková (Temporal Relation of two Actions and its Expressing by the complex Sentence. In: A Reader in Slovak Linguistics. Studies in Semantics. München, Verlag Otto Sagner 1992, s. 125–151). Analýzou časového vzťahu dvoch dejov v súčasnom spisovnom jazyku autor P. Žigo vyčleňuje 22 významových typov súvetí, v staroslovenčine 21 typov, pri súvetiach v predpisovnom období opäť 22 typov. Vo všetkých troch skupinách možno na základe rovnakých kombinácií topologických vlastností (metrické vlastnosti tu nie sú relevantné) v rámci týchto typov vyčleniť 10 skupín. Ich opodstatnenosť autor dokazuje aplikáciou poznatkov z oblasti kombinatoriky. Počet možných kombinácií ukazuje, že 22 významových typov súvetí vytvára 10 základných skupín, „ktoré vyjadrujú z hľadiska kategórie času univerzálne nevyhnutné na vyjadrenie súčasnosti, následnosti alebo predčasnosti deja hlavnej vety a časovej vedľajšej vety a postihujú zároveň kompaktnosť – nekompaktnosť jednotlivých dejov. Tieto univerzálne platia pre všetky jazyky, ktoré sú svojim jazykovým systémom schopné vyjadrovať minulosť, prítomnosť a budúcnosť“ (s. 70). Autor na základe dôkladnej analýzy dospel k záveru, že významová štruktúra súvetí s časovou vedľajšou vetou v staroslovenčine a predpisovnej slovenčine sa podstatne nelíši od stavu v súčasnom jazyku, pretože odráža logické zákonitosti v jazyku, ktoré sa v rozličných obdobiach nemenia. Menia sa len prostriedky na vyjadrovanie jednotlivých významov.

V komentári k časovým vedľajším vetám (s. 95–102) autor P. Žigo uvádza prehľadnú schému jednotlivých významových skupín (súčasnosť, predčasnosť a následnosť dejov hlavnej vety a vedľajšej vety) a podskupín s uvedením konkrétnych príkladov súvetí z jednotlivých období. Schéma zreteľne ukazuje sformovanosť všetkých typov súvetí už v starších obdobiach vývinu slovenčiny a rozdielnosť prostriedkov na realizáciu rovnakých významov.

Autor sa vo svojej publikácii, ktorá podáva podrobnú charakteristiku kategórie času v slovenčine, snažil poukázať na špecifiká jazykového času, ako aj na to, čo sa v ňom javí ako univerzálne. Práca zaujme novým prístupom k skúmanej problematike. Text sa narúša len väčším počtom tlačových chýb, ktorým sa pri textových korektúrach mohlo predísť.

Monografia P. Žiga *Kategória času* v slovenskom jazyku je zaujímavým a podnetným príspevkom k chápaniu kategórie času, ktorá je dôležitou zložkou jazykového systému. Je dôkazom toho, že aplikáciou poznatkov iných disciplín (filozofie a prírodných vied) na jazyk možno objasniť podstatu jeho kategoriálnych systémov a týmito výsledkami spätne prispieť k výskumu v iných špeciálnych i všeobecných vedách.

Aneta Lalíková

Slovenčina v historickom kontexte.

Nitra, Vysoká škola pedagogická 1996. 174 s.

Príspevky prezentované v tomto zborníku sú výsledkom dlhodobého, diachronicky orientovaného lingvistického, ale aj širšie kulturologicky zameraného bádania zacieleného na predpisovné a staršie spisovné podoby slovenčiny, na výskum písomných pamiatok cirkevnej a inej proveniencie, na historickú dialektológiu a onomastiku, na historickú frazeológiu a lexikológiu. Zborník obsahuje spolu 22 štúdií z pera popredných slovakistov, slavistov, ale aj príspevky nastupujúcej generácie mladých, resp. mladších jazykovedcov, ktoré odzneli na konferencii Slovenčina v historickom kontexte v dňoch 16.–17. mája 1996 v Nitre. Tento zborník, i keď to nie je vyjadrené explicitne, je venovaný okrúhlemu životnému jubileu poprednej slovakistiky a slavistiky doc. PhDr. Emy Krošlákovej, CSc., dlhoročnej aktívnej pracovníčky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Do zborníka medailón o vedeckej a pedagogickej práci jubilančky (s. 8–9) napísal M. Majtán. Súpis prác doc. PhDr. E. Krošlákovej, CSc. (s. 164–174) zostavil L. Dvonč.

V poslednom čase D. N. Trubačov (1991) aktualizuje teóriu stredodunajskej etnogenézy Praslovanov a argumentuje najmä jazykovým materiálom. Reakciou na tieto podnety je štúdiá R. Krajšoviča *Slovieni na strednom Dunaji a praslovanská genéza slovenčiny* (s. 10–13), v ktorej sa uvažuje o stredo európskom priestore len ako o báze prvotnej genézy čiže protogenézy Praslovanov, a to ešte v rámci indoeurópskej pospolitosti. Stredný Dunaj sa stáva sídlištým regiónom Slovienov – našich staroslovanských predkov – už ako výsledok druhej, návratnej fázy sťahovania Praslovanov do Karpatskej kotliny. P. Žigo (s. 14–27) skúma štruktúru časového vzťahu dvoch dejov v staroslovenčine cez spektrum metrických, ale najmä topologických vlastností času, akými sú usporiadanosť, jednosmernosť, spojitosť, jednorozmernosť i nekonečnosť. Autor na takomto základe zisťuje logiku sémanticko-syntaktickej štruktúry súvetí s časovou vedľajšou vetou. J. Doruľa (s. 28–31) sa zaoberá aktuálnym problémom vymedzenia a používania termínov Slováč – Slovensko na označenie našich bezprostredných predkov. P. Žeňuch (s. 32–42) skúma zložitú otázku jazyka v karpatskej oblasti od 16. do 19. storočia na materiáli literárnej tvorby v podmienkach cirkevnej únie, keď časť pravoslávia prešla pod jurisdikciu Ríma pri zachovaní cirkevnej slovančiny ako bohoslužobného jazyka. Autor konštatuje, že jazykom literatúry sa v skúmanej oblasti stáva cirkevná slovančina, ktorá sa prispôsobuje lokálnemu nárečovému prostrediu. O podiele levočských štúrovcov na formovaní spisovnej slovenčiny informuje J. Horecký (s. 42–43). K vedeckej profilácii zborníka významne prispievajú nitrianski slovakisti. Ľ. Kralčák (s. 45–49) skúma lexiku štúrovského obdobia a konštatuje značnú rozkolísanosť normy, čo možno hodnotiť i ako pozitívne východisko, keďže variantnosť podôb je stimulom pre následnú sémantickú i štylistickú diferenciaciu.

Súbor štúdií, ktoré analyzujú jazyk najstarších písomných pamiatok otvára príspevok E. Krošlákovej *Z lexiky Života Metoda* (s. 50–60). Autorka skúma názvy osôb v rámci cirkevnej hierarchie i širšie v náboženskej sfére, interpretuje výrazovú podobu, vykladá sémantiku, zaznamenáva polysémiu i synonymiu v rámci staroslovenčiny a uvádza aj ekvivalenty v latinčine, súčasnej slovenčine i v ruštine, ktoré dokladá ukážkami z pramenných zdrojov. L. Navrátil (s. 61–67) oboznamuje so staroslovienskými pamiatkami juridického obsahu.

V časti Historická dialektológia a onomastika I. Ripka (s. 81–85) analyzuje schopnosť nárečových slov (napr. *čerstvý*, *chudoba*, *páchnuť* a i.) vyjadrovať dva polárne protikladné významy a ukazuje, že v nárečiach je enantiosémia produktívnejšia a pestrejšia ako v spisovnom jazyku. Autor necharakterizuje iba kontrétnosť významov, ale aj mnohoaspektovú projekciu do komplementárneho vzťahu pojmov. A. Habovštiak v príspevku *Lexika nitrianskeho regiónu z hľadiska slovenskej a slovanskej lingvistickej geografie* (s. 86–93) na základe presvedčivých lexikálnych dokladov poukazuje na presah stredoslovenských nárečí do nitrianskej oblasti a skúma ich prekrytie na tomto území expanziou početných prvkov západoslovenskej proveniencie.

Z geograficko-historického pohľadu rozoberá častice s významom pravdepodobnosti a približnosti A. Ferenčíková (s. 106–110), pričom sa sústreďuje najmä na tie partikuly, ktoré sú slovesného a príslovkového pôvodu a vyjadrujú stanovisko k obsahu výpovede. T. Bánik (s. 111–116) ukazuje na materiálovlastného výskumu vývin lexiky v nárečí Čierneho Balogu. Pozornosť si zasluhujú i ďalšie príspevky (E. Krasnovskej, J. Skladanej, J. Krška, K. Balážikovej, R. Kuchára, A. Rajčanovej a T. Laličkovej), ktoré osvetľujú kontinuitu súčasnej jazykovej situácie slovenčiny s predchádzajúcimi vývinovými štádiami.

V časti Historická frazeológia a lexikografia (s. 136–144) M. Majtán informuje, že celá Biblia bola preložená do slovenčiny sedemkrát (v rozpätí rokov 1700–1995). Jazyk každého prekladu si zasluhuje osobitné monografické spracovanie. M. Majtán poukazuje na materiáli vybraného súboru frazém na rôznorodosť i podobnosť prekladateľských riešení. K. Habovštiaková (s. 149–153) hodnotí slovenské pranostiky ako vzácny relikv umeleckého slova, v ktorom sa zakonzervovali rozličné nárečové archaizmy.

Súbor príspevkov tohto zborníka je istým prierezom aktuálneho historickolingvistickeho bádania na Slovensku a chce byť impulzom na prehĺbenie a ďalší rozvoj výskumu v tejto oblasti.

Ludmila Eenediková

O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov.

Slavistický kabinet SAV, Bratislava 1997. 284 s.

Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie s analogickým názvom, usporiadanej Slavistickým kabinetom SAV v októbri roku 1996, je prvým krokom k zaplneniu medzery vo výskume biblických textov, ktorá u nás vznikla za predchádzajúce desaťročia. Dominantné zameranie konferencie na rôzne prekladové podoby Biblie je súčasťou širšieho kontextu záujmu európskej slavistiky a literárnej vedy o túto problematiku, prejavujúceho sa, medziiným, aj vo vzniku edície *Eiblia Slavica* v Nemeckej spolkovej republike. Prioritne však bolo motivované dlhodobým sústredeným úsilím Slavistického kabinetu splatiť jeden z našich dlhových voči vlastnej kultúrnej minulosti - vydať prvý kompletný slovenský preklad Biblie z polovice 18. stor., tzv. kamaldulskú Bibliu (ďalej KB), dostupnú doposiaľ iba v rukopisnej podobe. Konferencia sa tak stala priestorom jednak na prezentáciu výsledkov vedeckého výskumu KB, nevyhnutného pre kritické vydanie textu, jednak na konfrontáciu názorov na problematiku prekladov sakrálnych textov v jednotlivých slovanských kultúrach, obohatenú účasťou predstaviteľov viacerých vedných disciplín (jazykovedcov, literárnych vedcov, historikov, teológov) aj o interdisciplinárny aspekt.

Prvý tematický blok príspevkov zborníka uvádza štúdia J. Doruľu o jazykovej situácii na Slovensku v čase vzniku prekladu KB. Popri sumarizácii základných údajov o preklade zameriava sa najmä na tie vývinové tendencie slovenského jazyka, ktoré vytvorili predpoklady pre formovanie nadnárečovej kultivovanej podoby slovenčiny už v polovici 18. stor., tak ako to dokumentujú preklady kamaldulských mníchov. Hutná syntetizujúca interpretácia zložitých peripetií vývinu jazyka prezrádza mimoriadnu erudíciu autora. Jej základným leitmotívom je polemicky vyostrené odmietanie vplyvu češtiny na prirodzený jazykovo-historický vývin slovenského jazyka v jeho predpisovných podobách a zdôrazňovanie autonómnosti jeho vývinu. Štúdia tak zasadzujú blok príspevkov venovaných KB do širšieho kontextu a zároveň vymedzuje dominantný zorný uhol v jej skúmaní. Skôr než prekladateľské aspekty problematiky autorov príspevkov zaujíma výsledná jazyková podoba KB, vnímaná ako dôležitý medzník vo formovaní spisovnej slovenčiny, ako doklad úsilia slovenských vzdelancov o vytvorenie jej kultivovanej podoby už v predbernalákovskom období.

Lingvistickú analýzu prekladov zo skriptória kamaldulských mníchov (popri KB aj prekladu súboru duchovných cvičení, modlitieb a žalmov francúzskeho benediktína L. Blossia *Raj vernej duši*) a súdobého

latinsko-slovenského slovníka rovnakého pôvodu prinášajú príspevky E. Krasnovskej a J. Skladanej. Charakteristika morfológických tvarov, pravopisu a lexiky, bohato dokladaná materiálom analyzovaných pamiatok ukazuje, že normalizačné jazykové snahy prekladateľov KB a autorov slovníka mali systémový charakter. Smerovali k očividnej diferenciacii od českého pravopisného systému a k presadzovaniu domáceho slovenského úzu v gramatických javoch, i keď zároveň obe autorky pripúšťajú, že predpisovné jazykové útvary, a práve tak jazyk kamaldulských diel, boli ovplyvňované vo väčšej či menšej miere češtinou (s. 27, 53).

Charakteristiku prekladu KB dokresľujú príspevky V. Gregora *Latinské exegetické marginálie v KB* a P. Ženucha *K otázkam prekladu žalmov KB a kalvínskeho žaltára z r. 1752*. Posledné dve štúdie prvého bloku V. Judáka a J. Vožára sú dokladom plodnosti interdisciplinárneho prístupu k téme. Prvá popri širšom kontexte dejín rehole kamaldulov prináša informačne nasýtený a materiálovo precízne dokumentovaný obraz ich aktivity na Slovensku a druhá poskytuje cenné informácie o archívoch kamaldulských kláštorov z územia Slovenska v Budapešti. Spoločným menovateľom všetkých príspevkov prvého bloku je dôsledná práca s pramenným materiálom a dôraz na pôvodný výskum.

Na rozdiel od tematicky jednotného a odborne vyváženého bloku štúdií v prvej časti zborníka, jeho druhá časť, ktorú tvorí pätnásť príspevkov domácich i zahraničných autorov, je rôznorodnejšia. Popri lingvistickom prístupe, akcentujúcom či už teoretické hľadiská témy (J. Sabol, *Z problematiky znakovosti biblického textu*), alebo systémový materiálový výskum konkrétnych jazykových javov (E. Krošláková, *Frazeologizmy v slovenských prekladoch biblických textov*) zastúpená je tu i prekladateľská problematika (najmä v príspevkoch J. Zemánka a J. Pavloviča) a taktiež literárna alebo literárno-historická (príspevky E. Frimmovej a I. Vaška).

Chcela by som však podotknúť, že vzhľadom na tému konferencie, ktorá sa premietla aj do názvu zborníka, samotná prekladateľská problematika, ktorej podstatou je vzťah pôvodného a prekladového textu, špecifika transformačných operácií pri prenose textu ako organickej súčasti celého komplexu kultúrnych prejavov z jedného jazykového systému do druhého, je v zborníku zastúpená predsa len v menšej miere, než by sa dalo očakávať. Z tohto hľadiska nesporným obohatením zborníka sú príspevky zahraničných účastníkov, najmä D. Biernowskej z Poľska pod názvom *Renesančný charakter prekladov Eilii J. J. Wujka*, potvrdzujúci tradične vysokú úroveň vedeckého skúmania biblických prekladov v Poľsku, a A. Jaskevičovej (Bielorusko) *Fereklady Sviatoga Pisanija na belaruskuju movu*, ktorá prináša informácie o doposiaľ málo známych bieloruských prekladoch a zároveň odкрýva zložitý historický kontext formovania bieloruskej kultúry s prelínaním východných a západných kultúrnych i religióznych vplyvov. Determinovanosť vzniku prekladov tohto typu špecifikou jazykového a religiózneho vývinu ukazuje aj príspevek L. N. Smirnova (Moskva), zasvätený prvému, tzv. synodálnemu prekladu Biblie do ruštiny z r. 1876. Smirnov v ňom osvetľuje príčiny oneskoreného formovania ruského prekladu v porovnaní so strednou a západnou Európou nielen tradičným konzervativizmom východnej cirkvi, ale najmä zrozumiteľnosťou a osobitným statusom cirkevnoslovanského jazyka. Problematiku ruských prekladov dokresľuje príspevek R. Tuševovej (Peterburg), venovaný básnickému prekladu žaltára klasicistu Trediakovského z polovice 18. storočia.

K tomuto typu príspevkov by sme ešte mohli zaradiť podrobnú deskripciu, i keď miestami azda až príliš detailizovanú, dobových okolností vzniku prekladu a vydania prvého svätovojtežského Svätého písma J. Debnára a sumarizujúci príspevek E. Frimmovej *Žalmy v slovenskej renesančnej a humanistickej poézii*, ale inak je prekladateľská problematika v príspevkoch domácich účastníkov konferencie prezentovaná len z teologického pohľadu – najkomplexnejšie v príspevku J. Zemánka, formulujúceho kľúčové problémy a princípy ekumenického prekladu Biblie, so zreteľom na preklad starozákonných textov. Zároveň je to jediný príspevek, v ktorom je prekladová problematika Starého zákona nastoľovaná vo vzťahu k hebrejskému prototextu.

Ak už vrátime o aspektoch, ktoré pri širokom interdisciplinárnom prístupe k problematike v zborníku chýbajú, tak je to hlbší ponor do problematiky prekladu z literárneho zorného uhlu. Jeho absencia je citeľná

najmä preto, že absolútna väčšina príspevkov je materiálovo orientovaná na texty žalmov, pričom takmer každý z autorov zdôrazňuje ich literárnu povahu, ale tá je v analýzach prekladu reflektovaná buď iba okrajovo, alebo je prezentovaná len na úrovni deskripcie materiálu a čitateľskej reflexie (I. Vašk o, *Eiblickým jazykom básnikov*).

Nechcime však od iniciátorov zborníka viac, než mohli poskytnúť. Tým skôr, že ako celok zborník prináša nielen mnohostranný, odborne fundovaný pohľad na jednu z dôležitých etáp vo vývine nášho jazyka, ale zároveň aj vytvára seriózny základ pre ďalšie skúmanie textov, ktoré rozhodujúcim spôsobom poznamenali podobu európskej kultúry vo všetkých jej prejavoch.

Oľga Kovačičová

Beiträge zur Onomastik. Reader zur Namenkunde.

Hildesheim. I. Namentheorie. Red. F. Debus a W. Seibicke, 1989. II. Anthroponymie. F. Debus a W. Seibicke, 1993. III 1, 2. Toponymie. Red. F. Debus a W. Seibicke, 1996. IV. Namenkunde in der Schule. Red. R. Frank a G. Koß, 1994.

V 48. ročníku Jazykovedného časopisu (1997, s. 43–47) sme venovali hodnotiacu stať znamenitej medzinárodnej onomastickej príručke o vlastných menách (*Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*). V r. 1996 vydalo vydavateľstvo Georg-Olms-Verlag v rámci série Germanistische Linguistik posledný (piaty) zväzok veľkého súboru onomastických štúdií *Reader zur Namenkunde*. Výberom a publikovaním príspevkov, ktoré sa týkajú predovšetkým nemeckej onomastiky a vyšli po r. 1945, boli poverení Friedhelm Debus a Wilfried Seibicke, 4. zväzok *Onomastika v škole* pripravili na vydanie Rainer Frank a Gerhard Koß.

V sérii Germanistische Linguistik vyšli doteraz – ako uvádzajú vydavatia a vydavateľstvo tohto záslužného onomastického výberu – viaceré publikácie zo širokej oblasti vlastných mien, predstavujúcich dôležitú zložku slovnej zásoby, a vydavateľstvo chce v tomto smere pokračovať. Vďaka interdisciplinárnej povahe náuky o vlastných menách sa popri jazykovedných aspektoch uplatňovali aj zreteľ iných vied, ako je história, geografia, právne a náboženské dejiny. Novšia onomastika obohatila prevažne jazykovohistorickú a jazykovezemepisnú bádateľskú perspektívu o hľadiská jazykovoteoretické, sociolingvistické, psycholingvistické, pragmatické a literárno-štylistické. Do recenzovaného výberu *Reader zur Namenkunde* sa vydavatia usilovali zahrnúť príspevky, ktoré sú dôležité pre vývin onomastického bádania. Dielo má slúžiť odbornej i laickej verejnosti a v neposlednej miere učiteľom i študentom pri školskej výuke, ako aj pri akademickom vzdelávaní. Usporiadanie príspevkov v rámci čiastkových onomastických disciplín, resp. vo vymedzených tematických okruhoch (zväčša) podľa doby publikovania ukazuje vývinovú líniu onomastického bádania. Jednotlivé štúdie sa odlišujú v pôvodnom znení; mnohí autori využili možnosť načrtnúť ďalší priebeh svojich výskumov dodatkami alebo doplnkami k pôvodnému zneniu textu.

Usporiadanie príspevkov v tejto sérii sa výrazne odlišuje od spomenutej medzinárodnej príručky. Kým v *Namenforschung* stoja v popredí články (250 autorov zo 45 krajín) informujúce o stave a dejinách onomastických výskumov v rozličných krajinách sveta a najmä štúdie zaoberajúce sa teoretickými a metodologickými otázkami onomastiky a jej interdisciplinárnymi vzťahmi, v sérii *Beiträge zur Onomastik* boli zo 163 príspevkov zaradené do prvého zväzku články týkajúce sa teórie mien (: o vzťahu *nomen proprium* a *nomen appellativum*, o onomastických štruktúrach, o jazykovezemepisných a sociolingvistických aspektoch, ako aj literárno-štylistických aspektoch vlastných mien), ale jadro súboru tvoria štúdie analyzujúce z jazykovedného, historického, sociolingvistického, psychoonomastického i špecificky onomastického

hľadiska prevažne nemeckú súčasnosť alebo historickú antroponymiu a toponymiu. Posledný zväzok je venovaný prakticko-didaktickým otázkam vlastných mien.

Pri výbere príspevkov zostavovateľa kladli dôraz na fungovanie vlastných mien v spoločenskej komunikácii. Na začiatok jednotlivých zväzkov zaradili všeobecnejšie zamerané štúdie. Nasledujú príspevky patriace do určených širších tematických okruhov. V II. zväzku sú to: osobné mená v jednomennej sústave a rodné mená; priezviská; väčšia pozornosť sa venuje neoficiálnemu pomenovaniu; tematický okruh „osobné mená v prenesenom použití“ sa týka najmä slovotvorných variantov v bežnej komunikácii. Podnetné sú tu napr. príspevky, v ktorých sa uplatňuje textologické (R. Harweg), komunikačné a socioonomastické (D. Hartmann, F. Debus) a psychoonomastické (R. Frank, V. Kohlheim) hľadisko. Základný význam pre štúdium priezvisk má stať E. Pulgrama *Historicko-sociologický výskum moderných priezvisk*. Širším záberom zaujme príspevek H. Scherdt a o neoficiálnom menom systéme jednej obce i Debusove výskumy kreativity v osobnom pomenovaní.

Vzhľadom na šírku analyzovanej toponomastickej problematiky a na hĺbku historickej dimenzie toponymie vydavateľia rozdelili toponomastickú časť do dvoch zväzkov: III, 1: ojkonymia, III, 2: anojkonymia. V predslove k tomuto 3. zväzku sa F. Debus a W. Seibicke zamýšľajú nad doteraz nejednotnými kritériami členenia onymie (a onomastiky). Modifikujú návrh U. Diederichsena, odborníka pre právne aspekty vlastných mien, a predkladajú na diskusiu svoj návrh. Na rozdiel od obvyklejšieho členenia na tri základné onymické priestory (bionymický, geonymický a chrématonymický) začleňujú pomenovania, ktoré vznikli ľudskou činnosťou a nie sú fixované v teréne, chrématonymá, do prvých dvoch okruhov. Poukážeme aspoň na niektoré príspevky. Metodickým otázkam výskumu ojkoným venuje pozornosť W. Laur, G. Koß uvažuje o diferenciacii a lokalizácii ako o štruktúrnych princípoch toponymie (podľa našich výskumov obsahová zložka toponyma určujú ešte niektoré ďalšie onymicky relevantné vlastnosti, predovšetkým [sídelnosť] // [nesídelnosť]). Otázke identifikácie miestnych názvov doložených v historických listinách venujú prehĺbené príspevky R. Schützel a H. Tiefenbach. O. Ripecka sa zamýšľa nad klasifikačnými kritériami nemeckých toponým slovanskeho pôvodu, E. Eichler ukazuje slovanský podiel na nemeckej ojkonymii. V zväzku o terénnych názvoch zaujmú napr. články venované metodickým otázkam výskumu ojkoným (W. Kleiber, M. Born), kriticky sa hovorí o využívaní štatistických metód (G. Bauer), F. Debus hodnotí otázku terénnych názvov ako historického prameňa. Z historicko-etymologického hľadiska sa skúmajú germánske (J. Udolph) a staroeurópske (W. Schmid) hydronymá. Do tohto zväzku sú zaradené nielen články, ktorých predmetom je analýza názvov vrchov, ulíc, krajov, štátov, ale aj mien hviezd a súhvezdí.

Zväzok (*Onomastika v škole*) prináša rozmanitý a veľmi užitočný materiál pre školskú výchovu, pre učiteľov i žiakov. Aj pre našu školskú prax je užitočné vidieť, ako sa môžu onomastické poznatky prenášať do vyučovacieho procesu. Najmä G. Koßove príspevky sú tu priam ukázkové.

Do recenzovanej onomastickej série boli zaradené iba niekoľké slavistické štúdie. Jednak príspevky, ktoré sa týkajú nemecko-slovanských jazykových kontaktov (E. Eichler, O. Ripecka, K. Hengst), jednak teoretické príspevky so všeobecnejším dosahom (V. Blanár: *Der linguistische und onomastische Status des Eigennamens, I a Personennamen und Sprachgemeinschaft, II*).

Celkovo predstavuje súbor štúdií *Reader zur Onomastik*, I–IV, vzácny výber onomastických príspevkov publikovaných za posledné polstoročie. Spolu s medzinárodnou onomastickou príručkou *Namenforschung* tvoria na dlhé roky základný prameň pre každého bádateľa, ktorý chce materiálovo, ale najmä metodicky a metodologicky rozšíriť vlastné prístupy a pohľady. Využívaním týchto onomastických kompendií správnejšie postihneme, kde našej onomastike ešte ostávajú „prázdne“ miesta a kde (prinajmenšom) držíme krok s vývinovým trendom súčasného onomastického výskumu.

Vincent Blanár

WOLNICZ-PAWŁOWSKA, E.: Antroponimia lemkowska na tle polskim i słowackim XVI – XIX wiek.

V krajine s bohatou onomastickou tradíciou vyšla publikácia, ktorá vo významnej miere prispieva aj k poznaniu slovenskej antroponymie. Ústav slavistiky Poľskej akadémie vied vydal v edícii Jazyk v pohraničí (Język na pograniczach) v r. 1993 komparatívnu prácu poľskej dialektologickej a onomastičky Ewy Wolnicz-Pawłowskej, venovanú téme dosiaľ komplexne nespracovanej – lemkovskej antroponymii.

Lemkovia – na Slovensku označovaní ako etnická skupina identifikovaná s Rusínmi alebo aj etnická skupina ukrajinského národa – dnes žijú prevažne na území Ukrajiny a v pohraničných oblastiach juhovýchodného Poľska a východného Slovenska. Ich dejiny sa spájajú s dejinami Poľska, Uhorska, Rakúsko-Uhorska, Československa i ZSSR, pričom v rámci týchto štátnych útvarov dochádzalo v priebehu storočí ku kultúrnemu, a teda aj jazykovému vplyvu najmä poľskému, slovenskému, maďarskému, ale aj nemeckému a rumunskému, na ukrajinský základ.

Autorka v úvode svojej štúdie podáva stručné, zato však historikmi, etnografmi, onomastikmi i lingvistami precízne doložené dejiny lemkovského etnika od najstarších zmienok v historických prameňoch v podstate až po súčasnosť, pričom veľkú pozornosť venuje práve kontaktom so susedmi, najmä západoslovanskými, ktorých vplyv, ako sa ukázalo, bol veľmi silný, čo možno zreteľne pozorovať práve na vývine antroponymie.

Cieľom práce je teda predstaviť historický materiál, analyzovať ho, porovnať lemkovské antroponymá s antroponymami západných slovanských jazykových susedov na severe (Poľsko) a na juhu (Slovensko) a určiť hlavné smery rozvoja lemkovského antroponymického systému na poľskom a slovenskom pozadí.

Štúdia je postavená na bohatom materiáli, ktorý autorka čerpala z tlačných i rukopisných prameňov rozličných žánrov, písaných v rozličných jazykoch (po latincky, poľsky, ukrajinsky, slovensky, maďarsky a nemecky), z obdobia od 16. do prvej polovice 19. storočia, keď sa – ako uvádza Pawłowska v zhode so všeobecným konštatovaním – proces vývinu priezvisk, na rozdiel od krstných mien, ustálil. Pri krstných menách – vzhľadom na ich pokračujúci vývin – autorka brala do úvahy aj materiál z 2. polovice 20. storočia. Tento materiál nebol doposiaľ predmetom komplexného štúdia v poľskej lingvistickej literatúre. (Analyzovaný bol len čiastkový materiál z rozličných časových úsekov v parciálnych prácach, na ktoré autorka nadväzuje.)

Zo sociálno-geografických súvislostí vyplýva, že väčšinu excerptovaného materiálu tvoria prevažne mená z vidieckeho prostredia (roľnícke a pastierske), meštianske sa vyskytujú zriedkavo a šľachtické sú výnimočné, aj to väčšinou pomaďarčené alebo ponemčené, čo súviselo s identifikáciou obyvateľstva práve na sociálnej báze.

Lemkovská antroponymia potom okrem ukrajinského jazykového základu obsahuje v sebe viacero iných elementov vrátane najstarších vrstiev rumunského pôvodu, nových poľských, slovenských, maďarských a nemeckých. Tieto zložky môžeme nájsť ako v lexike, tak aj v morfológickom systéme lemkovských vlastných mien.

Samotná analýza pozostáva z dvoch veľkých celkov: prvý je venovaný krstným menám – základným i derivátom, cudzím hypokoristikám i menám nejasným. V skupine krstných mien je proces približovania lemkovskej antroponymie k antroponymickým systémom západoslovanských susedov badateľný najmä na výpožičkách poľských a slovenských mien v lemkovskej antroponymii, najmä v ich derivovanej podobe.

Druhá, obsiahlejšia časť sa zaoberá prírmenami, ktoré sa v priebehu vývinu často ustálili ako priezviská. V tejto sa práci označujú ako „okreslenia dodatkowe“, a chápu sa ako nadradený pojem nad termínom priezvisko. Sú – podľa spôsobu tvorenia a vzniku – rozčlenené do niekoľkých skupín: na prírmená pochádzajúce z krstných mien (tie sa delia na prírmená majúce ekvivalent v súbore mien; základné mená vo funkcii prírmen, alternačné deriváty vo funkcii prírmen, paradigmatické deriváty vo funkcii prírmen, sufixálne deriváty vo funkcii prírmen, tvary vokatívú vo funkcii prírmen, cudzie hypokoristiká vo funkcii prírmen – a na prírmená nemajúce ekvivalenty v súbore mien – sem sú zaradené základné mužské mená s apelativizovaným

významom vo funkcii prímen, ženské mená vo funkcii prímen, paradigmatické deriváty, sufixálne deriváty, neohybné formy genitívu singuláru i plurálu a vzťahové deskripcie), prímená zhodné s apelatívami (prímená charakterizujúce a prímená zhodné s názvami profesií a funkcií), prímená zhodné s etnickými pomenovaniami, prímená zhodné s geografickými názvami, paradigmatické deriváty odvodené od apelatívnych základov, etnických a geografických názvov, sufixálne deriváty odvodené od apelatívnych základov, etnických a geografických názvov, neohybné formy genitívu singuláru i plurálu a jednotkové deskripcie (vzťahové deskripcie a miestne deskripcie).

V kategórii prímen autorka konštatuje proces konvergenencie lemkovského, poľského a slovenského antroponymického systému ako výsledok spoločnej tendencie redukovať počet opisných foriem v prospech sufixálnej derivácie. Vo všetkých troch porovnávaných jazykoch je najvýraznejšou tendenciou sufixálna derivácia pomocou polyfunkčnej prípony *-s'kyj* (Poľsko: *-ski*, Slovensko: *-ský*). V analyzovanom materiáli autorka zaregistrovala úbytok patronymických foriem ako *-ov*, *-in* (*-yn*), *-ovič*, (*-ovych*) a **-et*. Na druhej strane nenastali veľké zmeny v pomere prímen odvodených od krstných mien a odvodených od iných základov. Percentuálne zastúpenie derivácie od krstných mien je viac-menej konštantné. Ale keď sa porovná situácia v 16. storočí so súčasnosťou, možno pozorovať vo vývoji lemkovských antroponým zblížovanie so západoslovanskými antroponymickými systémami. Všetky (tieto) konštatovania autorka dokladá presnou štatistikou, ktorá je aj základom tabuliek, veľmi prehľadne ilustrujúcich celú prácu.

Celkovo sú lemkovské antroponymá v Poľsku charakterizované silným vývinovým dynamizmom charakterizovaným špecifickými vlastnosťami, ako východiskovo silné zastúpenie singulárnych deskripcií, široké využitie pragmatických derivácií a petrifikovaných neohybných foriem a častý výskyt matronymických mien.

Analýza materiálu z rozličných rovin ukázala, že poľský antroponymický systém je veľmi stabilný a ustálil sa už koncom 16. storočia s dvoma základnými spôsobmi tvorenia antroponým: sufixálnou deriváciou a vytváraním prímen prenesením z iných slovných druhov, najmä z apelatív, a krstných mien.

Hlavným smerom rozvoja lemkovskej antroponymie bolo jej priblíženie sa k západoslovanským systémom (z prvotného východoslovanského základu), pričom vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že sa priblížila viac k slovenskému antroponymickému systému ako k systému poľskému. Lemkovský antroponymický systém je na rozdiel od poľského veľmi dynamický a zaznamenal prudký vývin. Slovenské antroponymá stoja kdesi uprostred medzi výrazne stabilným poľským a výrazne dynamickým lemkovským antroponymickým systémom.

Na záver nám nezostáva iné, len zopakovať, že máme do činenia s komplexnou prácou, ktorá je významným prínosom do poľskej antroponomastiky a zároveň prispieva aj k hlbšiemu poznaniu rusínskej problematiky u nás.

Alexandra Rajčanová

MIROŚLAWSKA, W.: Nazwy osobowe mieszkanców Lutomierska (XVII–XVIII w.).

Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1997. 148 s.

Monografia prináša a spracúva antroponymický materiál z dvoch farností Lodžskej diecézy (z farnosti Lutomiersk z r. 1615–1757, Kazimierz z r. 1622–1656).

Autorka si vzala za cieľ zhromaždiť a podľa možnosti všestranne analyzovať historické osobné mená zodpovedajúce dnešným priezviskám, ako to sama presne v úvode formulovala, pretože, ako ďalej píše v úvode, zhromaždené priezviská nezodpovedajú celkom obsahu tohto termínu v súčasnom chápaní – nie vždy sa nimi pomenovali všetci členovia rodiny, nie vždy boli dedičné a vykazujú veľkú neustálenosť.

Treba však povedať, že ako publikovaný materiál umožňuje sledovať neustálenosť priezvisk, tak neumožňuje získať presvedčenie o dedičnosti, hoci matriky z Lutomiarska zachytávajú viac ako 140 rokov, teda obdobie dostačujúce natakéto zistenia. Bolo by iste zaujímavé, keby bola autorka popri úvodnom konštatovaní ukázala aj na niekoľkých príkladoch napr. nededičnosť, pretože matriky samotné istotne dedičnosť podporovali a upevňovali. Neustálenosť formy priezviska možno dokumentovať desiatkami príkladov, to na neustálenosť dedičnosti poukazuje iba nepriamo, a tak sa treba uspokojiť s autorkiným už spomenutým konštatovaním.

Spracovaný antroponymický materiál zo 17. a 18. stor. odráža nestabilitnosť, neustálenosť priezvisk, varianty zápisov priezvisk tých istých osôb sa vyskytujú dosť často, napr. *Eugaj* 1632 – *Eugajski* 1639 či *Eugajczyk* 1647 – *Eugajski* 1628 (poľ. *bugaj* býk, bujak); *Eujnowicz* 1731 – *Eujnowski* 1729 (bujný); *Gręda* 1703 – *Grędka* 1689, 1701 (poľ. *gręda*, *grędka* hrada, hriadka); *Skowronek* 1700, 1713 – *Skowronkowicz* 1686, 1701, 1711 (poľ. *skowronek* škovránok); *Świder* 1642, 1656 – *Świderek* 1654 (poľ. *świder* nebožieč); *Wdowiec* 1637 – *Wdowiezyk* 1625; *Wdowic* 1642 – *Wdowik* 1639 – *Wdowiezyk* 1648 (vdovec); vyskytuje sa aj viac variantov zápisov mena tej istej osoby, napr. *Dziedzik* 1711 – *Dziedzio* 1735 – *Dziedziuch* 1743 (dedo); *Grzywa* 1743 – *Grzywka* 1733, 1737 – *Grzywiński* 1732, 1735 (poľ. *grzywa* hriva); *Marek* 1686, 1705 – *Maraszek* 1688, 1705, 1708 – *Markowicz* 1867; *Mordal* 1689 – *Mordalik* 1692 – *Mordalowicz* 1733 (poľ. *morda* papuľa) alebo aj *Rajek* 1745 – *Rajczak* 1731 – *Rajczaczek* 1730, 1743 – *Rajczaszek* 1740 – *Rajczyk* 1735 (poľ. meno *Rajek* < Reinhard) a pod.

Ťažiskom práce je slovník priezvisk s dôkladnou dokumentáciou vyxcerpovaných mien, s krátkymi výkladmi a s odkazmi na ďalšie mená v hesle zachytených osôb (s. 8–119). V slovníku uplatnila autorka zreteľ predovšetkým na analýzu osobných mien ako jazykových jednotiek a tak jednotlivé varianty predstavuje iba najstarším a najmladším zápisom (preto v slovníku nemožno sledovať napr. dedičnosť). Dostatočné množstvo dokladov predstavuje tvorenie ženských prechýlených podôb priezvisk v poľštine.

V kapitole o klasifikácii sa autorka usilovala vyrovnat' s otázkou štruktúry a tvorenia priezvisk so zreteľom na východiskové apelatívne i propriálne formácie. Prijala na rozdiel od vicerych starších prác „onomastické“ hľadisko, zdôrazňujúce zreteľ na tvorenie propria, v tomto prípade na tvorenie priezviska, a nie iba na jazykovú štruktúru priezviska.

Monografia W. Mirosławskej prináša pre slavistu i pre slovakistu primerane spracovaný cenný porovnávací antroponymický materiál, zaujímavý aj z lexikálnej stránky, a zaraďuje sa medzi antroponomastické práce poľských autorov o historickej antroponymii (o historických priezviskách), akými sú monografie H. Boreka a U. Szumskej, J. Bubaka, J. Mączyńskiego, E. Wolniczowej-Pawłowskiej, D. Kopertowskiej, M. Czapllickej-Niedbalskej a i.

Milan Majtán

HANNAN, K. : Borders of language and identity in Teschen Silesia.

Peter Lang Publishers 1996. 244s.

V minulom roku vyšla v USA práca amerického slavistu, pôsobiaceho na Texaskej univerzite v Austine, ktorá zaujme jednak dôsledným sociolingvistikým pohľadom na zvolenú problematiku, jednak tým, že predstavuje pohľad „zvonka“ v tom najlepšom zmysle tohto slova, teda pri dôkladnom poznaní problematiky si zachováva odstup a nadhľad. Zaoberá sa jazykovo i sociálne prítlačlivou oblasťou Tešínskeho Sliezska, najjuhovýchodnejším cípom historického Sliezska, ktoré sa zo súčasného geografického pohľadu nachádza na oboch stranách česko-poľskej hranice. Táto oblasť sa vydeľuje na základe historického administratívneho celku Tešínskeho vojvodstva. Pre tú časť vojvodstva, ktorá sa dnes nachádza na území Českej republiky, používa autor poľský termín Zaolzie (Zaolšie).

Skúmaná oblasť je prítlačivá z niekoľkých príčin: v oblasti Tešínskeho Sliezska sa stretávajú hranice historického Sliezska, Moravy, Slovenska a Malopoľska; Tešínske Sliezske stáročia existovalo ako hraničná oblasť s prechodnou poľsko-česko-nemecko-slovensko-valašskou kultúrou a predstavuje tak oblasť s pomerne komplikovanými etnickými vzťahmi, o čom hovorí už len jednoduchý výpočet etnoným, používaných na označenie príslušníkov etnika danej oblasti: Nemeč, Rakúšan, Šlázak/Šlázok, Poliak, Čech, Moravan, Čecho-Slovan, Čecho-Slovák. Priestorovo i jazykovo reprezentuje Tešínske Sliezske stred nárečového kontinua, ktoré zahŕňa češtinu, poľštinu a slovenčinu. Nečudo, že jednými z ústredných pojmov práce sú pojmy hranica a kontinuum, resp. hranica v kontinuu. Na základe osvetľovania týchto pojmov, vysvetľovania peripetií vzájomných vzťahov s nimi spojených otázok prichádzame postupne spolu s autorom k výslednému obrazu. A hoci je základné určenie práce lingvistické a východiskovým bodom je jazyk a jazyková situácia, autor vykonáva nevyhnutné exkurzy do oblasti histórie, náboženských dejín, geografie, etnografie, etnického vedomia a politiky. A práve tu treba oceniť autorov prístup, v ktorom sa zámerne usiluje zladit' niektoré kontroverzné názory na danú problematiku. Pomáha mu v tom aj úctyhodná bibliografia, veď jednou z autorových ambícií, ako sa k tomu v úvode práce sám priznáva, bolo zhromaždiť čo možno najkompletnejšiu bibliografiu o danom území, neobmedzujúcu sa však len na otázky jazyka a etnicity.

Základné ciele monografie možno teda vidieť v úsilí identifikovať a definovať významné zemepisné hranice, hranice etnografického, politického a náboženského vývinu, ako aj vývinu etnického vedomia vo vzťahu k jazykovým hraniciam; ďalej poukázať na základné smerovanie jazykových zmien danej oblasti a uvažovať o tom, do akej miery odzrkadľuje jazykový vývoj územia sociálne pohyby medzi hovoriacimi.

Pri určovaní jazykových hraníc sa autor zaoberá tak otázkou vývinu dialektov, ako aj otázkami spisovného jazyka, či lepšie jazykov, ktoré sa na danom území uplatňovali. V súvislosti so skúmaním dialektov danej oblasti niekoľkokrát poukazuje na odlišný pohľad poľských lingvistov a českých (resp. slovenských) lingvistov. Podľa lingvistov poľskej národnosti predstavujú tešínske dialekty (teda dialekty bývalého Tešínskeho vojvodstva), vrátane tých, ktorými sa hovorí na území Českej republiky, podskupinu sliezkych dialektov, teda patria do jednej z piatich skupín poľských dialektov (okrem toho rozlišujú na danom území ešte lašské dialekty); väčšina českých lingvistov odlišuje na jednej strane dialekty, ktorými sa hovorí na území Poľska, na druhej strane dialekty poľsko-českého zmiešaného pruhu a lašské dialekty. Oba pohľady sa však zhodujú v tom, že v tejto oblasti je identifikovateľný zväzok izoglos, na ktorého základe sa dá určiť jazyková hranica. Z pohľadu „vlastného“ a „toho druhého“ jazyka však definujú túto hranicu odlišným spôsobom. Podľa autora je naznačená odlišnosť v triedení dialektov zapríčinená odlišným uhlom pohľadu: kým poľskí lingvisti uprednostňujú diachronický prístup, z historického hľadiska totiž prevládajú v týchto nárečiach prvky poľského fonologického a morfológického systému, českí, naopak, synchronický prístup, sústreďujú sa teda na obdobie, keď sa v týchto nárečiach posilňuje zastúpenie českých prvkov. Autor si osvojuje oba prístupy a pri diachronických výkladoch pracuje s klasifikáciou poľských lingvistov, pri synchronických sa zasa pridŕža názorov českých dialektológov. Porovnáva hláskový systém a niektoré morfológické znaky tešínskych dialektov a spisovnej poľštiny, češtiny a slovenčiny (táto časť by zrejme potrebovala precíznejšiu korektúru, aby sa z nej odstránili niektoré nepresnosti a preklepy) a charakterizuje susedné lašské, goralské a kysucké nárečia. Dochádza k záveru, že znaky jazykového vývinu reflektujú historický vývin bývalého Tešínskeho vojvodstva: kým najranejšie obdobie vývinu jazyka tohto územia bolo späté s lechickou jazykovou skupinou, a tak sú fonologické a morfológické znaky pravidelne spoločné s poľštinou, ďalšie obdobie vývinu nastalo vtedy, keď sa vojvodstvo dostalo pod politický a kultúrny vplyv Čiech, čo sa zasa odráža v charaktere slovnej zásoby a syntaxe. A len keď berieme do úvahy slovnú zásobu a syntax, spĺňajú tešínske dialekty kritériá prechodných nárečí.

Hoci niektoré sociolingvistické prístupy k jazykovým zmenám majú tenenciu podceňovať dôležitosť a vplyv spisovných jazykov, podľa autorových pozorovaní to boli práve spisovné jazyky, ktoré v sociolingvistických vzťahoch Tešínskeho Sliezska zohrávali významnú úlohu. Preto sa v práci venuje dosť priestoru komplikovaným peripetiám používania spisovných jazykov na území Tešínskeho Sliezska, teda

postupne a striedavo spisovnej poľštine, češtine a nemčine, a ich vzťahu k varietám, ktoré prevažne slúžili na ústnu komunikáciu. Sústreďuje sa na obdobie 20. storočia a v skúmaní jazykovej situácie pokračuje až do 90. rokov. Robí tak na základe štúdia literatúry, ako aj vlastného pozorovania a prieskumu, ktoré v danej oblasti vykonával počas viacerých pobytov v 80. a 90. rokoch.

Najzávažnejší medzník vo vývine Tešínskych dialektov tvorí rok 1920, teda rok vytýčenia novej politickej hranice medzi Poľskom a Československom. V medzivojnovom období sa tešínske nárečia začali rozlišovať tromi základnými smermi, ktoré v podstate korešpondujú s rozdelením ich používateľov na: (1) etnických Poliakov na poľskom území, (2) etnických Čechov na území Zaolšia a (3) etnických Poliakov na území Zaolšia. Pre všetky tri skupiny je charakteristické, že neexistujú monolingválni používatelia istého nárečia, že hovoriaci, používajúci varietu „po našymu“, teda bežný hovorený jazyk Tešínskeho Sliezska, zvyčajne ovládajú a používajú buď spisovnú češtinu alebo poľštinu (etnickí Poliaci zo Zaolšia najčastejšie oba jazyky) a že v ovládaní a používaní tradičného dialektu sa prejavuje generačné kontinuum. A hoci sa tradičný dialekt na tomto území zachoval výraznejšie než v ktorejkoľvek západoslovanskej oblasti, je podľa autora evidentné, že tu, ako aj na území susedných lašských a goralských dialektov, sa teritoriálne dialekty postupne pretvárajú, a to pod vplyvom príslušných národných jazykov. Postupne sa strácajú tie črty, ktoré sú prechodné vzhľadom na susedný jazyk, ale chýbajú v príslušnom národnom jazyku. Takýto vzťah medzi prechodnými dialektmi a národným jazykom nie je recipročný, keďže ani jeden zo spisovných jazykov, ktoré sú v dotyku so spomínanými dialektmi, nebol nimi ovplyvnený. Tie črty tradičných dialektov, ktoré sa pretvorili pod vplyvom národných jazykov, sú stratené a existuje len veľmi malá pravdepodobnosť, že sa niekedy znova objavia.

Medzníkový rok 1920 má význam aj pri formovaní národnej identity obyvateľov oblasti. Tešínske Sliezsko, ktoré bolo dovtedy zjednotené spoločnou kultúrou a bežným hovoreným jazykom, bolo rozdelené hranicou, ktorá sa skoro stala aj hranicou jazykového a etnického vedomia. Politická hranica sa tak začala cítiť ako kultúrna hranica. Po 2. svetovej vojne sa etnické vedomie vyvíjalo v podstate tak, že ten spisovný jazyk, ktorý obyvatelia Tešínskeho Sliezska prijali (čeština, resp. poľština), korešpondoval s ich etnickým vedomím. Odlišné však bolo postavenie bežného hovoreného jazyka: aj ľudia, ktorí sú etnicky a jazykovo, teda vzhľadom na spisovný jazyk, identifikovali ako Česi, používali v bežnom styku varietu, v ktorej prevládali poľské charakteristiky.

Práca je prínosná aj niektorými všeobecno-sociolingvistickými výkladmi. Zaujme prirovnávanie spisovných jazykov a dialektov k farbám spektra a vysvetľovanie vzťahu prechodných a zmiešaných dialektov a pidžinizovaných a kreolizovaných jazykov, výklady o nacionalizme, o vzťahu jazyka a etnickej identifikácie, o stereotypoch v posudzovaní a vnímaní odlišných kultúr, ktoré sa predsa len trochu líšia od tých názorov, ktoré sa tradične pertraktujú v našom geopriestore. Autor je presvedčený, že ak definujeme jazyk len o niečo širšie ako individuálny idiolekt, už musíme brať do úvahy sociálne faktory: tak len prostredníctvom odkazov na sociálne hranice a iné sociálne javy možno vysvetliť jazykovú situáciu Tešínskeho Sliezska. Autor je presvedčený, že aj fenomén jazykovej zmeny, tak ako komunikácia vôbec, je sociálnej povahy. A ak sa aj nedá vždy na základe sociálnych faktorov objasniť vznik jazykovej zmeny (tak je to napríklad pri tzv. spontánných zmenách), jej rozširovanie si už ináč ako prostredníctvom sociálneho kontaktu vysvetliť nemožno.

Keďže je kniha určená hlavne čitateľovi mimo slovanského sveta, treba oceniť aj prehľadné mapky, tabuľku najdôležitejších historických udalostí spätých s daným územím a ilustratívne ukážky autentických textov. Autor predstavuje komplikovanú problematiku pútavým štýlom, miestami sa práca číta ako zaujímavá literatúra faktu, pravda, bez toho, aby sa uberalo z nárokov na vedeckú presnosť informácie. Je príkladom naplnenia požiadavky, aby aj exaktný vedecký text bol textom „pre ľudí“.

Daniela Stančová

14. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov v

Bratislave

V dňoch 9. – 11. 10. 1997 sa v priestoroch Filozofickej fakulty Univerzity Komenského uskutočnilo 14. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Organizátormi stretnutia boli slovenskí členovia tejto komisie J. Bosák (Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied) – predseda komisie, E. Tibenská (Filozofická fakulta Univerzity Komenského) – tajomníčka komisie, v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov. Zasadanie komisie bolo spojené so sympóziom *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*, na ktorom okrem členov komisie vystúpili aj viacerí pracovníci z oboch inštitúcií a pozvaní hostia.

Pracovné zasadanie komisie otvoril a viedol predseda komisie J. Bosák. Prítomných účastníkov na slovenskej pôde privítal Ivor Ripka, riaditeľ Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV.

Na začiatku zasadania J. Bosák oboznámil prítomných so zložením novej komisie. Predovšetkým vzhľadom na vysoký vek bývalých členov komisie bolo prvým krokom jej zrekonštruovanie: v súčasnosti má okrem 4 bývalých členov 13 nových členov. Proces konštituovania komisie trval dlhšie, lebo všetko sa vybavovalo iba prostredníctvom korešpondencie s národnými komitétmi. Na základe návrhov národných komitétov z predchádzajúcich členov komisie zostávajú naďalej členmi: Ján Bosák (Bratislava), Karl Gutschmidt (Dražďany), Peter Herryty (Nottingham) a Jože Toporišič (Ljubljana). Helmut Faska (Budyšin) sa vzdal členstva a namiesto seba navrhol Janu Šočinu-Schulze (Serbski institut z. t. Budyšin). Predseda komisie sa mu poďakoval za celú jeho doterajšiu prácu: prof. H. Faska patril medzi zakladajúcich členov komisie a celé roky bol jedným z jej najaktívnejších a najzodpovednejších členov.

Novými členmi komisie sa stali: Julia Besters-Dilger (Wien), Božo Ćorić (Belehrad), Stanisław Gajda (Opole), Svitlana Jermolenko (Kyjev), Andrzej Markowski (Warszawa), Nina Mečkovskaja (Minsk), Galina Neščimenko (Moskva), Dimitar Pandev (Skopje), Marko Samardžija (Záhreb), Alexandr Stich (Praha), Eva Tibenská (Bratislava) – tajomníčka komisie, Kina Vačkova (Šumen), Viktor M. Živov (Moskva).

Na zasadaní komisie sa zúčastnili 9 členovia: K. Gutschmidt (Institut für Slavistik der TU Dresden), H. Faska (Serbski institut z. t. Budyšin), z nových členov komisie S. Gajda (Uniwersytet Opolski), A. Markowski (Uniwersytet Warszawski), N. Mečkovskaja (Belaruskaj dzjaržavnaj universitet Minsk), M. Samardžija (Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu), K. Vačkova (Šumenski universitet Episkop Konstantin Preslavski Šumen). Z ďalších prihlásených neprišli 2 členovia komisie (S. Jermolenko, D. Pandev).

V diskusii sa podal návrh, aby sa zaviedla funkcia čestných členov komisie a expertov komisie, ktorých by komisia navrhovala spomedzi najaktívnejších a najvýznamnejších slavistov. Členovia komisie návrh prijali a prvá voľba padla na prof. A. Jedličku, predchádzajúceho predsedu komisie a jej zakladajúceho člena. Návrhy na čestných členov sa predložila na schválenie na budúcom zasadaní komisie v Krakove r. 1998. Zároveň by sa na zasadnutí malo rozhodnúť, koho prijať za expertov komisie.

Ďalej J. Bosák oboznámil prítomných so správou o činnosti komisie, ako ju predložil na zasadanie Prezídia MKS r. 1997 v Poľsku a predtým r. 1994 v talianskom Urbine. Ukazuje sa, že v súčasnosti je práca komisie – podobne ako ostatných odborných komisií v rámci Medzinárodného komitátu slavistov – oveľa náročnejšia na organizáciu. Kým v prvom desaťročí (1970–1980) sa komisia schádzala každý rok a z každého zasadnutia vychádzali samostatné zborníky, po r. 1980 sa mohla stretávať zriedkavejšie (raz za 2–3 roky) a aj materiály zo zasadnutí vychádzali prevažne v časopisoch. Po r. 1989 sa situácia ešte viac skomplikovala. Komisia sa stretla r. 1989 vo Varne (bez jej predsedu). Tu sa prediskutovali východiská chystanej kolektívnej monografie *Charakteristika súčasných slovanských jazykov*, ktorá mala vyjsť k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov r. 1993 v Bratislave a mala byť záverečným predchádzajúcej práce komisie. No na plánované redakčné stretnutie do Smolenic (január 1991) nemohla prísť väčšina členov komisie: zo 17 členov sa prihlásili 4, aj to bez pripravených materiálov; na písomné urgovanie prišlo len 6 príspevkov. Aj na zjazde v Bratislave r. 1993 nebola prítomná ani polovica členov komisie.

Problematika práce komisií by sa mala zrejme riešiť globálne na pôde Medzinárodného komitétu slavistov. Ide totiž o základnú otázku, či komisie v období medzi dvoma zjazdmi môžu pracovať naozaj tak aktívne, ako sa to predpokladalo pri ich konštituovaní po slavistickom zjazde r. 1968 v Prahe. Najmä vzhľadom na súčasnú (recesnú) finančnú situáciu sa ponúka aj efektívnejšie riešenie, a to príprava medzinárodných výskumných projektov (grantov), akým je napríklad široko koncipovaný projekt opisu slovanských spisovných jazykov *Zmeny v súčasných slovanských jazykoch (1945–1995)* pod gesciou prof. S. Gajdu z Opole. Takýto projekt má aj ďalšiu výhodu: kým na projekte spolupracujú vybraní odborníci spriaznení aj metodologicky, členovia komisií sú podľa predmetu svojho bádania i metodologických prístupov orientovaní dosť divergentne.

Vo svojich vystúpeniach sa jednotliví členovia komisie prihovárali za to, aby komisia podľa možnosti nadviazala na predchádzajúcu dobrú tradíciu stretnutí, sympózií a spoločne vydávaných zborníkov venovaných výskumu súčasných slovanských spisovných jazykov. Predseda komisie prisľúbil, že zo sympózia vydá zborník referátov, podľa možnosti ešte do slavistického zjazdu v Krakove.

V rozprave sa ďalej rokovalo o aktuálnych výskumných témach, na ktoré by sa mala zamerať činnosť komisie v ďalších rokoch. (Väčšina návrhov prišla ešte pred zasadaním aj písomne.) Išlo o tieto tematické okruhy: problémy súčasnej ortografie; regionalizmy a spisovný jazyk; kolokvializmy; spisovný jazyk – ideálny konštrukt a reálne variácie; zmena sociálneho statusu národného jazyka a hodnotenie spisovných noriem (puristické tendencie); zmeny noriem v súčasných slovanských jazykoch; dynamika súčasnej rečovej etikety; opozícia „nositeľ jazyka – používateľ jazyka“ a jej vplyv na súčasný stav jazykovej kultúry; sociálno-politická situácia v súčasných slovanských jazykoch; sociolingvistické zmeny v postkomunistickom období; cesty štandardizácie slovanských spisovných jazykov; začiatky štandardizácie slovanských spisovných jazykov; internacionalizácia v historickom pláne, textológia a história slovanských spisovných jazykov a i. Účastníci zasadania sa rozhodli aj naďalej zohľadňovať sociálno-komunikačný a komparatívny aspekt vo výskume súčasných slovanských spisovných jazykov.

Na pracovné zasadanie komisie nadviazalo sympóziu *Internationalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Úvodný referát na tému *Internationalizácia a europeizácia* predniesol ako hosť J. Horecký. Upozornil v ňom na to, že v tzv. európsko-americkom areáli má pevné základy europeizácia, teda grécko-latinský základ preberaných slov. Svedčia o tom mnohé súčasné prevzatia z angličtiny, opreté o grécko-latinský základ, a tiež prevzatia v rómskom jazyku, do ktorého sa dostali z rôznych európskych jazykov vplyvom migrácie jeho nositeľov. K. Gutschmidt v referáte *K voprosu o suščnosti tendencii internacionalizacii v sovremnykh slavianskikh jazykach* poukázal na to, že internacionalizácia je univerzálny jav, ktorý vplyva na univerbizáciu (dvoch alebo viacerých) jazykov a vykazuje systémové tendencie, akými sú napr. aktivizácia slovotvorby a rast aglutinácie. Ovplyvňuje všetky jazykové roviny, predovšetkým však lexiku a syntax. Prejavuje sa predovšetkým vo formálnych a sémantických inováciách v slovotvorbe a sémantickom systéme slovanských spisovných jazykov, v syntaxi zvýšením kompaktnosti syntaktických štruktúr, rastom predložkových predikátových výrazov a zvýšením výskytu slovesných podstatných mien typu *marketing*. Internacionalizácia je síce univerzálny jav, ale zároveň iba jeden z prebiehajúcich procesov, pretože sa nachádza vo vzájomných vzťahoch s autochtonizáciou, terminologizáciou, intelektualizáciou a determinologizáciou súčasných slovanských spisovných jazykov. J. Mlaček (Filozofická fakulta UK Bratislava) v referáte *Problémy internacionalizácie v súčasnej slovenskej frazeológii* ukázal, že idiomatičnosť ako základná vlastnosť frazeológie sa v nej vyskytuje v oveľa menšej miere, ako sa pôvodne predpokladalo, a teda nebráni postupujúcemu procesu jej internacionalizácie. Posuny nastávajú v slovotvornej motivácii frazém (pribúdajú frazémy s abstraktnými prvkami), vo využívaní frazeologických jednotiek (návrat k biblickým frazémam), univerzálnym javom je masívny nástup novej frazeológie späť so súčasným moderným životom. K. Vačková a účastníkov podrobne a prehľadne zasvätila do internacionalizačných procesov v bulharskom spisovnom jazyku na konci 20. storočia. S. Ondrejovič (Jazykovedný ústav L. Štúra SAV) v referáte *Postoje k internacionalizmu a k cudzím slovám* na základe

analýzy niekoľkých „amatérskych“ slovníkov a jazykových príručiek konštatoval, že postoj slovakistov a používateľov slovenského jazyka k internacionalizmom je viac pozitívny. Tým sa odlišujeme napríklad od postojov v chorvátskom jazyku, kde internacionalizmy považujú za zbytočné. Seriózny výskum tejto problematiky v slovenčine nás však iba ešte čaká.

S. Gajda sa v referáte nazvanom *Internacionalizacija a aktualne probleme polityki jazykowej w krajach slawiańskich* prihovára za prijatie „rozumnej“ internacionalizácie, ktorá by zodpovedala mnohojazykovej a mnohokultúrnej Európe, zároveň by však vyhovovala Európe zjednotenej, smerujúcej k medzikultúrnej komunikácii a integrácii. Príspevok M. Krčmovej *Nejen lexikum* (Masarykova univerzita Brno) presvedčil o tom, že súčasné prenikanie internacionalizmov, predovšetkým amerikanizmov, je často späté s prenikaním cudzorodej, nie vždy pozitívnej kultúry. Táto „mcdonaldizácia“ jazyka i kultúry vyvoláva oprávnenú negatívnu reakciu nositeľov českého (a nielen českého) jazyka. A. Markowski (*Najnowsze zapożyczenia semantyczne w polszczyźnie jako przejaw ukrytej internacjonalizacji leksyki*) na základe analýzy vyše 2000 významov zisťoval, či v procese anglosémantizácie ide o sémantické prevzatia, o rozvoj významov domácich slov, alebo o homonymiu. V zhode s M. Krčmovou konštatoval, že cez jazykové prevzatia sa zároveň preberá cudzí, anglo-americký spôsob reakcie na svet. J. Dolník (Filozofická fakulta UK Bratislava) sa v príspevku *Freberanie lexikálních významov* zamýšľal nad tým, či nadužívanie cudzích výrazov je reflexívny jazykový problém (z pohľadu jazykovedcov), alebo ide o reálny jazykový jav (z pohľadu používateľov jazyka). Reflexívna jazyková logika sa totiž neprekrýva s intuitívnou jazykovou logikou, ktorá sa v danom prípade riadi prestížnou a adaptačnou funkciou či pseudofunkciou. Vyzdvihol potrebu skúmať danú problematiku z komunikatívnej pozície a pri hodnotení jazykových javov odporučil používať etnokomunikačnú analógiu, založenú na generačnej kontinuite v jazykovom správaní.

Referát E. Tibenskej bol venovaný problematike vzťahu medzi internacionalizáciou a ideologizáciou v jazyku. Tento vzťah, spätý navyše s procesom intelektualizácie a terminologizácie, skúmala na pozadí publicistických textov z rôznych časových období. Ich konfrontáciou zistila, že kým publicistické texty prednovembrového obdobia r. 1989 obsahovali stereotypne sa opakujúce internacionalizmy, ktoré úplne stratili svoju pôvodnú agitačnú a neskôr aj informatívnu silu, v novembrovom období túto silu opäť nadobudli, význam mnohých internacionalizmov sa postupne prehodnotil. V súčasnom období internacionalizmy v publicistických textoch slúžia alebo na zastieranie pravého zmyslu slov a na dezinformáciu, alebo na zostrený ideologický boj, tentoraz však už nie triedny boj, ale skôr na ideologický a politický boj medzi jednotlivými stranami organizáciami, skupinami, ba aj jednotlivcami. Na tému *Internacionalizacija jazykového systému ako synergetický jav* predniesla podnetný, teoreticky ladený referát J. Wachtarczyková (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV). Referát H. Mečkovskej mal názov *Etno kulturnyje alternivy v slavianskich terminologijach humanitarnogo znanija* a bol zameraný predovšetkým na literárnovednú terminológiu. M. Samardžija (*Dvojbe oko internacionalizacije leksika na primjeru hrvatskoga glazbenog i računalnog nazivlja*) venoval pozornosť vzniku terminológie v chorvátskom spisovnom jazyku v 2. pol. 19. stor., keď prostredníctvom Šulekovej terminologickej práce vnikli do chorvátskej terminológie aj mnohé slovakizmy a bohemizmy. O. Orgoňová (Filozofická fakulta UK Bratislava) sa v referáte *O lexikálních galicizmoch v súčasnej slovenčine* zaoberala najmä procesom ich postupnej polysémizácie. Internacionalizačné tendencie v novej adjektívnej lexike v slovenčine predstavila M. Nábeľková (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV). Témou referátu M. Šimkovej (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV) boli pohyby v slovenskej lexike v 90. rokoch. Téma vyplynula z práce na pripravovanom akademickom výkladovom slovníku slovenčiny. Autorka sa zamýšľala sa nad tým, či by nebolo vhodné označiť mnohé internacionalizmy, ktoré v jazyku kedysi existovali, potom zanikli a dnes znovu „ožili“, osobitným kvalifikátorom (revitalizovaný).

Zhrňujúco možno konštatovať, že internacionalizácia sa osvetlila ako potrebný a predovšetkým v prelomových obdobiach vývoja spoločnosti nevyhnutný jazykový jav, ku ktorému treba zaujímať odbornou analýzou podopreté a primerané postoje.

Pre zahraničných účastníkov zasadania boli pripravená aj vychádzka po Bratislave spojená s výkladom, ako aj spoločná večera, ktorú pre členov komisie a pozvaných hostí usporiadal Ján Doruľa, predseda Slovenského komitétu slavistov a riaditeľ Slavistického kabinetu SAV.

Ján Bosák – Eva Tibenská

Plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov

Plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov sa konalo 16. decembra 1997 v Slavistickom kabinete SAV v Bratislave. Predseda SKS predniesol správu o činnosti Slovenského komitétu slavistov, správu o hospodárení a revíziu správu predniesla H. Urbancová.

Správa o činnosti SKS obsahovala podrobné údaje o príprave slovenských slavistov na XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove, o príprave vydania Aktov XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave, o činnosti komisií pri Medzinárodnom komitéte slavistov, najmä tých, v ktorých sú predsedami slovenskí slavisti, o príprave zborníka príspevkov slovenských slavistov na XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove, o práci predsedníctva SKS a Slavistického kabinetu SAV, ktorý vybavuje celú agendu Slovenského komitétu slavistov.

Do programu XII. medzinárodného zjazdu slavistov v Krakove bolo prijatých 46 príspevkov slovenských slavistov. V prílohe sa v tomto čísle publikuje ich úplný zoznam.

Celkové náklady spojené s účasťou na zjazde v Krakove tvoria na jedného účastníka 11.000.- Sk (vložné, ubytovanie a strava v študentskom domove, cestovné), čo je iste vysoká suma. Slovenský komitét slavistov oznámil usporiadateľom zjazdu v Krakove, že pre vysoké náklady bude pravdepodobne ohrozená účasť viacerých slovenských slavistov na zjazde; hoci Predsedníctvo SAV schválilo pracovné cesty značnému počtu slovenských účastníkov zjazdu z pracovísk Slovenskej akadémie vied (zahrnulo ich do výmennej kvóty v rámci medziakademickej dohody s Poľskou akadémiou vied), nedostali sa do tohto počtu práve tí pracovníci Slavistického kabinetu SAV, aktívni účastníci zjazdu, ktorí zabezpečujú celú prípravu účasti slovenských slavistov na XII. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove.

V Slavistickom kabinete SAV sa pripravujú na vydanie Akty XI. medzinárodného zjazdu slavistov, ktoré budú obsahovať diskusné príspevky prednesené k jednotlivým referátom na slavistickom zjazde v Bratislave. Budú uverejnené všetky zo zvukového záznamu prepísané a autorizované príspevky.

V súčinnosti so Slovenským komitétom slavistov, s jeho materiálnou podporou, sa v roku 1997 uskutočnili na Slovensku zasadnutia troch komisií pri Medzinárodnom komitéte slavistov, a to komisie pre slovanské spisovné jazyky (predseda J. Bosák), komisie slovanského etnologického atlasu (predseda M. Benža) a komisie pre dejiny slavistiky. Na pracovné zasadnutia komisií nadväzoval odborný program s charakterom medzinárodných vedeckých podujatí.

Na návrh predsedníctva Slovenského komitétu slavistov schválilo plénum SKS toto nové znenie formulácie čl. II bodu 8 v stanovách SKS: *Plénum SKS sa schádza raz do roka. Zvoláva ho predsedníctvo SKS. Podľa potreby sa môže zvolávať aj viackrát za rok (podľa doterajšej formulácie by sa malo plénum SKS schádzať najmenej dvakrát do roka).*

Na základe ďalšieho návrhu predsedníctva SKS zvolilo plénum SKS za nových členov Slovenského komitétu slavistov PhDr. Jána Košku, CSc., doc. PhDr. Júliu Dudášovú, CSc., a Mgr. Petra Žeňucha. Za člena predsedníctva SKS zvolilo plénum Jána Košku.

Plénum SKS si uctilo pamiatku zosnulých členov - Ivana Slimáka, Dionýza Ďurišina a Jána Števčeka. Predseda SKS vyzdvihol najmä zásluhy profesora Jána Števčeka, ktorý sa významne pričínal o úspech XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave predovšetkým v období jeho príprav.

So správou o hospodárení a s revíziou správou vyslovilo plénum SKS jednomyselný súhlas.

V diskusií k správe o činnosti SKS sa vyslovilo viacej návrhov súvisiacich s prípravou účasti slovenských slavistov na XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Návrhy sa dotýkali zabezpečenia našej účasti na výstave publikácií na zjazde, prípravy zborníka príspevkov i možnosti finančného zabezpečenia účasti slovenských slavistov na zjazde v Krakove.

Ján Doruľa

Referáty slovenských slavistov na XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove

I. JAZYKOVEDA

1. *Etnogenéza Slovanov. Paleoslavistika*

1. Anton Habovštiak, Niektoré slová cudzej proveniencie z predveľkomoravského obdobia
2. Rudolf Krajčovič, Z lexiky jazyka Slovanov v oblasti stredného Dunaja
3. Ľubor Králik, Zo štúdia praslovanských lexikálnych dialektizmov v slovenčine

2. *Jazykové kontakty*

4. Ferdinand Buffa, Z poľsko-slovenských jazykových vzťahov
5. Ján Doruľa-Elena Krasnovská-Peter Žeňuch, Dve línie v slovenskom jazykovo-historickom vývine alebo slovensko-české vzťahy v predspisovnom období

3. *Konfrontatívne výskumy a typológia jazyka*

6. Ján Findra, Dynamika štylistiky lexém (všeobecnoteoretický pohľad)
7. Emil Horák, Systém podvojných predložiek v slovenčine v porovnaní s ostatnými slovanskými jazykmi
8. Ján Sabol, Fonetický, fonologický a morfonologický štatút zvukových javov v slovenčine a v češtine
9. Juraj Furdík, Všeobecnojazykovedné súvislosti teórie slovtvorby v slovanských jazykoch
10. Ema Krošláková, Slovenské frazémy so somatickým komponentom v slovanskom kontexte
11. Marta Pančíková, Internacionalizácia lexiky v súčasnej spisovnej poľštine a slovenčine
12. Michal Varchola, K otázke determinácie kompatibility lexém a identifikácii ich významov z makrotypologického hľadiska
13. Pavol Žigo, Kvalitatívny aspekt času vo vývine lexiky

4. *Areálové výskumy slovanských jazykov. Súčasný stav slovanských nárečí. Onomastika*

14. Vincent Blanár, Teória vlastného mena z hľadiska porovnávacej slovanskej jazykovedy
15. Júlia Dudášová-Kriššáková, Osobitosti východnej slovenčiny nezápadoslovanského pôvodu
16. Milan Majtán, Zložené slovanské osobné mená v slovenskej toponymii
17. Ladislav Bartko-Štefan Lipták-Natália Dzendzelivska, Jazykové kontakty a ich odraz v lexike slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine
18. Adriana Ferenčíková, Typy podmienkového súvetia v slovenských nárečiach z porovnávacieho hľadiska
19. Ivor Ripka, Typy slovanských celonárodných nárečových slovníkov

5. *Jazykové zmeny (kontrolovaný i nekontrolovaný vývin)*

20. Klára Buzássyová, Slovenčina ako stredo európsky slovanský jazyk

II. FOLKLORISTIKA, LITERÁRNA VEDA, KULTUROLÓGIA

1. *A. Slovenská mytológia. Slovenská archeológia*

21. Dušan Čaplovič, Šafárikove *Slovanské starožitnosti* a najnovšie výsledky slovanskej archeológie v stredo európskom prostredí
22. Matúš Kučera, Počiatky historického vedomia u Slovákov

23. Alexander Ruttikay, Veľká Morava - terajší stav poznatkov o sídliskovej a spoločensko-hospodárskej štruktúre v 9. storočí a vo vývine stredodunajského priestoru v 10.–11. storočí
24. Tatiana Štefanovičová, Slovanské osídlenie Slovenska podľa najnovších výskumov slovenskej archeológie
25. Vincent Sedlák, Zásahy do etnického zloženia staroslovenského historického areálu

1. B. Folklor a ľudová kultúra

26. Mojmir Benža, Prvé výsledky práce na Slovanskom etnologickom atlase
27. Viera Gašpariková, Izmail I. Sreznevskij v kontexte slovenskej kultúry
28. Eva Krekovičová, Typológia slovenských kolied a ich moravsko-česko-poľské paralely
29. Gabriela Kiliánová, Prozaické tradície v súčasnom kultúrno-spoločenskom kontexte (komparatívne a teoretické aspekty)
30. Hana Hlášková, Slovanské paralely jedného povest'ového cyklu

1. C. Literatúra stredoveku a ich kontexty

31. Ľubor Matejko, Kult sv. Dimitra Solúnskeho a jeho recepcia v slovanskom prostredí

2. Slovanské literatúry XVIII. a XIX. storočia

32. Jozef Hvišč, Význam A. Mickiewicza pre formovanie slovenského romantizmu
33. Zuzana Kákošová, Humanistický básnik Juraj Koppay v kontexte doby a literatúry 16. storočia
34. Ján Koška, Superiorita prijímajúceho v preklade
35. Ján Jankovič, Podiel dolnozemskej Slovákov na prekladoch z chorvátčiny do slovenčiny
36. Soňa Pašteková, Typologická príbuznosť slovenského a ruského expresionizmu

3. Filozofické, náboženské, politické a spoločenské myslenie u Slovanov

37. Daniela Kodajová, Náboženská otázka a idea slovanskej spolupráce
38. Michal Eliáš, Fenomén slovanských matíc
39. Kvetoslava Kučerová, Chorvátska inteligencia a Trnavská univerzita

TEMATICKÉ BLOKY

1. Zmeny v súčasných slovanských jazykoch (1945–1995)

40. Ján Bosák, zahraniční účastníci: Stanisław Gajda, K. Gutschmidt, J. Kořenský, E. N. Širiajev, M. Radovanović

2. Geopolitické determinanty umeleckého prekladu v slovanskom svete (motivácie, funkcie, preferencie)

41. Katarína Bednárová-Kenížová, 42. Mária Kusá, 43. Eva Maliti, 44. Barbara Suwara-Marčoková, zahraniční účastníci: Piotr Piast, Božena Tokaržová

3. Gramatika národného mýtu (folkloristika)

45. Zuzana Profantová, 46. Zuzana Vanovičová, zahraniční účastníci: H. Janaszek-Ivaničková, S. N. Azbelev, K. Michajlova, T. Kmetova

Zo správy o činnosti Slavistického kabinetu SAV za rok 1997

V roku 1997 pracovalo v Slavistickom kabinete SAV (SK SAV) 7 kmeňových pracovníkov, ktorí pracovali na týchto výskumných úlohách:

1. Vedecké vydanie rukopisu prvého prekladu Biblie do slovenčiny. V roku 1997 sa kolacionoval prepísaný text prekladu, dokončilo sa prepisovanie latinských marginálnych poznámok a pripískov, pripravil sa počítačový program umožňujúci "listovanie" v prepísanom texte. Vykonan sa archívny výskum vo fonde písomností kamaldulskej rehole, uložených v Mad'arskom štátnom archíve v Budapešti, pracovalo sa na príprave textu komentárov k faksimilnému vydaniu Biblie. Pripravil sa na vydanie zborník, ktorý vyšiel pod názvom *o prekladoch Bible do slovenčiny a do iných slovanských jazykov* (284 strán).

2. Slováci na Zakarpatskej Ukrajině a slovensko-ukrajinské pomedzie. V roku 1997 sa v podstate dokončili terénne výskumy jazyka a ľudovej kultúry Slovákov v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Treba pokračovať v archívnych výskumoch. Začali sa prepisovať zvukové nahrávky súvislých rozprávání, do počítáča sa prepisoval lexikálny materiál zo zemplínsko-užskej oblasti (892 strán). Prvé informácie o výsledkoch terénnych výskumov sa predložili na medzinárodnom odbornom seminári *Minulosť a prítomnosť Slovákov na Zakarpatskej Ukrajině* v Dome zahraničných Slovákov v Bratislave, kde predniesli svoje príspevky všetci riešitelia tejto úlohy.

3. Výskum latinských písomností 16.-18. storočia vo vzťahu k Slovensku. 6.-9. októbra 1997 sa na pôde Matice slovenskej v Martine konalo interdisciplinárne vedecké kolokvium *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoEurópskeho kontextu*, ktoré významne prispelo k riešeniu cieľov tohto projektu. Riešitelia projektu sa sústreďujú na prípravu kritických vydaní viacerých rukopisov a tlačí (práce J. Parlagia, D. Krmana, T. Masníka, R. Bartholiniho).

4. Slovensko-ukrajinské a slovensko-rusínske vzťahy v období národného obrodzenia. V rámci plnenia cieľov tohto projektu vykonali jeho riešitelia archívne výskumy v Užhorode a vo Lvove. Výskumy sa sústreďujú na dokumenty zo 16.-19. storočia, na získavanie materiálov historického a literárneho charakteru, ktoré svojím pôvodom patria do kultúrneho prostredia karpatskej oblasti a východného Slovenska.

5. Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník. Rozbehla sa špecializovaná doplnková excerpčia podľa jednotlivých právnych odvetví; slovenskí právni experti zredigovali východiskový text slovníka. Bol spracovaný druhý (doplnkový) základný variant textu slovníka, ktorý obsahuje 217 dvojstránkových strán vo formátovej podobe A-5.

6. Hudobná kultúra reholí na Slovensku v stredoEurópskom kontexte. Tento dvojročný projekt bol ukončený vydaním zborníka referátov z konferencie *Musik der geistlichen Orden in Mitteleuropa zwischen Tridentinum und Josephinismus* (315 strán v nemeckom a anglickom jazyku). Aj z hľadiska medzinárodného bádania ide o prvú publikáciu, ktorá zhŕňa danú problematiku v takej šírke. Prínosom výskumu je najmä zaradenie hudby reholí na Slovensku do stredoEurópskych vzťahov.

Popri účasti na plnení uvedených úloh (vo všetkých sú zodpovednými vedúcimi projektov pracovníci SK SAV - J. Doruľa, Š. Lipták, P. Žeňuch, T. Grigorjanová, L. Kačič) spolupracovali pracovníci kabinetu aj v roku 1997 pri riešení ďalších výskumných úloh; ako externí spolupracovníci prednášali a viedli seminárne cvičenia pre poslucháčov na Trnavskej a Žilinskej univerzite. Výsledkom ich úsilia je jedna vedecká monografia a dve kapitoly v ďalších monografiách, 17 vedeckých štúdií publikovaných v odborných časopisoch a zborníkoch, 13 vyžiadaných prednášok, ktoré odzneli na vedeckých podujatiach s medzinárodnou účasťou a 21 vyžiadaných prednášok, ktoré odzneli doma i v zahraničí na podujatiach organizovaných pri rozličných príležitostiach.

Všetky výskumné úlohy SK SAV majú interdisciplinárny charakter, na ich riešení sa zúčastňujú bádatelia z rozličných pracovísk SAV, vysokých škôl, z Matice slovenskej a z ďalších inštitúcií v Slovenskej republike i v zahraničí; SK SAV plní tu aj významnú koordinačnú funkciu.

Personálne a organizačne sú pripravené ďalšie výskumy - v úlohe *Kultúra reholných spoločností na Slovensku z hudobného, jazykového a literárneho hľadiska* a v úlohe *Slovensko-bulharské vzťahy* (bulharsko-slovenský slovník stredného typu). Z vedeckovýskumného programu pracoviska bola vyradená úloha *Etymologické výskumy slovenskej lexiky* (v súvislosti s odchodom jej hlavného riešiteľa zo Slavistického kabinetu SAV).

Aj v roku 1997 vykonávali pracovníci kabinetu všetky činnosti a funkcie uvádzané v správe za rok 1996, z ktorej by sme aj teraz mohli ako naplno platné odčitovať jej posledné dva odseky (Slavica Slovaca, 32, 1997, 95).

Ján Doruľa